

International Scientific Conference

International Conference on Innovative Development of Education 2022/17

ISSN: 2181-3515

ERUS.UZ

30 November, 2022 YEAR

PKP | INDEX

Uzbekistan, Tashkent

“Educational Research in Universal Sciences”

“INTERNATIONAL CONFERENCE ON INNOVATIVE DEVELOPMENT OF EDUCATION 2022/17”

www.erus.uz

Languages of publication: o'zbek, english, русский, қазақ, тоҷик

**TASHKENT, UZBEKISTAN
2022/ NOVEMBER 30**

ГЕНДЕР ТЕНГЛИК МУАММОЛАРИ – ГЕНДЕР АДОЛАТ ЕТАКЧИСИ

Қаххоров С.Қ.

БухДУ п.ф.д., профессор, qahhorov52@inbux.ru

Избуллаева Г.В.

БухДПИ (PhD), доцент, izbullayeva@mail.ru

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада ижтимоий ҳаётда гендер тенглик муносабатининг замирини ташкил этувчи эркак ва аёл муносабати ёритилган. Аёл мавзуси Қуръони Каримда, ҳадиси шарифда ва буюк мутафаккирлар асарларида кузатилади ва бу гендер тенглик масаласи ҳамда жамиятда аёллар қадрини оширишга қаратилган.

Калит сўзлар: оилавий муносабат, гендер тенглик, ҳикматли сўзлар, аёл қадри ва ҳақ-ҳуқуқлари.

ABSTRACT

This article highlights the relationship between men and women, which is the basis of gender equality in social life. The theme of women is found in the Holy Qur'an, hadiths and the works of great thinkers, and it focuses on the issue of gender equality and increasing the value of women in society.

Key words: family relationship, gender equality, words of wisdom, women's value and rights.

Ривожланаётган давлатимизда гендер тенглик тушунчасини янада ривожлантириш ва бу тушунчани аҳоли ўртасида кенг тарғиб қилиш ишлари олиб борилмоқда. Гендер тенглиги ва жинсий тенглик, аниқроғи: эркаклар ва аёллар ўртасидаги тенглик – бу оилада эркаклар ва аёллар ўртасида тенг

ҳуқуқларга эришишни назарда тутадиган тушунча ва бошқа қонуний муносабатлардир. Гендер тенглик масаласи асосан ҳозирги даврда аёллар қадрини яна оширишга қаратилмоқда. Аёл ҳар бир даврда юксак мавқега эга бўлиб келган. У ҳақида Қуръони Каримда оятлар келтирилиб, Ҳадиси шарифда юксакларга кўтарилган. Мутафаккирлар ўз асарларида куйлаганлар. Ижтимоий ҳаётда гендер тенглик муносабатининг замирини ташкил этувчи бу эркак ва аёл муносабатидир. Эр - хотин киши билан никоҳ аҳдида бўлган мард, олийжаноб, жасур киши. Аёл – оила, хотин, умуман эркакка қарама-қарши жинсдаги шахс. Бу маънода, асосан, кўплик шаклида қўлланиб, умумлаштириш маъносига эга бўлади ва «хотин-қизлар» маъносини билдиради. Ёки шундай жинсдаги етук ёшдаги шахс (қизга нисбатан), хотин, рафиқа (эрга нисбатан) мазмунида ишлатилади. Шарқ фалсафий-педагогик ғоялари замирида аёл шахси ва унинг жамиятдаги ўрни ҳақида қатор фикрлар билдирилган. Жумладан, Хусрав Дехлавий аёл ва эркак муносабатини улуғлаб:

Аёл оқила-ю, эр ишбилармон –

Бўлса, кундан-кунга обод хонадон¹, – дейди.

Аёл садоқат тимсоли. Садоқат - вафодорлик, дўстлик, бирдамлик, самимийлик сўзларига маънодош ҳисобланади. У инсонга хос энг эзгу маънавий-ахлоқий хислат. Аслида жамиятимизда аёл ҳар бир оиланинг ор-номуси, ҳимояга муҳтож инсон сифатида гавдаланади. Фаридиддин Аттор аёл куч-қудратини тасвирлаб:

Магар ўргимчак, андин майда ҳайвон,

Олур фарзанди-чун шер оғзидин нон,² – дейди. Демак, аёл шижоати шунчалик қудратли кучга эгаки, ҳеч қандай қаршилиқ унга таъсир эта олмайди. Шунинг учун бу шижоат ҳамиша юксак ижобий мақсадларда хизмат қилиши керак. Аёл ҳамиша фидоийликда тимсол бўлиши керак.

¹ Дехлавий, Амир Хусрав. Ёр васли /Амир Хусрав Дехлавий; тўпловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи Э.Очилов. – Т.: O‘zbekiston, 2011.- 83 б.

² Нишопурий, Шайх Фаридиддин Аттор Достонлар. – Т.: «Tamaddun», 2012. – 357 б.

Саъдий ижодида ҳам аёл сиймоси улуғланиб, у меҳрибонлик, поклик, ақли расолик, ишқ ва гўзаллик тимсолида тасвирланган. Жумладан, Саъдий:

Хотин бўлса гар поку ақли расо,
Эрин шоҳ этар, гарчи бўлса гадо,³ – дейди.

Жалолиддин Румий маънавий меросида ҳам аёлларга юксак муносабат билдирилган. Мавлоно аёлни улуғлаб унга ижобий баҳо бериб қуйидагиларни айтади:

Деди пайғамбарки: хотин бегумон,
Оқил эркакларга ғолиб ҳар қачон.
Лек аёл жоҳилга мағлуб ҳар маҳал,
Чунки эрмас, турфа ҳайвондир улар.
Кам уларда шафқату лутфу карам,
Шул сабаб ҳайвонлиги келгай баланд.
Меҳру шавқат – васфи инсоний эрур,
Қаҳр-у шаҳват – васфи ҳайвоний эрур.
Партави Ҳақдир аёл, маъшуқ эмас,

Гўё холиқдир ул, махлуқ эмас⁴. Мавлоно ушбу мухташам ифода билан мавзуга нукта қўяди: Аёл Ҳақнинг нуридир, фақатгина маъшуқа эмас. Бамисли бунёдкордир, яралмиш эмас. Бу борада Жалолиддин Румийнинг аёлни кўкларга кўтариб, уни кўз қорачиғидай асраш борасида ўз ўғлига атаб ёзган мактубига эътибор қаратайлик: «Бугун, сенинг никоҳ айёмингда кўзим ва кўнглимнинг нури бўлмиш Фотимабонуни асраб – авайлагайсен, деб сенга топширдим, зеро, бу сен учун буюк синовдир. Умид улким, ҳамиша унга адолат мақомида муомала қилгайсен, ҳиммат-ҳимоятингни ундан дариг тутмагайсен. Отанг манглайи, ўз манглайинг, фарзандларинг номи номаси ёруғ ва мусаффо бўлсин десанг, хотининг билан кечган ҳар кунинг тўй, ҳартунинг никоҳ оқшоми бўлгай. Уни

³ Саъдий. Гулистон. Бўстон. – Т.: Ғафур Ғулом номидаги н.-м. ижодий уйи, 2013. – 236 б.

⁴ Румий Жалолиддин. Маснавийи маънавий. – Т.: «MERIYUS» ХНМК. 2010. – 82 бет.

ҳамиша қалбинг тузоғи ила овлағайсен...»⁵. Бу ерда оила маъсулияти шунчалик таърифланганки, бу жамиятда тинчлик-тотувлик тарозисини ҳамда тенглик муносабатларини сақлашга хизмат қилади.

Румий аёл шахсиятига ишонч билан боқмайдиган айрим эркакларга: «Не демак, Не демак хотин?» саволига қуйидагича жавоб беради: «Ҳа, бу – дунё дегандай гап. Бунӣ айтсанг – айтмасанг, у ўзлигини тарк этмайди. Сенинг сафсаталаринг фақат зиён етказиши мумкин. Масалан, битта нонни олиб, орқанга яшир-да, «Ҳеч қачон ҳеч кимга бермайман ҳам, кўрсатмайман ҳам!» деб айтиб кўр. Сен хасислик қилганинг сайин одамлар нонга ташна бўлишади. Ялиниб ёлворишга, таъқиб этишга, ҳақорат қилишга тушадилар. Худди шундоқ, сен хотинга бошқалардан яширин, деб буюрганинг сайин, уни истовчилар кўпаяди, унинг ўзи ҳам одамларга кўриниш беришга мушток бўлади, зеро, ман этилган нарса инсонни ўзига жалб этади. Сен тинч – осуда ўтирибман, деб ўйлайсен, лекин ўз атрофингда ўз кўлинг билан эҳтирослар оловини ёққанингдан беҳабарсен.

Унинг қалбига эзгулик уруғи сочилган бўлса, ман этсанг – этмасанг, у эзгулик йўлидан боради. Бас, овора бўлмай қўя қол! Магар аксинча бўлса, бари бир у ўз айтганидан қолмайди, сенинг таъқибларинг унинг хоҳишларини кучайтиради, холос. Сен кеча – кундуз у билан баҳс қилиб, уни тузатмоқчи бўласан. Ҳолбуки, бу синов сенга бежиз берилмаган, унинг кўмагида ўз балчиғингни аритгин, деб берилган. Унинг дашномларини қабул қил, кўнглига йўл топ, меҳри – оқибатинг ила уни ораста айла. Илло, эркакларга хос рашк балосидин фориғ бўлғайсен. Дейилмишким: «Эрлар аёллардан юқори тургай». Жоҳиллар чиндан ҳам аёллардан юқори туради, негаким, улар дағал ва бағритошдирлар, уларда раҳм – шафқат, меҳр – муҳаббат, ҳиммат – хайрихоҳлик оз бўлади. Уларнинг табиатида ҳайвоният ҳоким, зеро, муҳаббат ва мурувват – инсонийдир, жаҳл ва ҳирс – ҳайвоний. Бўйла эркаклардин ақл ва юрак соҳиби

⁵ Радий Фиш. Жалолиддин Румий: Тарихий биографик роман /Русчадан Ж.Камол тарж. –Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1986. – 272б. 91-бет.

бўлмиш аёллар кўп карра устун»⁶. Келтириб ўтилган қарашлар жамиятимизда аёлларни улуғлаш уларга ҳурмат кўзи билан қараш тушунчаларини асослаб берганлигини кўришимиз мумкин.

Ушбу фикрлардан гендер тенглик муаммолари ва ечимларини қуйидагича ажратиб кўрсатиш мумкин.

Гендер тенглик муаммо ва ечимлари

Муаммо	Ечим
Ақлсизлик ва ишнинг кўзини билмаслик	Оқила ва ишбилармон бўлиш
Бир-бирига садоқатнинг сустлиги	Ўзаро садоқатни мустаҳкамлаш
Шижоатнинг етишмаслиги	Шижоат қудрати
Бадахлоқликнинг мавжудлиги	Ор-номусли, покиза бўлиш
Аёлга маъшуқа назарида боқиш	Аёл ҳақнинг нури эканлигини билиш
Аёл махлуқот эмас	Аёл холиқ (дўст)
Аёл яралмиш емас	Аёл бунёдкор
Муносабатда ўзаро эъзознинг йўқлиги	Муносабатда ўзаро бир-бирини эъзозлаш
Муносабатда ўзаро ишончнинг йўқлиги	Муносабатда ўзаро ишончни мустаҳкамлаш

Юқорида ифодаланган ечимлар жамиятда гендер тенглик тарозисини мувозанатда ушлашга хизмат қилади. Жамиятимизда аёлларнинг ўрни юксалиб сиёсий, ижтимоий ҳаётда ўз қарашлари ва ғоялари билан фаол иштирок этмоқдалар. Бугунги кунда жамиятимизда хотин-қизларга бир қанча имкониятлар яратилган. Хусусан уй-жойга муҳтож хотин-қизлар арзон уй-жойлар бериш, хотин-қизларни таълим олиши учун ўқишга киришда қўшимча давлат гранти ажратиш, тавсияномалар бериш каби имкониятлар аёлларга кўрсатилаётган эъзознинг яққол намунасидир.

⁶ Радий Фиш. Жалолиддин Румий. –Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1986. – 91-бет.

ФОЙДАЛАНГАН АДАБИЁТЛАР: (REFERENCES)

1. Дехлавий, Амир Хусрав. Ёр васли /Амир Хусрав Дехлавий; тўпловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи Э.Очилов. – Т.: О‘zbekiston, 2011.- 83 б.
2. Нишопурий, Шайх Фаридиддин Аттор Достонлар. – Т.: «Tamaddun», 2012. – 357 б.
3. Радий Фиш. Жалолиддин Румий: Тарихий биографик роман /Русчадан Ж.Камол тарж. –Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1986. – 272б. 91-бет.
4. Румий Жалолиддин. Маснавийи маънавий. – Т.: «MERIYUS» ХНМК. 2010. – 82 бет.
5. Саъдий. Гулистон. Бўстон. – Т.: Ғафур Ғулом номидаги н.-м. ижодий уйи, 2013. – 236 б.

КРИТЕРИАЛЬНАЯ ТЕХНОЛОГИЯ ОЦЕНКИ УЧЕБНЫХ РЕЗУЛЬТАТОВ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Мамадазизова Зарина Аллаёровна

Джизакский государственный педагогический университет

2-курс магистратуры

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются международные системы оценивания, которые можно использовать в школах, их разработка и внедрение.

Ключевые слова: проектирование, образование, оценка, школа, метод.

ВВЕДЕНИЕ

В трансформационный период, когда процессы глобализации углубляются, система образования в мире требует стремительного развития на основе социальных процессов. Через образование в обществе будет формироваться новое поколение, способное решать будущие задачи. Существует ряд международных программ, таких как «PISA», PIRLS, TIMSS, которые определяют качество, уровень и уровень образования в мире. Они широко используются в качестве основных критериев повышения качества образования в развитых странах.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ

Организация международного оценочного исследования «PISA» в Узбекистане и ответственных министерств и ведомств Кабинета Министров Республики Узбекистан «Об участии в международных исследованиях «PISA» и TALIS, проводимых Организацией экономического сотрудничества и развития». определяется Решением. На основании этого документа Государственная инспекция по контролю качества образования, Министерства народного

образования, иностранных дел, юстиции, инновационного развития, финансов и экономики участвуют в международных исследованиях «PISA» и TALIS, проводимых Организацией экономического сотрудничества и развития. Республики Узбекистан о создании «Национального центра внедрения международных исследований» при Государственной инспекции по контролю качества образования.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЕ

Основная цель исследования грамотности иностранных студентов «PISA» официально определена следующим образом: в каком состоянии 15-летние школьники соответствуют требованиям научного сообщества? Основная цель оценочного исследования - выяснить, как учащиеся могут применять знания, полученные в школе, в повседневной жизни.

Оценочное исследование «PISA» является одним из нескольких проектов ИТТ, направленных на сопоставление результатов обучения с приобретенными знаниями и навыками, т.е. компетенциями, в международных рамках. Оценочное исследование PISA фокусируется на реальных повседневных ситуациях по содержанию и меньше внимания уделяется знаниям, полученным в школе. В оценочном исследовании PISA в первую очередь рассматриваются общие навыки, знания и установки, приобретенные к концу обязательного образования, и их связь со знаниями и концепциями школьной программы⁴. Международная группа экспертов создаст общую концепцию исследования, и эта концепция позволит измерить базовые компетенции.

Исследование «PISA» не только стало толчком к важным изменениям в политической, экономической и социальной жизни стран-участниц, но и стало основной темой многих научных и исследовательских работ, а также главной темой многих критических замечаний. Следует отдельно отметить, что широко обсуждаются цель исследования, используемые методы и интерпретация результатов исследования. В конце концов, исследования развиваются уже почти

20 лет. В результате многие страны высказывают свое мнение об участии в этом исследовании.

Другие исследовательские инициативы PISA. Несколько образовательных инициатив реализует Организация экономического сотрудничества и развития (ОЭСР). В частности, "PISA" для развития", "PISA" - Тест для школ", "PISA" Онлайн-программа развития школы", осветитель "PISA" Онлайн-программа).

Цель инициативы PISA для развития состоит в том, чтобы помочь развивающимся странам и подготовить их к участию в исследовании PISA. Данная инициатива реализуется на основе программы «Устойчивое развитие в образовании» Организации Объединенных Наций.

"PISA" - тест для школ" предоставляет возможность сравнения на уровне школ и направлен на сбор информации об образовательной среде учащихся с помощью анкетирования.

Целью инициативы «Онлайн-программа PISA для улучшения школ» является внедрение результатов исследования PISA в школах. Все участники этой программы по всему миру работают вместе на онлайн-платформе, чтобы улучшить обучение студентов, обеспечить качественную подготовку учителей и создать учебную среду.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение следует отметить, что потребность в компетенциях студентов помимо знаний и умений находит свое отражение в международном опыте. Способность учащихся применять знания, полученные в системе школьного образования, в личной, профессиональной и общественной жизни является одной из основных целей оценочного исследования PISA. Оценочное исследование PISA имеет большое значение для правительств стран, участвующих в этом исследовании, министерств и ведомств, отвечающих за систему образования, и исследователей в области образования при определении мер по реформированию и развитию системы образования.

Школьное образование реформируется и развивается бок о бок с политическими, экономическими и социальными аспектами жизни общества. Основная цель реформ, проводимых в Узбекистане, заключается в проведении реформ с учетом условий Узбекистана, изучения достижений и опыта развитых стран. Роль человеческих ресурсов в обществе несравнима, и это ставит важные задачи перед системой образования.

ЛИТЕРАТУРЫ

1. Указ Президента Республики Узбекистан от 29 апреля 2019 года «Об утверждении Концепции развития системы народного образования Республики Узбекистан до 2030 года» № ПФ-5712 // Национальная база правовых документов, 29.04.2019, № 19.06.5712/3034

2. Постановление № 997 Кабинета Министров Республики Узбекистан от 12.08.2018 «Об участии в международных исследованиях PISA и TALIS, проводимых Организацией экономического сотрудничества и развития» Национальная база правовых документов, 12.08.2019, <https://lex.uz/docs/4097073>

3. Руководство по подготовке и организации международных исследований в области оценки качества образования в системе народного образования // Управление народного образования Наманганской области, Управление мониторинга качества образования, 2019, Б.30

4. Постановление № ПП-5117 от 19 мая 2021 года «О мерах по выводу пропаганды изучения иностранных языков в Республике Узбекистан на качественно новый уровень».

3. www.чистенкошкола.ru

4. www.ziyonet.uz

5. www.lib.ru

TALABALARDA MASALA YECHISHDA TEXNIK IJODKORLIK TAJRIBASI

Artikov Maqsud Baxadirovich

assistent

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

E-mail: maqsudartiqov92@gmail.com

ANNOTATSIYA

Talabalarda masala yechishda ijodiy faoliyat xususiyatlarini hisobga olib, talabalarning ijodiy fikrlashlari va ijodiy o‘ziga xos xususiyatlariga yechim topish hamda kimyoviy ijodkorlik tajribasidan kelib chiqib ijodiy faoliyatning o‘ziga xos texnik ijodiy xususiyatlari rivojlantiriladi.

Kalit so‘zlar: Kimyoviy ijodkorlik, ijodiy hamkorlik qobiliyati, ijodiy fikrlash qobiliyati, ijodiy muammolarni hal qilish, ijodiy masalalarni hal qilishda kimyoviy bilimlardan foydalanish tajribasi, texnik ijodkorlik tajribasi.

EXPERIENCE OF TECHNICAL CREATIVITY IN PROBLEM SOLVING IN STUDENTS

Artikov Maqsud Baxadirovich

Nukus State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz, assistant

E-mail: maqsudartiqov92@gmail.com

ABSTRACT

Taking into account the characteristics of creative activity in solving problems, finding solutions to students’ creative thinking and creative characteristics, and based

on the experience of chemical creativity, specific technical creative characteristics of creative activity are developed.

Keywords: Chemical creativity, creative cooperation ability, creative thinking ability, creative problem solving, experience of using chemical knowledge in solving creative problems, experience of technical creativity.

Talabalarda ijodkorlik ko‘p jihatdan fizika, kimyo va boshqa maktab fanlari bo‘yicha eksperimental muammolarni hal qilishning muvaffaqiyatini belgilaydi, bu esa texnik qurilmani loyihalashni talab qiladi (g‘oyani ishlab chiqish, chizmalarni qurish, materiallarni tanlash), shuningdek material bilan ishlash qobiliyatini talab qiladi. Shu bilan birga, har bir maktab fanida texnik ijodiyotning mazmuni o‘ziga xos xususiyatlarga ega. Shunday qilib, kimyoda texnik ijodkorlik tajribasida [1], bu o‘ziga xoslik maktab laboratoriyasida kimyoviy reaksiyalarni o‘tkazish uchun asboblarning strukturaviy xususiyatlarini loyihalash va aniqlashda namoyon bo‘ladi.

Shunday qilib, kimyo bo‘yicha ijodkorlik uchun motivatsiya, ijodiy hamkorlik qobiliyati, ijodiy fikrlash qobiliyati, muammolarni hal qilish uchun kimyoviy bilimlardan foydalanish tajribasi, hal qilingan kimyoviy ijodiy muammolarning butun to‘plami, kimyo bo‘yicha texnik ijodkorlik tajribasi shaxsiy ijtimoiy tajribani kimyo o‘rganishda shakllangan ijodiy faoliyat tajribasi sifatida belgilanadi. Bunday tajribani shakllantirish qonuniyatlarini o‘rganish kimyo o‘qitish nazariyasi va metodikasi doirasida amalga oshirilishi mumkin.

Kimyoviy ijodkorlik tajribasining tanlangan komponentlari ma’lum bir tarzda o‘zaro bog‘liq. Ijodkorlik motivatsiyasi ko‘p jihatdan ijodiy fikrlash qobiliyatini belgilaydi.[2]

Ijodiy hamkorlik qilish qobiliyati ijodiy fikrlash qobiliyatiga bog‘liq. Ijodiy hamkorlik qilish qobiliyati talabaning o‘rtoqlari g‘oyalar mohiyatiga kirib borishiga, u yoki bu g‘oyani qo‘llab-quvvatlovchi dalillarni keltira olishiga bog‘liq.

Ijodiy fikrlash qobiliyati kimyoviy ijodkorlik tajribasining qolgan uchta komponenti bilan o‘zaro bog‘liqdir. Muammolarni yechishda kimyoning turli

sohalariga oid bilimlardan foydalanish tajribasi ijodiy yechimning mazmuniy tomonlarini belgilaydi.

Kimyo fanidan bilimlardan ijodiy foydalanish tajribasi fan bo'yicha texnik ijodkorlik tajribasining mazmunini (reaksiyalarning paydo bo'lish shartlari va qurilmalarning konstruksiyasi o'rtasidagi bog'liqlikni) belgilaydi, ikkinchisi muammolarni hal qilishda kimyo bo'yicha turli bilimlardan foydalanish tajribasini boyitadi.

Ijodiy qobiliyatlarning muhim xususiyati - unumdorlik. Ijodiy mahsuldorlik odatda muammoni hal qilish uchun turli xil variantlarni taklif qilish va original yechimni topish qobiliyati sifatida tushuniladi. Psixologiyada ijodiy mahsuldorlik ko'pincha ijodiy fikrlashning o'ziga xos xususiyati sifatida qaraladi. Demak, talaba kimyo fanidan ijodkorlik motivatsiyasining pastligi sababli muammoni hal etmasligi mumkin. Misol uchun, talaba san'at maktabida o'qiydi, lekin bu o'quvchi kimyoga befarq.

Shu bilan birga, talaba kimyo fanidan yetarli bilimga ega emasligi yoki, masalan, ilgari surilgan fikrning to'g'riligini tekshirish uchun qurilma qura olmaganligi sababli masalani yecha omasligi mumkin. Talabalarning tafakkuri bilan bog'liq bo'lmagan muvaffaqiyatsizliklarining boshqa sabablari ham bor.

Bir necha bor ta'kidlanganidek, ijodiy hamkorlik sharoitida ijodiy jarayon yana ham samarali bo'ladi. Talabalarning ijodiy hamkorligi muammoni tez hal qilishi uchun tashkil etilishi kerak. Har bir talabaning kimyoviy ijodkorlik tajribasini uning taklif qilingan ijodiy vazifalar ustida faol ishlashi bilan shakllantirish mumkin.

Kimyodan masalalar yechishda ijodiy yondashuvlar talabalarning o'quv ilmiy ijodining ajralmas qismi sifatida qaralishi mumkin. Bu esa o'z navbatida talabalarning masala yechishdagi ijodkorlik qobiliyatida ko'rinadi.

Shunday qilib, mavzu bo'yicha muammolarni hal qilishda ijodiy samaradorlikni butun ijodiy faoliyat tajribasining namoyon bo'lishi sifatida ko'rib chiqish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Голобородько М.Я. Развитие творческих способностей учащихся на уроках химии. Диссертация . канд. пед. наук, М. , 1964. — 238 с.
2. Оржековский П.А. Формирование у учащихся опыта творческой деятельности на практических занятиях по химии (Методические рекомендации учителю). — М.: ИОСО РАО, 1995. — 16 с.
3. R.J.Ishmukhammedov “Innovacion texnologiyalar yordamida ta’lim samaradorligini oshirish yo‘llari” Toshkent 2004-yil.
4. L. V. Golish. Talimning faol usullari : mazmuni, tanlash, amalga oshirish, Toshkent. , O‘rta maxsus kasb-hunar talimi markazi. 2011-yil.

MINERAL TÓGINLER TEMASIN OQITIW METODIKASI

Jadigerova Shaxnoza Keunimjay qizi

Ájiniyaz atındağı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı

2-kurs talabası

E-mail: jadigerovashaxnoza8@gmail.com

Ramatdullaev Izzetulla Allaberdievich

Ájiniyaz atındağı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı

2-kurs talabası

E-mail: ramatdullaevizzetulla@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ximiya pání oqıw pánleri tiykarları bilimlerin ózlestirip alıwdıń usılları hám texnologiyaların úyretedi. Hár qanday pándi oqıtıwdıń bilimlendiriw máseleleri menen birgelikte jámiyetti rawajlandırıwda zárúrli áhmiyetke iye bolğan tárbiyalıq máseleleri de bar. Ximiya pánin oqıtıwda da tárbiyanıń unamlı túrlerin oqıwshılar sanasına sińdirip barıw hám formalandıırıw zárúr.

Tayanış sózler: Awıl xojalıǵı, makroelementler, mikroelementler, ósimlikler, ximiyalıq

METHODOLOGY OF THE STUDY OF MINERAL SPRINGS CONTACT

Jadigerova Shakhnoza Keunimjaiva

jadigerovashaxnoza8@gmail.com

Ramatdullaev Izzetulla Allaberdievich

ramatdullaevizzetulla@gmail.com

Nukus State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz

2nd year students

ABSTRACT

All the technologies teach the methods of obtaining the knowledge of the manufacturers of chemical pans. Along with the educational issues of any discipline, there are also educational issues that are of great importance in the development of society. In the teaching of chemistry, it is necessary to form all the useful types of education in accordance with the dates of the lectures.

Keywords: Agriculture, macroelements, microelements, plants, chemistry

Awıl xojalıǵı eginlerinen joqarı ónim alıwda jergilikli tóginler menen bir qatarda mineral tóginlerdiń áhmiyeti de júdá úlken. Ósimliklerdiń normal ósiwi ushın uglerod, vodorod, kislorod, azot, fosfor, kaliy, kalcıy, magniy, temir sıyaqlı elementler zárúr. Ásirese, usı elementlerden azot, fosfor hám kaliydiń áhmiyeti júdá zárúr.

Ósimliklerdiń ximiyalıq quramı analizlengende, olarda ximiyalıq elementlerdiń periodlıq sistemasındaǵı 70 ke jaqın element bar ekenligi dálillengen. Olardıń ayrımları ósimliklerdiń normal ósiwi ushın kóbirek, ayrımları bolsa azıraq muǵdarda kerek.

Ósimlikler ushın kóp muǵdarda zárúr bolatuǵın elementler **makroelementler**, az muǵdarda kerek bolatuǵın elementler **mikroelementler** dep ataladı:

Makroelementler — C, O, H, N, P, S, Mg, K, Ca;

Mikroelementler — Fe, Mn, B, Cu, Zn, Mo, Co.

Azot, fosfor hám kaliy elementleri ósimlikler ushın áhmiyetli bolıp, kóp muǵdarda kerek boladı. Sonıń ushın bul elementlerdi ósimlikler ózlestire alatuǵın zatlar kórinisinde kóbirek islep shıǵarıw zárúr.

Ósimliklerde azot jetispegende onıń ósiwi keshigedi. Japıraqları ashıq jasıl bolıp qaladı, hátte sarǵayıp ketedi. Fotosintez processı buzıladı. Bul ósimliklerdiń ónimlilikin keskin kemeytip jiberedi.

Fosfor ósimliklerdiń ósiwinde zárúr bolǵan oksidleniw-qálpine keliw processlerinde qatnasatuǵın zatlar quramına kirip, ósimliktiń ósiwi hám rawajlanıwı ushın úlken áhmiyetke iye.

Kaliy ósimliklerde payda bolatuǵın fotosintez processin tezlestiredi. Uglevodlardıń toplanıwın jedellestiredi. Mısalı, qant láblebisinde qumshekerdi, kartoshkada kraxmaldı, ǵawashada paxta talshıǵın —cellulozanı hám taǵı basqa. Eń áhmiyetlisi ósimlik paqalın bekkemleydi. Temir ósimlikte azot, fosfor hám kaliydiń ózlestiriliwin tezlestiredi. Mıs, cink hám marganecler ósimlikte payda bolatuǵın oksidleniw qálpine keliw processlerin tezlestiredi. Ósimlikler makro hám mikro elementlerdi ionlar tárizinde ózlestiredi. Topıraq eritpesinde ionlarǵa (NH_4^+ , NO_3^- , H_2PO_4^- , K^+) ajralatuǵın zatlar **mineral tóginler** delinedi.

Awıl xojalıǵı ósimliklerinen joqarı ónim alıw ushın mineral tóginlerden durıs paydalanıw kerek. Mineral tógindi ósimlikke qashan, qalay, qansha muǵdarda beriw kerекligin álbette biliw zárúr. Eger ósimlikke kereginen artıq tógin berilse, onıń artıq muǵdarı ósimlik organizminde toplanıp qaladı. Bunday ósimliklerden alınǵan ónimler paydalanıw ushın ulıwma jaramsız boladı.

Mineral tóginler quramında azıqlıq elementlerdiń (N, K_2O , P_2O_5) bar bolıwına qarap ápiwayı hám kompleks tóginlerge ajraladı.

Ápiwayı tóginler quramında tek bir azıq elementi boladı (NaNO_3 , KCl , NH_4NO_3 , $\text{Ca}(\text{H}_2\text{PO}_4)_2$ hám taǵı basqa), kompleks tógin quramında 2 yamasa 3 túrli azıq elementi boladı (KNO_3 , $\text{NH}_4\text{H}_2\text{PO}_4$ hám taǵı basqalar).

- «Agro» grekshe sóz bolıp, «dala» degen mánisti bildiredi. Agroximiya—dala ximiyası degendi ańlatadı.

- 1840-jılı nemec ximigi Yu. Libix «Ximiyanıń diyqanshılıqqa qatnası» kitabında ósimliklerdiń azıqlanıwı ushın N, P, K elementlerin quraǵan duzlar hám sonday-aq basqa elementler quraǵan zatlar zárúr ekenligin túsindirip bergen.

- Agroximikler topıraqtıń ximiyalıq quramın úyreniwshi qániygeler. Topıraq quramalı dúziliske iye, báhá ózgerip turatuǵın struktura.

Juwmaqlap aytqanda, awıl xojalıǵı ósimliklerinen joqarı ónim alıw ushın mineral tóginlerden durıs paydalanıw kerek.

Temaǵa tiyisli máseleler sheshiw.

Natriyli selitra quramındaǵı azıqlıq elementleriniń muǵdarın anıqlań.

Sheshiliwi. Natriy nitrattıń formulasın jazıp, onıń molekulyar massasın esaplaymız: $Mr(\text{NaNO}_3) = 23 + 14 + 48 = 85 \text{ g/mol}$.

Azotıń procent muǵdarın esaplaymız.

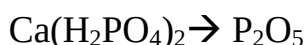
$$W\%(\text{N}) = 14/85 \cdot 100 = 16,4\%.$$

Juwabı: 16,4 % N azıqlıq element bar.

2-másele. Fosforlı tóginler túrleriniń biriniń quramında 40 % $\text{Ca}(\text{H}_2\text{PO}_4)_2$ boladı.

1 t azıqlıq elementi P_2O_5 bul tóginniń qansha muǵdarında boladı?

Sheshiliwi. 1) 1 t azıqlıq elementi qansha $\text{Ca}(\text{H}_2\text{PO}_4)_2$ de boladı:

$$234 \qquad 142$$

$$x/234 = 1/142$$

$$x = 1,647 \text{ t}$$

2) 1,647 t $\text{Ca}(\text{H}_2\text{PO}_4)_2$ qansha fosforlı tóginde boladı? Fosforlı mineral tógin quramında 40 % $\text{Ca}(\text{H}_2\text{PO}_4)_2$ barlıǵın esapqa alǵan halda esaplawdı dawam ettiremiz:

$$t/\text{fosforlı tógin} = 1,647/0,4 = 4,117 \text{ t} \quad 40\% = 0,4 \text{ úles) Juwabı: } 4,117 \text{ t}.$$

Ximiyalıq diktant.

Ósimliklerdiń normal ósiwi ushın uglerod, vodorod, kislorod, azot, fosfor, kaliy, kalciy, magniy, temir sıyaqlı elementler zárúr. Ásirese, usı elementlerden _____, _____ hám _____ áhmiyeti júdá zárúr. Ósimliklerdiń ximiyalıq quramı analizlengende, olarda ximiyalıq elementlerdiń periodlıq sistemasındaǵı ____ ke jaqın element bar ekenligi dálillengen.

Makroelementler — _____;

Mikroelementler — _____.

_____ ósimliklerdiń ósiwinde zárúr bolǵan oksidleniw-qálpine keliw processlerinde qatnasatuǵın zatlar quramına kirip, ósimliktiń ósiwi hám rawajlanıwı ushın úlken áhmiyetke iye.

_____ ósimliklerde payda bolatuǵın fotosintez processin tezlestiredi. Uglevodlardıń toplanıwın jedellestiredi.

Mineral tóginler quramında azıqlıq elementlerdiń bar bolıwına qarap _____ hám _____ tóginlerge ajiraladi.

Silvinit — _____

Kainit — _____

Ósimliklerdiń janıwı nátiyjesinde qalǵan qaldıq, yaǵnıy kúlde tiykarınan _____ boladı. Kaliyli tóginler quramındaǵı azıqlıq elementi K_2O kórinisinde esaplanadı.

PAYDALANÍLGÁN ÁDEBIYATLAR: (REFERENCES)

1. Rahmatullayev N.G. Kimyo o‘qitish metodikasi fanidan namunaviy dastur. T., OHMTV 2003.

2. Rahmatullayev N.G. Kimyo o‘qitish metodikasi fanidan ma’ruzalar matni. T., TDPU 2007.

3. Asqarov I., To‘xtaboyev N., G‘ofirov K. Kimyo 9-sinf. T., O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti, 2006.

4. Abdulxayeva M.M., Mardonov H.M. Kimyo. Akademik litsey va kasb-hunar kollejlari talabalari uchun darslik T., «O‘zbekiston», 2002.

XIMIYADAN MÁSELELER SHESHIWDIŇ ÁHMIYETI

Artikov Maqsud Baxadirovich

assistent

Ájiniyaz atındağı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı

E-mail: maqsudartiqov92@gmail.com

Jumanova Surayyo Shomurodovna

Ájiniyaz atındağı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı

1-kurs talabası

ANNOTATSIYA

Ximiyalıq maselelerdi sheshiw ximiya pänin teoriyalıq bilim tiykarların iyelewdiñ áhmiyetli principı. Bul jaslarda pikirlew qábiletin òsiriwde, olardıñ teoriyalıq bilim hám túsiniqlerdi bekkemlewde hám bul bilimlerdi ámelde izertleniwde áhmiyetli rol oynaydı.

Tayanış sózler: Mektep, oqıwshılar, ximiya, maseleler, processler

THE IMPORTANCE OF SOLVING PROBLEMS IN CHEMISTRY

Artikov Maqsud Baxadirovich

Nukus State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz, assistant

E-mail: maqsudartiqov92@gmail.com

Jumanova Surayyo Shomurodovna

Nukus State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz 1nd year student

ABSTRACT

Solving chemical problems is an important principle of theoretical knowledge of chemistry. In these cases, it played an important role in developing the ability to think, developing theoretical knowledge, and improving understanding.

Keywords: School, studies, chemistry, problems, processes

Mekteptiń oqıtıw sistemasında ximiyaǵa úlken áhmiyet berilgen.

Ol oqıwshılardı tábiyatta hám óndiriste bolatuǵın ximiyalıq qubılıslardı ashıw uqıplılıǵın rawajlandıradı, materialistlik kóz-qaraslardıń qalıplesiwine járdem etedi.

Oqıwshılar ximiyanı úyreniwde basqa pánler: fizikadan, matematikadan, biologiyadan bir qatar bilimlerde iye bolıwı hám olardan ximiyalıq processlerdi túsindiriw ushın paydalanıp biliwi tiyis.

Ximiya, zatlardıń hám olardıń qásiyetleriniń quramı menen qurılısına baylanıslılıǵın úyrenedi.

Ximiya Boyldıń, Lomonosovtıń, Lauvazenniń ximiyalıq eksperimentke qubılıstıń san esabı engizilgeninen keyin ǵana, óz aldına ilim bolıp qalıplesti.

Lomonosov tárepinen reakciyaǵa kirgen zat penen reakciyadan shıqqan zatlardıń muǵdarın anıqlaw ilimge engizilgennen keyin massanıń saqlanıw nızamı hám basqa da nızamlardıń qalıplesiwine múmkinshilik tuwıldı.

Sunday-aq qubılıslar sanı eske alınbay ximiya iliminiń rawajlanıwı múmkin emesligi sıyaqlı ximiyalıq processlerdiń bul tárepin túsınbey turıp, ximiyanıń tiykarın sanalı úyreniwdi oylaw da múmkin emes.

Teoriyalıq materialdı úyregende muǵallım tárepinen shınıǵıwlarǵa hám máselelerge jeterli kewil bólinse, bilimdi konkretlestiriwge hám ápiwayılastırıwǵa tásir etip, óz betinshe islew kónlikpesin rawajlandıradı. Eger oqıwshılar ximiyalıq tańbanıń, formulanıń hám teńlemenıń artında jasırın turǵan sanlıq tárepin ózlestirse, onda olar ximiyalıq álipbeni ádewir jeńil ózlestiretuǵınlıǵı belgili.

Shınıǵıwlar hám máseleler, ximiyalıq tańbanı jańlandırǵanday boladı hám pánge bolǵan qızıǵıwshılıqtı arttıradı. Máseleler, ximiyalıq nızamlılıqlar, áhmiyetli

túsiniklerdi (gramm-atom, gramm-molekula hám t.b.) oqıwshılardıń oyında bekkemlew quralı retinde xızmet etedi.

Muǵallım olardı sheshkende úyreniletuǵın óndirislik mazmundaǵı materiallar menen keń túrde tolıqtırıp hám sonıń menen birge oqıwshılardı politexnikalıq uqıplılıqqa tayarlawǵa múmkinshilik aladı.

Máseleler hám shınıǵıwları orınlaw, oqıwshılardıń oy-órisin keńeytip, ximiyanıń basqa pánler, ásirese fizika hám matematika menen baylanısın keltirip shıǵaradı.

Óz betinshe islewge berilgen esaplardı sheshiwdiń járdemi menen muǵallım tek ǵana logikalıq talıqlawdıń kónligiwin rawajlandırıp qoymastan, sonday-aq óz betinshe jumıs islew hám qıyınshılıqlardı jeńiwge bolǵan erkin tárbiyalaydı.

Solay etip, shınıǵıwlar hám máseleni sheshiw, zatlardı úyreniw processinde alǵan bilim hám kónlikpelerin tekserip, esapqa alıwdıń birden-bir jaqsı usılı bola aladı.

Sonday-aq hár qıylı máseleni oylaǵan halda qollanıw, oqıwshılarda uqıplılıqtıń hár tárepleme rawajlanıwın támiyinleytuǵın muǵallımniń qolındaǵı pedagogikalıq tásir etiwshi quralı bolıp xızmet etedi.

Pedagogikalıq processtıń hár qıylı etaplarında máseleden paydalanıw, muǵallımge oqıtıw metodların hár túrli etip aparıwǵa keń múmkinshilik beredi.

Máselelerdi birdey tabısar menen:

- taza materialdı túsindiri;
- bekkemlew;
- úy tapsırma ushın;
- kúndelikli bilimdi esapqa alıw;
- úyrenilgen materiallardı tákirarlaw hám bilimdi juwmaqlap

bahalaǵanda, sonday-aq kontrol jumısların orınlaǵanda qollanıwǵa boladı.

Hár bir etapta máseleńiń mazmunı hám olardıń sheshiliw metodına qoyılǵan belgili talaplar óziniń ózgesheligi menen xarakterlenedi.

Qálegen klastıń oqıwshıları ushın arnalǵan máselege qoyılatuǵın eń áhmiyetli talap, máseleńiń shártin anıq bayanlaw bolıp tabıladı. Máseleńi sheshiw ushın kereksiz

artıqmash maǵlıwmatlar menen qıynlastırıwǵa bolmaydı. Sol waqıtta anaw yamasa mınaw klass oqıwshısına usınılǵan hár bir másele programmalıq materialǵa sáykes keliwi kerek. Sonıń menen birge usıǵan baylanıslı hár bir klass ushın jas ózgesheliklerin hám matematikalıq tayarlıqların esapqa alıp, mäseleniń tiplerin hám olardıń az sanın anıqlaw zárúr. Mekteptegi mäseler jıyınasında, mäseler klass boyınsha gruppalarǵa bólinbese, muǵallimdi qıylandıradı hám talaptıń zárúrli birligin támiyinley almaydı.

Oqıwshılar ximiya boyınsha nızam yamasa qubılıstıń sanlıq tárepin illyustratciyalaytuǵın kerekli sorawlardan hám ápiwayı mäselerden elementar maǵlıwmatlar aladı. Eritpeler tayarlanatuǵın mäseleni sheshiwde proportsiyadan paydalanıwı múmkin. Bul jerde kurstıń basında oqıwshılardı kerekli materiallardan paydalanıwǵa úyretip barıw zárúr. Misalı: tablitsalardan jiyi-jiyi ushırasatuǵın elementlerdiń dóńgeleklengen atomlıq salmaǵın tabıw.

Bunnan sońǵı klasslarda úyreniletuǵın ximiyalıq materiallardıń kóleminiń artıwına baylanıslı, arifmetikalıq metodta sheshiwdi talap etetuǵın, algebralıq usılda sheshiletuǵın mäselerdi kirgiziw zárúr.

Solay etip, oqıwshılardan, esaplawdıń jolın jeńilletiwge erisiwdi talap etiw kerek. Oqıwshılarda mashqalanı analiz hám sintez qılıw kónlikpesi ónim boladı, bul bolsa ximiyadan másele sheshiwdi oqıwshılardıǵa úyretiw degi maqsetlerden biri bolıp tabıladı.

PAYDALANÍLǵAN ÁDEBIYATLAR: (REFERENCES)

1. Omonov H., Mirvoxidova M. Kimyo metodologiyasi va metodikasining ayrim masalalari. O‘quv qo‘llanma. T., Nizomiy nomidagi TDPU, 2003.
2. Ishmuhammedov R.J. Innovasion texnologiyalar yordamida ta’lim samaradorligini oshirish yo‘llari. T. , TDPU. 2004.
3. Golish L.V. Ta’limning faol usullari mazmuni, tanlashni amalga oshirish. T., O‘rta maxsus kasb-hunar ta’limi markazi, 2001.
4. Nishonov M., Mamajonov Sh., Xo‘jayev V. Kimyo o‘qitish metodikasi. T., «O‘qituvchi», 2002.

TALABALARNING KIMYODAN MASALA YECHISHDA IJODIY TAFAKKURNING INTELLEKTUAL QIYINCHILIKLARI

Artikov Maqsud Baxadirovich

assistent

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

E-mail: maqsudartiqov92@gmail.com

ANNOTATSIYA

Talabalarda barcha turdagi ijodkorlik uchun umumiy ijodiy fikrlash qobiliyati va hamkorlik qobiliyatini yanada rivojlantirish va shu bilan birga ijodkorlik motivatsiyasi hamda turli bilimlardan foydalanish tajribasini shakllantirish muhim omil hisoblanadi.

Kalit soʻzlar: Ijodiy hamkorlik qobiliyati, ijodiy fikrlash qobiliyati, ijodiy muammolar, ijodiy masalalarni hal qilishda kimyoviy bilimlardan foydalanish tajribasi, intuitiv yechim izlash.

INTELLECTUAL DIFFICULTIES OF STUDENTS' CREATIVE THINKING IN CHEMISTRY PROBLEM SOLVING

Artikov Maqsud Baxadirovich

Nukus State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz, assistant

E-mail: maqsudartiqov92@gmail.com

ABSTRACT

It is an important factor to further develop the general creative thinking ability and cooperation ability in students for all kinds of creativity, and at the same time to form the motivation of creativity and the experience of using various knowledge.

Keywords: Ability to creative cooperation, ability to think creatively, experience using chemical knowledge in solving creative problems, creative issues, searching for intuitive solutions.

Kimyodan masalalar yechishda talabalarning ijodiy masalalarni bajarishda fikrlash va oylash qobiliyati, shu bilan bir qatorda talabalarning terang dunyoqarashi shakllanishi muhim hisoblanadi.

Xotirasi va mantiqiy fikrlashi rivojlangan ko‘plab talabalar murakkab (lekin odatiy masalalarni) ko‘p kuch sarflamasdan hal qilishga odatlangan. Qolaversa, o‘qituvchilar buni o‘z iste’dodining namoyon bo‘lishi deb bilishadi. Asl nusxani izlash talabadan katta kuch talab qiladi. Agar vazifa qiyinchiliksiz hal etilsa, uni ijodiy deb e’tirof etib bo‘lmaydi. Ushbu muammoni hal qilish uchun talaba allaqachon zarur vositalarga ega edi. Ijodiy yechim bir qator muvaffaqiyatsiz urinishlardan so‘ng, chuqur, ichki ziddiyat sharoitida, talaba yechimdan bosh tortganda (keyin u o‘qituvchining yordamiga muhtoj) yoki uning boshida to‘satdan samarali g‘oya paydo bo‘ladi.

Ijodiy fikrlash mantiqiy harakatlar va intuitiv-majoziy konstruktsiyalarni uyg‘unlashtirish qobiliyati bilan ham ajralib turadi. Shunday qilib, ijodiy jarayonning (intuitiv yechim izlash) tafakkurning obrazli tuzilishi hukmronlik qiladigan bosqichini ajratib ko‘rsatadi.

Kimyoni o‘qitish jarayonida shakllangan ijodiy faoliyat tajribasining tarkibiy qismi sifatida talabalar tomonidan hal qilingan barcha o‘quv ijodiy vazifalari (muammolari) mavjud. Bu komponent ijodiy faoliyatning protsessual va mazmunli xususiyatlarini o‘zida aks ettiradi. Shubhasiz, ta’lim muammolari qanchalik ko‘p hal qilinsa, o‘quv ijodiy tajribasi mazmuni shunchalik boy bo‘ladi, bu ko‘p jihatdan talaba tomonidan qo‘llaniladigan o‘quv kimyoviy material bilan bog‘liq.

Hal qilingan ijodiy masalalarning to‘planganligi sababli, har bir talaba evristik original yechimni topishning umumiy usullarini (yondashuvlarini) o‘zlashtiradi: ob’ektning yangi funktsiyasini ko‘rish, ob’ektning tuzilishini tushunish, muqobil

yechimni izlash, ilgari ma’lum bo’lgan yechimlarning ma’lum usullari, qaror-da’vo doirasini kengaytirish; turli yechimlarni tahlil qilish va taqqoslash; yechimlarni chuqur o’rganish; oraliq qidiruv natijalarini aniqlash va hokazo. Ijodiy muammolarni hal qilish uchun talabalar tomonidan to’plangan umumiy yondashuvlar ma’lum darajada ijodkorlikning protsessual xususiyatlarini aks ettiradi.

Mazmunli xususiyatga ega bo’lgan komponent sifatida faqatgina kimyodagi bilimlardan muammolarni hal qilishda foydalanish tajribasini ajratib ko’rsatish mumkin. Moslashuvchan va ongli bilimsiz ijodkorlik mumkin emas. Shu bilan birga, ijodkorlikni o’quvchilar bilimining moslashuvchanligi va ongliligini oshirish vositasi sifatida ko’rish mumkin. Bu, go’yo yopiq mantiqiy doiraga o’xshaydi.

Undan chiqish yo’li - o’quvchilarni asta-sekin ijodkorlikka jalb qilish, ya’ni, bilim darajasi va sifatiga mos keladigan topshiriqlarni berish bo’lib hisoblanadi. Ijodiy topshiriqlarni o’quvchilarning fikrlash va qayta fikr yuritish qobiliyatini oshirish vositasi sifatida ham ko’rish mumkin. Bunday qobiliyat (fikrlash) bo’lmasa, yuqori sifatli bilimlarga erishish mumkin emas.

Shunday qilib, kimyo bo’yicha ijodkorlik uchun motivatsiya, ijodiy hamkorlik qobiliyati, ijodiy fikrlash qobiliyati, muammolarni hal qilish uchun kimyoviy bilimlardan foydalanish tajribasi, hal qilingan kimyoviy ijodiy muammolarning butun to’plami, shaxsiy ijtimoiy tajribani kimyoni o’rganishda shakllangan ijodiy faoliyat tajribasi sifatida belgilash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YHATI: (REFERENCES)

1. Семенов И.Н. Системный подход к изучению организации продуктивного мышления. //Исследование проблем психологии творчества. —М.: Наука, 1983. — С.27-61.
2. Mirkomilov SH.M., Omonov X., Raxmarullayev N.G’. Kimyo o’qitish metodikasi. T.: “Moliya iqtisod”. 2013.
3. M.Nishonov, Sh.Mamajonov, V.Xujaev. Kimyo o’qitish metodikasi. Toshkent-2002
4. L. V. Golish. Talimning faol usullari : mazmuni, tanlash, amalga oshirish, Toshkent. , O’rta maxsus kasb-hunar talimi markazi. 2011-yil.

FEATURES OF AUDIT PLANNING IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

Shavkatjonov Mardon Zokirjon o‘g‘li

student of Tashkent Financial Institute

Abdullaeva Nilufar Javdatovna

Scientific supervisor, Senior teacher of the Department

«Budget Accounting and Treasury», Tashkent Financial Institute

ABSTRACT

The article analyzes the following main stages: study and analysis of the practice that has developed in the company of business processes and workflow, compliance with performance standards, development of a concept for building an internal control and audit system in accordance with the requirements and expectations of the company's owners and management; development of internal company regulations and document management system and assistance in the formation of plans and methods for conducting internal audit.

Keywords: audit organization, economic entity, audit activity, auditing, auditor, internal control, audit planning, preliminary planning.

The question of the need for an audit in Uzbekistan has arisen since the development of foreign trade relations in the beginning of market transformations. The attraction of foreign capital required guarantees of return, and, consequently, an independent assessment of the activities of entrepreneurial structures. The usual way to obtain reliable information is through an independent audit. Thus, the need for audit has become an objective reality and without it the government can not control targeted use of budgetary funds.

Audit activity in Uzbekistan began in 1992, when the Law “On Audit Activity” was adopted. National Auditing Standards (NAS) were developed, which were based on International Auditing Standards (ISA). Considering that changes are made to the ISA from time to time, the NAS contain outdated provisions compared to the ISA.

NAS are one of the elements of regulation of audit activity and are the basis for the development of internal standards of audit organizations and methodology for conducting audits. In Uzbekistan, a phased reform of auditing activities is underway. The main reformer of audit activity is the Ministry of Finance of the Republic of Uzbekistan together with the Chamber of Auditors of Uzbekistan and the National Association of Accountants and Auditors. On 10 November 2020, a plenary session was held at the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan to discuss the second reading of the bill of the Republic of Uzbekistan "On Auditing Activities". It is known that this draft law was developed in order to ensure the implementation of the resolution of the President of the Republic of Uzbekistan PP-3946 of 19 September 2018 on the approval of the "Action Plan for the further development of audit activities in the Republic of Uzbekistan." The discussion was attended by deputies of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis, initiators of the draft law, heads and employees of public audit associations, a group of experts and audit organizations operating in the country. The draft law was developed in order to unify and systematize the documents governing auditing into a single normative legal document that provides for the introduction of a number of norms aimed at ensuring freedom of auditing. In particular, it provides for the implementation of audit activities only on the basis of international auditing standards, simplification of the procedure, giving the right to conduct an audit. In addition, it is planned to create an effective system for improving the qualifications of auditors. Most importantly, in order to ensure freedom of audit activity, it is planned to establish a procedure for applying a simplified register of auditors and audit organizations, with the abolition of the procedure for issuing licenses for auditing. The abolition of the requirement for the minimum amount of the authorized capital of an audit organization, as well as the

conduct of audits in the same economic entity for a period of no more than seven consecutive years will serve to further develop this type of activity. On the other hand, in order to ensure and improve the quality of audit services, a specially authorized state body, together with republican public associations of auditors, exercises external control over the quality of their work without interfering in the financial and economic activities of audit organizations. It also envisages the implementation of audit activities only on the basis of international audit standards, an increase in the minimum number of auditors in an audit organization from the current two to at least four, which will also improve the quality of audit.

The principle of comprehensiveness of audit planning involves ensuring the interconnectedness and consistency of all stages of planning - from preliminary planning to drawing up a general plan and audit program. The principle of continuity of audit planning provides for the establishment of associated tasks for a group of auditors and the linkage of planning stages in terms of timing and related economic entities (structural divisions allocated to a separate balance sheet, branches, representative offices, subsidiaries). When planning an audit for a long period (in the case of audit support for an economic entity during the year), the audit organization should timely adjust the plans and programs for the audit, taking into account changes and results of interim audits. The principle of audit planning optimality implies the provision of planning variability in the audit firm's planning process so that the optimal variant of the overall plan and audit program can be selected based on criteria determined by the audit firm itself.

For effective audit planning, before writing a letter of commitment and before concluding an audit agreement, the audit organization must agree with the management of the economic entity on the main organizational issues related to the audit. At the preliminary planning stage, the auditor should become familiar with the financial and economic activities of the economic entity and have the following information:

- on external factors affecting the economic activity of the economic entity, reflecting the economic situation in the country (region) as a whole and its industry specifics;

- on internal factors affecting the economic activity of an economic entity related to its individual characteristics.

In addition, the auditor should be familiar with:

- organizational and managerial structure of the economic entity;
- types of production activities and the range of products;
- capital structure and share price (if the shares of an economic entity are subject to quotation);
- technological features of production;
- level of profitability;
- main buyers and suppliers of an economic entity;
- the order of distribution of profit remaining at the disposal of the organization;
- existence of subsidiaries and affiliates;
- an internal control system organized by an economic entity;
- principles of personnel remuneration formation.

At the stage of preliminary planning, the audit organization evaluates the possibility of conducting an audit. If the audit organization considers it possible to conduct an audit, it proceeds to the formation of staff for the audit and concludes an agreement with an economic entity. When planning the composition of the audit team, the audit firm should take into account the working time budget for each stage of the audit (preparatory, main and final); expected time frame for the group; the quantitative composition of the group; position level of group members; succession of group personnel; qualification level of group members. In the process of preliminary acquaintance with the client, the auditor needs to assess the financial stability of the client, the position of the client in the economic environment, relationship with the previous audit firm, if any. It is advisable for the new auditor to contact his predecessor, from whom he can obtain information about the intentions of management, disputes

regarding the application of accounting principles, audit procedures or payment. But first, the auditor must agree on the possibility of such contact with the client. In the event that there were litigation or disputes between the former auditor or the client, the new auditor should be advised that any information may not be provided to him. The auditor needs to carefully evaluate the situation if the client did not give permission to receive information from the previous auditor or the previous auditor refused to give information. In addition, the auditor can use the information provided by lawyers, other audit firms, entrepreneurs. The assessment of the possible continuation of cooperation is also carried out by firms that have been cooperating with the client for more than a year. Controversial issues may lead to the termination of cooperation. When evaluating the reasons for inviting the auditor, the latter should determine the most likely users of the financial statements. If the reporting is used intensively enough or the enterprise will be sold (reorganized) in the near future, the auditor should collect a larger amount of material with confirmation of the reliability of the reporting.

General information about the enterprise is necessary in order to further make a reasonable conclusion about the reliability of the reporting. In particular, it is necessary to find out the specifics of the activity and industry characteristics of the enterprise, understand its organizational structure, determine production, financial and other ties, get acquainted with legal obligations, and obtain information from various sources. Discussions with management staff, meetings with senior management and executive staff, conversations with managers and non-accounting personnel contribute to obtaining first-hand information. Visiting and inspecting the main sites, production units, warehouses allow you to see for yourself the availability and safety of assets, to form an idea of the production conditions. It is important to use external and internal reports and publications. External reports are business press and newspapers, industry analyst reports, comparisons with key competitors and industry averages, government and tax laws and regulations, official statements; internal reports are financial reports, monthly financial information, minutes of meetings of the board of directors, management board, management, shareholders, reports of managers, including

budgets, forecasts, projects, internal reports of auditors, consultants, instructions on procedures, policies within the company. You should get acquainted with the history of the enterprise development, types of activities and accounting policies that existed in previous years, study special literature, meet with the client's auditors. It is very important to obtain information about the company's policy in various areas; degree of responsibility and rights of managers of different levels; circle of persons who have the right to change the policy of the enterprise. One of the most important questions to be clarified at this stage of the work is the definition of parties related and associated with the enterprise (related parties are subsidiaries and any other parties that can influence the management and operational policies of each other). Information about them should be disclosed if it is material: the nature and extent of transactions between the parties should be described (sales and purchases between a subsidiary and a parent company, equipment exchanges between subsidiaries and affiliates, loans and financial assistance, transactions with key customers and suppliers, etc.), as well as mutual debt between them.

We believe that each audit company is unique and do not offer standard solutions. The internal control system should be appropriate to the nature and scale of the operations carried out. In addition, we should remember that the State without control is not the State, because the purpose of the auditing is to control execution of the laws of the State and it is a key to development of the country.

REFERENCES:

- Planning an audit of financial statements in accordance with international auditing standards. Planning an audit of financial statements in accordance with International Standards on Auditing Standards Planning ISA 300 330 (tandem-agro.ru)
- Audit of credits and loans of the enterprise. Revision of settlements with banks on loans (com-roseltorg.ru)
- On Audit Activity - "Adilet" LIS (zan.kz)

- The new edition of the Law of Uzbekistan "On audit activity" was approved by the deputies (uzdaily.uz)
- Law of the Republic of Uzbekistan "On Auditing". May 26, 2000.
- Karimov I. A. Global financial and economic crisis, ways and measures to overcome it in the conditions of Uzbekistan. –T.: Uzbekistan, 2009. 56 p.
- Audit / Ed. M. M. Tulakhodzhaeva, T. I. Dzhuraeva, F. G. Gulyamova. - Tashkent: TSEU, 2013.
- Sanaev N., Narziev R. Audit. -T.: Shark, 2001
- Stages of implementation and problems of implementation of international auditing standards in uzbekistan (cyberleninka.ru)

HAYVON ARXISEMALI LEKSEMALARINING INSON XARAKTERINI IFODALASHDAGI O‘RNI

Ismailova Dilnoza Shavkatovna

O‘zMU Jurnalistika

fakulteti magistranti

E-mail: dilnoza19850426@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada hayvon arxisemali leksemalarning inson xarakterini va tabiatini ifodalashi, bunda yozuvchining uslubi va so‘z qo‘llash mahorati haqida so‘z boradi.

Kalit so‘z va iboralar: arxisema, leksema, zoonimlar, lingvopoetika, metafora, o‘xshatish

KIRISH

Badiiy asar tilini tilning aynan estetik vazifasining namoyon bo‘lishi tarzida o‘rganuvchi tilshunoslik sohasi lingvopoetika deb ataladi. Badiiy nutq boshqa nutq turlaridan borliqni obrazli idrok etishning eng mahsuldor vositasi, estetik ta’sir qilishning yuqori darajasi ekanligi bilan ahamiyatlidir.

O‘zbek xalqi azal- azaldan chorvachilik , dehqonchilik va hunarmandchilik bilan shug‘ullanib kelgan. Ajdodlarimizning yashash tarzi va mehnat faoliyati uy hayvonlari va yovvoyi hayvonlar bilan bog‘liq.

Hayvon arxisemali leksemalar tabiat, jamiyat haqidagi xulosalarni, inson fe‘l-atvori, harakatiga xos ijobiy va salbiy vaziyatlarni namoyon etishga va ta’sirchanlikni oshirishga xizmat qiladi.

Maqsad va vazifa

O‘zbek badiiy asarlarida inson uning ichki dunyosi va xarakterini yorqinroq ochib berish maqsadida hayvon arxisemali leksemalardan keng foydalanilganligini ochib berish

Mulohaza va natijalar:

1.Insondagi qo‘rqmaslik, dovyuraklik, kuchlilik quyidagi hayvonlarga o‘xshatilgan:

A)Sherga: -Xaloyi-i-iq! –deya qichqirdi Safarmurod aka Ashurni yetaklab o‘rtaga chiqarkan. – Bu jigitni hamma taniydi, a? Bug‘alter bovamizning **sher uli** bu! (Luqmon Bo‘rixon “Jaziramadagi odamlar” 97-bet)

B) Ona yo‘lbarsga: Mas‘ul xodimning gapi og‘zida qoldi. Maysara yangamning bag‘rida ho‘ng-ho‘ng yig‘lab, titrab-qaqshab yotgan Xosiyat xola bir payt **ona yo‘lbars** kabi sachrab turib ketdi.

(Luqmon Bo‘rixon “Jaziramadagi odamlar” 139-bet)

S) Ho‘kizga: - Voy, Parcha o‘lgur! Senga bas kelib bo‘ladimi, **ho‘kizdek** kuching bor!

Ushbu misollarda asar qahramonlarini sher va yo‘lbarsga qiyoslanishi orqali ulardagi dovyuraklik, qo‘rqmaslik va hech bir ishdan tap tortmaslikni bo‘rttirib ifodalash uchun ishlatilgan. Bu shunchaki yo‘lbars emas, farzandiga dard yetsa hech narsadan tap tortmaydigan ona yo‘lbars.

(O‘. Hoshimov “ Ikki eshik orasi “ 107- bet)

2. Insondagi qo‘rqoqlik quyidagi hayvonlarga o‘xshatilgan:

A) Quyonga: -G‘alati polvon ekan, -deb qo‘ydi shundoqqina tepamizda turgan sersavlat kishi, negadir zavqli-shavqli qah-qahlarga qo‘shilmay. **Quyonday** qo‘rqayapti-yu, taslim bo‘lishga orlanyapti.

(Luqmon Bo‘rixon “Jaziramadagi odamlar” 96-bet)

B)Echkiga: Qizlar ancha narida, jondordan **hurkkan echkilardek** g‘uj bo‘lib, ur-kaltak maydoniga jonsarak qarashyapti.. Qo‘shko‘llik polvon o‘rtaga chiqdi.

(Luqmon Bo‘rixon “Jaziramadagi odamlar” 13-bet)

S) Toshbaqaga: - Onasi, -dedi sekin. –Yurtga kelgan to‘y... Hamma urushga borsa-yu, Kimsan **toshbaqadek** boshini ichiga tortib o‘tirsalar yarashadimi?

(O‘. Hoshimov “Ikki eshik orasi” 87- bet)

Ushbu o‘xshatishlar asar ta’sirchanligini oshirish, o‘quvchi ongida asar qahramonining xarakterini yorqinroq ochib berish uchun ishlatilgan. Insondagi qo‘rqoqlikni ifodalash uchun turli xil hayvon arxisemalaridan foydalanish yozuvchining individual uslubidan darak beradi.

3.Insondagi beozorlik va yuvoshlik quyidagi hayvonlarga o‘xshatilgan:

A) Musicha: Kampirni birpasda yerga topshirib qaytishdi. Ko‘ngil so‘ragani yana butun mahalla kirdi. Hikmat buva kasal **musichaday** bir chekkada qo‘nishib o‘tirar, aftidan, endi uning olamida hech kim, hech narsa qolmagan edi.

(Abdulla Qahhor “Mahalla” 131-bet)

B) Mushukchaga: Yonboshimda bir narsa “miyov” deydi! Qarasam “Qora amman”ning mushugi! Juda yuvosh **mushuk-da** o‘ziyam! Dadamga o‘xshaydi! Dadamning mo‘ylovini tortsam indamaydi. Mushukning dumini tortsam ham jim turadi.

(O‘. Hoshimov “Ikki eshik orasi” 23-bet)

S) Qo‘yga: - Qayoqda tentirab yuribsan yarim kechada?! – Kimsan akam yuzimga chaqchayib qaradi. **Qo‘ydek yuvosh** Kimsan akamning jahli shunaqa yomonligini bilmagan ekanman. (O‘. Hoshimov “Ikki eshik orasi” 75-bet)

Yuqoridagi misollardan ko‘rinadiki, insondagi yuvoshlik, beozorlik xarakterlarini ijodkorlar mahorat bilan tasvirlay olgan. Yuvoshlik “Qo‘y og‘zidan cho‘p olmagan”, “Chumchuqqa ham ozor bermagan” iboralari yuqoridagi so‘zlarga sinonim sifatida ham ishlatiladi.

XULOSA

Hayvon arxisemali leksemalar inson fe‘l-atvori, harakatiga xos ijobiy va salbiy vaziyatlarni namoyon etish va ta’sirchanlikni oshirish uchun ishlatiladi.

Badiiy asarda qo‘llanilgan har bir so‘z va element o‘ziga xos muayyan funksiyani bajarishga xizmat qiladi. Hayvon arxisemali leksemalar tilimizning naqadar boy va betakror til ekanligining yorqin ifodasidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Yo‘ldoshev M. Badiiy matn va uning lingvopoetik tahlili asoslari. – Toshkent: Fan, 2007.
2. Abdulla Qahhor “Anor” hikoyalar to‘plami T. 1980-yil
3. Luqmon Bo‘rixon “Jaziramadagi odamlar” T. 2012-yil
4. Zulfiya Qurolboy qizi “Qadimiy qo‘shiq” T. 2012-yil
5. O‘tkir. Hoshimov “ Ikki eshik orasi” T. 2018-yil

Internet saytlari.

1. <https://kk.convdocs.org/docs/index-138269.html?page=4>
2. <http://samxorfil.uz/yangiliklar/malika-ayyor-dostoni-tilida-zoonimlar>
3. <https://cyberleninka.ru/article/n/zoonimiya-proizvedeniy-m-m-prishvina>

ПЕРЕРАБОТКА НЕСТАНДАРТНОГО КОЖЕВЕННОГО СЫРЬЯ И ОТХОДОВ ПРОИЗВОДСТВ

Хайитов А.А.

к.т.н., доцент Бухарского инженерно-технологического института

Комилов Ж.Ж.

студент Бухарского инженерно-технологического института

АННОТАЦИЯ

В данной статье исследовано по получению коллагена из нестандартного кожевенного сырья и недубленых отходов кож. Приведены условия обработки нестандартного сырья и недубленых сырьевых отходов.

Ключевые слова: коллаген, мездра, дерма, гидролиз, белковый гидролизат, кожевенные отходы.

PROCESSING OF NON-STANDARD LEATHER RAW MATERIALS AND INDUSTRIAL WASTE

ABSTRACT

This article explored the production of collagen from non-standard leather raw materials and non-tanned leather waste. The conditions for processing non-standard raw materials and non-tanned raw waste are given.

Keywords: collagen, mezdra, derma, hydrolysis, protein hydrolyzate, leather waste.

В кожевенном и меховом производстве используют сырье биологического происхождения, основной составной частью которого являются белковые вещества, или белки - коллаген дермы и кератин волоса. В последнее время коллагену большое внимание уделяют физики как фибриллярному белку и высокомолекулярному соединению. Наконец, коллаген имеет и промышленное значение. Дерма кожного покрова животных является основным веществом для выработки технического продукта - кожи. Из коллагена приготавливают клей и желатин. Следовательно, и технологи не менее, чем другие специалисты, заинтересованы в исследовании структуры и свойств коллагена. Этим объясняется большое количество работ, посвященных исследованию данного белка.

Отходы и побочные продукты кожевенного производства - это сырье для целой группы производств: желатина, кожкартона, хозяйственного мыла, белковой колбасной оболочки, белковых гидролизатов, кормовых добавок и др. Одновременно переработка этих отходов является важнейшей экологической задачей.

Отходы кожевенного производства можно использовать в различных отраслях экономики, таких как мебельная, бумажная, спичечная, ковровая, валяльно-войлочная, текстильная, пищевая, лакокрасочная, абразивная, парфюмерная, бытовая химия, щетино-щеточная, а также в машиностроении, в промышленности искусственных кож и в сельском хозяйстве.

В настоящее время значительную часть кожевенно-мехового сырья, поступающего на перерабатывающие предприятия Республики Узбекистан, составляет нестандартное сырье.

Образование отходов кожевенного производства при их технологической переработке кож можно представить по следующей схеме (рис.1). Разработка и создание ресурсосберегающих технологий в кожевенной промышленности решит аспекты экономических проблем вторичных материальных ресурсов.

Рис.1. Принципиальная схема образования отходов кожевенного производства при технологической обработке кож

Анализ литературного обзора по исследованию и получению коллагена показывает, что этот процесс достаточно не изучен. Вместе с тем всестороннее и целенаправленное изучение по исследованию и получению коллагена в существенной степени содействует решению другой задачи возможности получения коллагена с заданными комплексными свойствами. В связи с этим естественно были проведены специальные комплексные исследования по получению коллагена из нестандартного кожевенного сырья и недубленых отходов кож.

Существующая до настоящего времени переработка коллагенсодержащего сырья предусматривала известь и сернистый натрий водной фазе. В этом случае выход конечного продукта был низким.

Нами проведены исследования по получению коллагена из нестандартного сырья и других недубленых отходов. В отличие от известных процесс обработки

проводили в две фазы с дополнительным введением хлористого натрия. Концентрацию хлористого натрия регулировали от 40 до 60 г/л при ЖК=3,5-4,0. Введение NaCl дает возможность уменьшить деструкцию белка. Коллаген частично переходит в щелочную среду, а NaCl предотвращает распад коллагена в водно-щелочной среде. Увеличивается выход растворенного коллагена и повышается качество конечного продукта.

Обработку кожевенных отходов осуществляли в щелочно-солевой среде в присутствии NaCl в две фазы:

Первая фаза: щелочно-солевой раствор содержит №28 - 5,0 г/л, Ca(OH)₂ - 25,0 г/л и NaCl - 40,0 г/л при температуре 30°C в течение 24 часов с жидкостным коэффициентом 3,5, pH - 11,5.

Затем рабочий раствор сливали и немедленно заливали вторую фазу зольного раствора.

Вторая фаза: содержание Ca(OH)₂ - 28,0 г/л и NaCl - 45,0 г/л при жидкостном коэффициенте 4,0 в течение 24 часов с ЖК+3,5 и pH=11,5.

Прозолненное таким способом сырье имеет матово-стекловидный вид на срез и на ощупь скользкий и упругий. Полученное голье промывают в чистой проточной воде до нейтральной среды. Затем голье обеззоливали в присутствии 3,5 % HCl - 2% от массы голья с жидкостным коэффициентом 4,0 в течение 7 часов до нейтральной среды на срез голья (проба на фенолфталеин). После этого голье растворяли в смеси 6% уксусной кислоты с этиловым спиртом в соотношении 9:1. Растворение проводили в течение 24 часов при комнатной температуре. После чего из раствора осаждали коллаген с помощью ацетона. В таблице 1 приведены условия обработки нестандартного сырья и недубленых сырьевых отходов.

Таблица 1

Условия обработки сырьевых отходов при температуре 30°C в течение 24 часов, pH 11,5

Варианты	Количество в I фазе, г/л			Количество во II фазе, г/л		жк	Выход продукта, %
	NaCl	Ca(OH) ₂	Na ₂ S	NaCl	Ca(OH) ₂		
1	40	25	5	45	28	3,5	97,8
2	50	25	5	50	28	3,5	98,5
3	60	25	5	60	28	4,0	99,0
Контрольный	-	25	5	-	-	3,5	81,2

Проведенные исследования показывают, что с увеличением концентрации хлористого натрия выход продукта увеличивается, при более 60 г/л выход резко уменьшается, где доказательство этому в таблице 1.

Из полученного продукта, если его подвергнуть термообработке в определенных условиях, получается мездровый клей, который используется в различных отраслях экономики. Его свойства приведены в таблице 2.

Таблица 2

Свойства мездрового клея различных вариантов обработок

Варианты	Клеящая способность, Н/м	Массовая доля жира в пересчете на абсолютно сухое вещество, %
1	1590	0,20
2	1610	0,21
3	1640	0,22
Контрольный	1578	0,28
ГОСТ-325280 «клей мездровый»	не менее 1570	не более 0,3

Полученный методом двухфазного зольения в присутствии хлористого натрия коллагеновый продукт, кроме производства клея, может успешно применяться при получении желатина, коллагеновой пленки и т.д.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ: (REFERENCES)

1. Кодиров Т.Ж. «Средства и методы исследования коллагена», Издательство «Фан» Академии наук Респ. Узбекистан, Ташкент, 2014г. 375 с.
2. Хаитов А.А. «Создание новых эффективных коллаген - полимерных композиций из кожевенных отходов для наполнения кож и разработка их технологий». Дис. ... кан. техн. наук. Т. 2001.
3. Кодиров Т.Ж. «Наноструктура коллагена», Издательство «Фан» Академии наук Респ. Узбекистан, Ташкент, 2015г. 535 с.

4. Development and Application of Technologies for Producing Protein-Polymer Compositions from Strokes for the Process of Filling Skin, International Journal of Advanced Research in Science, Engineering and Technology ISSN: 2350-0328 Vol. 7, Issue 3, March 2020. P. 13212- 13217. <http://www.ijarset.com/upload/2020/march/25-Laylo-25-1.pdf>

5. Effectiveness of Preventive Footwear at Redistribution of Soil Pressure of Foot in Patients with Diabetes Mellitus, International Journal of Advanced Research in Science, Engineering and Technology. ISSN: 2350-0328. Vol. 7, Issue 6, June 2020. P. 14205- 14208. <http://www.ijarset.com/upload/2020/june/38-laylo-56.pdf>

6. Казаков Ф.Ф., Ашуrow А.К., Исследование предлагаемое новой конструкции вытяжного прибора на прядильных машинах. «Инновационные пути решения актуальных проблем развития пищевой и нефтегазохимической промышленности» Материалы международной научно-практической конференции. 12-14 ноября, 2-том, Бухара: 2020. -С. 797-799

7. Хайитов А. А., Отамуродов Ж. О. ЭФФЕКТИВНОЕ ПРОВЕДЕНИЮ ПРОЦЕССА ДУБЛЕНИЯ И ЖИРОВАНИЯ КАРАКУЛЕВЫХ ШКУР В ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ УСЛОВИЯХ //Вестник науки. – 2021. – Т. 3. – №. 9 (42). – С. 45-50.

8. Темирова М. И., Хайитов А. А. ИССЛЕДОВАНИЕ ГИДРОЛИЗА ДУБЛЕННЫХ КОЖЕВЕННЫХ ОТХОДОВ И УСЛОВИЯ ПОЛУЧЕНИЯ РЕАКЦИОННОАКТИВНЫХ БЕЛКОВЫХ ГИДРОЛИЗАТОВ И ИХ СВОЙСТВ //International Journal of Advanced Technology and Natural Sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 2. – С. 50-54.

9. Хайитов А. А., Рустамов Б. И. РАЗРАБОТКА ТЕХНОЛОГИИ ПОЛУЧЕНИЯ КОЛЛАГЕНОВЫХ ПРЕПАРАТОВ И МЕЗДРОВЫХ КЛЕЕВ ИЗ ОТХОДОВ КОЖ В ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ УСЛОВИЯХ //Вестник науки. – 2022. – Т. 3. – №. 4 (49). – С. 86-93.

LOKLI MINIATYURA SAN’ATINING SHAKLLANISH TARIXI VA O‘ZIGA XOS BADIY USLUBI

Qarshiyeva Dilshoda Yalgash qizi

Navoiy Davlat Pedagogika instituti

Tasviriy san’at va amaliy bezak san’ati 2-bosqich magistranti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada lokli miniatyura san’atining shakllanish tarixi va o‘ziga xos badiiy uslubi, miniatyuraning o‘qitilishining hozirgi holati, rivojlanishi haqida nazariy ma’lumot keltilgan.

Kalit so‘zlar: miniatyura, lokli miniatyura, hunarmandchilik, amaliy san’at, tarix, tasvir.

HISTORY OF THE FORMATION OF LACQUER MINIATURE ART AND ITS OWN ARTISTIC STYLE

ABSTRACT

This article provides theoretical information about the history of the formation of lacquer miniature art and its unique artistic style, the current state and development of miniature teaching.

Keywords: miniature, lacquered miniature, crafts, applied art, history, image.

KIRISH

“Tarixiy xotirasiz kelajak yo‘q”

O‘zbekistonning birinchi prezidenti I.A. Karimov

Ma’lumki, tariximiz va madaniyatimizni ifoda etadigan moddiy va madaniy boyliklarimiz muhim tarbiya vositasi bo‘lib hisoblanadi. Ajdodlarimiz tomonidan

yaratilgan moddiy-ma'naviy boyliklar bitmas-tuganmas xazina, yoshlar ongiga singdiriladigan, ularni barkamol avlod qilib tarbiyalaydigan bebaho omillardir.

Birinchi Prezidentimiz I.A. Karimov ta'kidlaganlaridek: “Har qaysi xalq yoki millatning ma'naviyatini uning tarixi, o'ziga xos urf-odat va an'analari, hayotiy qadriyatlaridan ayri holda tasavvur etib bo'lmaydi. Bu borada, tabiiyki, ma'naviy meros, madaniy boyliklar, ko'hna tarixiy yodgorliklar eng muhim omillardan biri bo'lib xizmat qiladi”, degan so'zlari boy merosimizga qanday munosabatda bo'lish kerakligini ko'rsatib beradi.

Kelgusida farzandlarimiz, ozod va obod vatanimizning yuksak ma'naviyatli, moddiy va ma'naviy qadriyatlarini avaylaydigan, tariximizni ulug'laydigan, barkamol shaxslar bo'lib yetishishlari darkor. Kelajak avlodimiz ma'naviyati va tafakkurini yuksaltirishda xalq amaliy san'ati darsliklarining o'rni beqiyosdir.

Xalq amaliy san'ati kasb-hunar ta'limi fanlari orasida o'quvchilarni ma'naviy sog'lom, komil insonlar bo'lib yetishishlarida keng imkoniyatlarga ega ekanligi bilan ajralib turadi.

Shu bois ham amaliy san'at turlaridan bo'lmish miniatyuraning lokli miniatyura san'ati tarixi va xalq hunarmandchilikdagi o'rni haqida nazariy ma'lumotlar to'plab o'rganishni maqsad qildik.

Amaliy san'at asarlarini o'rganish inson aql idrokining kengaytrib uning tevarak atrof munosabatini ustiradi. Miniatyura san'atini o'rganish iqtidorli va estedodli yoshlarni shakllanuvi uchun keng imkoniyatlar ochib beradi. Shu kabi kishi qalbida go'zallik hislarini, ezgulikni, tabiatga, Vatanga bo'lgan muhabbatni oshiradi. Tarixiga, milliy urf-odatlariga bo'lgan qiziqishni oshiradi va uni ulug'laydi. Shu sabab ham bugungu kunda yoshlarni sabr toqatli, chidamli bo'lishlarida, ularda mehnat qilish ko'nikmalarini shakllanishida, yetishib kelayotgan yosh-yigit qizlarga milliy ruhda ta'lim tarbiya berishi bo'lajak o'qituvchilar oldida turgan asosiy vazifalaridan hisoblanadi.

Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov yana shunday degan edilarki: “Bugun bizning oldimizda shunday tarixiy imkoniyatlar paydo bo'ldiki, biz bosib o'tgan

yo‘limizni tanqidiy baholab, buyuk madaniyatimiz tomirlariga, qadimiy merosimiz tomirlariga qaytib, o‘tmishdagi boy an‘analarni yangi jamiyat qurilishiga tadbiq etmog‘imiz kerak”.⁷

ADABIYOTLAT TAHLILI VA METODOLOGIYA

Xo‘sh, lokli miniatyura san‘ati o‘zi nima? Keling, lokli miniatyura san‘atining kelib chiqish tarixiga nazar solib, ushbu san‘at haqida o‘rganib olamiz.

Lokli miniatyura – yog‘och, metall, mag‘zi soxta (papyemashe) dan ishlanib, usti lok bilan qoplangan bezakli buyumlar; ko‘pincha bo‘rtma, o‘yma, qadama, chizma naqshlar bilan bezatiladi. Lokli miniatyuraning asosiy xususiyati — sillits tekis yuzaning tiniq jilvasi, zamin ranglari, tasvir va inkrustatsiya keskinligi, o‘yma bezaklarda jozibali nursoya o‘yini, shaklining yorqinligidadir.

Xitoyda miloddan avvalgi 2-ming yillikdan ma‘lum (kosa, ko‘za, quticha, pardozi idishchalari va boshqalar), ayniqsa, ko‘p tabaqali o‘yma, qora yoki rangli zaminga bo‘yoqlar, tilla bilan ishlangan tasvirlar, sadaf, kumush va boshqa qadab bezatilgan (sirti lok daraxti sharbati bilan pardozlangan) buyumlar keng tarqalgan. Buyumlarning bezak mujassamotlarida manzara, gullar, maishiy lavhalar ko‘p uchraydi. Lokli miniatyura Koreya, Yaponiya, Hindixitoy mamlakatlarida shuningdek, Vyetnam, Laosda ham keng tarqalgan. 15—17-asrlarda Eron, Hindiston, Markaziy Osiyo (Hirot)da, ayniqsa, tempera bilan ishlangan mag‘zi soxtadan yasalgan buyumlar mashhur bo‘lgan. Hindiston Lokli miniatyura buyumlariga odamlar, qushlar shakllari tushirilgan. 15—16-asrlarda yaratilgan qo‘lyozma kitoblar muqovalarida turli mavzuda yaratilgan Lokli miniatyuralar uchraydi. Masalan, Alisher Navoiy devoni qo‘lyozmalari muqovalari bunga yaqqol misoldir.

Lokli miniatyura 15—17-asrlarda Sharqdan Hindiston, Eron, Markaziy Osiyo orqali Yevropaga kirib kelgan, 18-asrda rivojlangan: Fransiyada "Marten" firmasi, Germaniyada Lokli miniatyura fabrikalarining miniatyuralar bilan bezatilgan

⁷ I.A.Karimov: O‘zbekistonning siyosiy-ijtimoiy va iqtisodiy istiqbolining asosiy tamoyilari, -T.: “O‘zbekiston”; 1995. - 9 b.

buyumlari (tamakidon, quticha va boshqalar) usuli va badiiy mahorati bilan ajralib turadi; 18-asrdan Rossiyada ham yog‘och, papye-mashe, metall buyumlarga moybo‘yoq bilan tasvir ishlash va uni loqlash an‘anasi rivojlangan.

Markaziy Osiyoda, jumladan Buxoroda 16-asrda Lokli miniatyura mavjud bo‘lganligi va badiiy buyumlar tayyorlanganligi haqida ma‘lumotlar saqlangan.⁸

O‘zbekistonda miniatyura san‘ati keng ko‘lamda va izchil rivojlanishi 20-asr 70-yillariga to‘g‘ri keladi. Kitobat san‘ati qayta tiklash uchun olib borilgan harakatlar samarali yakunlandi. 1991-yildan Lokli miniatyura amaliy san‘atning keng tarqalgan turlaridan biriga aylandi. Mag‘zi soxtadan qilingan buyumlarni badiiy bezatishda naqsh mujassamotlarida yozuvlardan foydalanish, o‘rta asr miniatyurasi an‘analariga tayanish muhim natijalar berdi. An‘anaviy mavzularda asarlar yaratish, shu bilan birga bu mavzular asosida erkin mujassamotlar ham yaratishga intilish kuzatiladi.

Bugungi kunda miniatyurachilarimiz milliy va xorijiy ko‘rgazmalarning faol ishtirokchilari bo‘lib, ularning asarlari ko‘plab mahalliy va xorijiy muzeylarda va shaxsiy kolleksiyalarda saqlanmoqda. Bular Shomaxmud Muxamedjanov, Niyozali Xolmatov, Davron Toshev, Munira Satibaldieva, Muzaffar Po‘latov, Vladimir Lugovskoy, Olim Kamolov, ota va o‘g‘il Bahodir va Behzod Xodimetovlar va boshqalardir. Miniatyura san‘ati namunalari (Dehlaviviy, Firdavsiy, Nizomiy, Navoiy, Bobur, Sharafiddin Ali Yazdiy asarlari misolida) hozirgi kunda ular Nyu-york-metropolitan muzeyi, Parij – Fransiya milliy kutubxonasi, London – Britaniya muzeyi, Sankt-Peterburg – Ermitaj, Hindiston, Turkiya muzeyi va kutubxonalari, Toshkent Sharqshunoslik kutubxonasi kabi yirik muzeylarda saqlanib kelinmoqda.

Zamonaviy miniatyura O‘zbekiston madaniyati va san‘atining ajralmas qismiga aylangan. O‘zbek miniatyurachilari asarlari yuqori mahorat va didni, nostandart kompozitsion yechimlarni, materiallarni izlashni, mavzuni dolzarblashtirish qobiliyatini o‘z ichida birlashtiradi.⁹

⁸ O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil

⁹ “Miniatyura: uzoq tarixga ega bo‘lgan san‘at”. Zuxra Rahimova Kamoliddin Behzod nomidagi Milliy rassomlik va dizayn instituti Museyshunoslik kafedrasi professori, san‘atshunoslik fanlari nomzodi.

XULOSA

Bugungi kunda mustaqil O‘zbekiston jadal sur‘atlar bilan rivojlanib borayotgan bir davrda ajdodlarimiz tomonidan ko‘p asrlar mobaynida yaratilgan g‘oyat ulkan, bebaho ma‘naviy va madaniy merosimiz, milliy qadriyatlarimizni tiklash — davlat siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Natijada xalqimiz o‘z taqdirining chinakam egasi, o‘z tarixining ijodkori, o‘ziga xos milliy qadriyatlar va madaniyat sohibiga aylandi.

Yurtimiz mustaqillikka erishgach, O‘zbekiston miniatyura san‘ati yanada rivojlandi, bu sohada ko‘plab musavvirlar yetishib chiqdi va yoshlarga mumtoz tasviriy san‘at sirlarini o‘rgatib kelmoqdalar. Miniatyura sanati yo‘nalishida ijod qilayotgan yosh istedodlarimiz ham yuqori natijalarga erishmoqdalar.

Shulardan biri Respublika rassomlik kollejinig lok miniatyura bo‘limi o‘quvchisi Gulhayo Abdullayeva o‘z ijodiy ishlari bilan Zulfiya nomidagi davlat mukofotiga sazovor bo‘ldi va K. Behzod nomidagi milliy rassomlik va dizayn 4 institutiga imtiyozli qabul qilindi. ¹⁰Mumtoz tasviriy san‘atimiz hozirgi kunda qanchalik qadrlanayotganligi, buning uchun esa yurtimizda barcha shart-sharoitlar yaratilganligini O‘zbekiston Badiiy Akademiyasi tomonidan o‘tkazilayotgan tadbirlarda namoyon bo‘lmoqda.

Xullas, buyuk ajdodlarimizdan yetib kelgan ma'naviy meros, ko'hna tarixiy yodgorliklar, ma'naviyatni shakllantiradigan asosiy mezonlar sifatida biz tarbiyalayotgan yoshlarni ma'naviy jihatdan, ayniqsa, estetik jihatdan tarbiyalashda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

REFERENCES:

1. Karimov I.A.. “Yuksak ma‘naviyat engilmas kuch” T. Ma‘naviyat 2008. 29-30 betlar.

¹⁰ M.Eshnazarova Amaliy fanlar va maktabdan tashqari ta‘lim kafedrası o‘qituvchisi. “Tasviriy san‘at darslarida sharq miniatyurasiga oid mavzularining o‘qitilishi”

2. Karimov. I.A Barkamol avlod O‘zbekiston taraqqiyoti poydevori. –T.: SHarq, 1997.

3. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat-yengilmas kuch. –T.: Ma’naviyat, 2008. – 2009-y.

4. Karimov I.A. Ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot - pirovard maqsadimiz. -T.: O‘zbekiston, 2000. -112 b.

5. Karimov I.A.O‘zbekistonning siyosiy - ijtimoiy va iqtisodiy istiqbolining asosiy tamoillari .–T: O‘zbekiston, 1995 .

6. Bulatov S.S. O‘zbek xalq amaliy bezak san’ati. –T.: Mehnat, 1991.

7. S.S.Bulatov, O‘.Mansurov. Milliy me’morchilikda amaliy san’at falsafasi. – T.: Fan, 2005.

8. Alisher Navoiy asarlariga ishlangan minatyuralar. Sharq. T. 2001.

9. R.Xasanov. Tasviriy sanat asoslari. T.2009.

10. R.Xasanov. Maktabda tasviriy san’atni o‘qitish metodikasi. T.2004.

11. Sh.Shoyoqubov. Zamonaviy O‘zbekiston miniatyurasi. T. 2006.

12. O‘zbekistonda fan, ta’lim va yoshlar tabiyasidagi innavatsion jarayonlar. Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. Qarshi-2015. 280-282 betlar.

13. N. Jo‘rayev, T. Fayzullayev. Mustaqil O‘zbekiston tarixi. – T., 2019.

14. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil

15.“Miniatyura: uzoq tarixga ega bo‘lgan san’at”. Zuxra Rahimova Kamoliddin Behzod nomidagi Milliy rassomlik va dizayn instituti Museyshunoslik kafedrası professori, san’atshunoslik fanlari nomzodi.

16. M.Eshnazarova Amaliy fanlar va maktabdan tashqari ta’lim kafedrası o‘qituvchisi. “Tasviriy san’at darslarida sharq miniatyurasiga oid mavzularining o‘qitilishi”

BIOGEN ELEMENTLERDİN ÁHMIYETİ TEMASIN OQITIW METODIKASI

Temirov Adil Naurizbaevich

Email: adiltemirov026@gmail.com

Ájiniyaz atındağı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı

3-kurs talabası

Tungishbaev Qasim Abay uli

Email: qasimtungishbaev@gmail.com

Ájiniyaz atındağı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı

3-kurs talabası

ANNOTATSIYA

Biogen elementler tereńrek úyrenıw processlerdın júriwine, ósimliklerdın ósiwi hám tuqımlarınıń jetilisiwinde úlken áhmiyetke iye. Bul tiykarında biogen elementlerdı oqıtıw metodikasın islep shıǵılıwı tiyis.

Tayanış sózler: Ósimlikler, makrobiogen, vitaminler, mikrobiogen, ónim

METHODOLOGY OF STUDYING THE IMPORTANCE OF BIOGENIC ELEMENTS

Temirov Adil Naurizbaevich

Email: adiltemirov026@gmail.com

Tungishbaev Qasim Abay uli

Email: qasimtungishbaev@gmail.com

Nukus State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz

3rd year students

ABSTRACT

Biogenic elements are of great importance in the regulation of deep learning processes, in the reproduction of all the seeds of plants. In this case, it is necessary to apply the method of leaching biogenic elements.

Keywords: Plants, macrobiogen, vitamins, microbiogen, onym

Jer qabıgınıń 98 % i tiykarınan 8 element: O, Si, Al, Fe, Ca, Na, K, Mn esabınan quralǵan. Evolyuciya processinde olardıń barlıǵı tiri materiya quramına kirgen bolsada, uglerod tiykarǵı tirishilik elementi bolıp qalǵan.

Ósimliklerdiń 99,1 % toqımaların O, C, H, Na, K, Ca, Si elementleri quraǵan Adam denesiniń 99,4 % in H, O, C, N, Ca quraydı. Olardıń barlıǵı makrobiogen elementler dep ataladı. Tiri organizmde 0,01 % ten kem muǵdarda ushıraytuǵın 10 element: Fe, Mn, Co, Cu, Mo, Zn, F, Br, I, B mikrobiogen elementler dep ataladı. Olar tirishilik ushın júdá zárúr esaplanadı. Mikrobiogen elementler mikroelementler dep te atalıp, olar qant zatları, kraxmal, beloklar, túrli nuklein kislotalar, vitaminler, fermentlerdiń payda bolıwına járdem beredi.

Ósimliklerdiń ónimsiz jerlerde jaqsı ósiwin, ónimdarlıqtıń kóbeyiwin, qurǵaqshılıq, suwıq jaǵdaylarǵa maslasıw, túrli keselliklerge shıdamlılıǵın támiyinleydi. Olar jáne sırtqı ortalıqtıń zıyanlı tásirlerine (topıraқта ıǵallıqtıń jetispewi, teperaturanıń artıp ketiwi yamasa tómelenip ketedi. Adam denesiniń 99,4 % in H, O, C, N, Ca quraydı. Olardıń barlıǵı makrobiogen elementler dep ataladı.

Tiri organizmde 0,01 % den kem muǵdarda ushıraytuǵın 10 element: Fe, Mn, Co, Cu, Mo, Zn, F, Br, I, B mikrobiogen elementler dep ataladı. Olar tirishilik ushın júdá zárúr esaplanadı. n elementler mikroelementler dep te atalıp, olar qant zatları, kraxmal, beloklar, túrli nuklein kislotalar, vitaminler, fermentlerdiń payda bolıwına járdem beredi. Ósimliklerdiń ónimsiz jerlerde jaqsı ósiwin, ónimdarlıqtıń kóbeyiwin, qurǵaqshılıq, suwıq jaǵdaylarǵa maslasıw, túrli keselliklerge shıdamlılıǵın

támiyinleydi. Mn, Cu, Mo, Bo fotosintez processiniń júriwine, ósimliklerdiń ósiwi hám tuqımlarınıń jetilisiwinde úlken áhmiyetke iye.

Olar jáne sırtqı ortalıqtıń zıyanlı tásirlerine (topıraқта ıǵallıqtıń jetispewi, temperaturanıń artıp ketiwi yamasa tómelenip ketiwi) shıdamlılıqtı asıradı, bir qatar bakteriya hám zamarrıq keselliklerine (kenep bakteriozı, láblebi túbiriniń shiriwi, dánli ósimliklerdegi kúlreń daqlar) qaraǵanda turaqlılıǵın támiyinleydi. etiwı) shıdamlılıqtı asıradı, bir qatar bakteriya hám zamarrıq keselliklerine (kenep bakteriozı, láblebi túbiriniń shiriwi, dánli ósimliklerdegi kúlreń daqlar) qaraǵanda turaqlılıǵın támiyinleydi. Bordinı noxat, lobiya, bede, qant láblebi, kenep, palız eginleri hám miyweler ónimdarlıǵın asırıwda áhmiyeti kóplep tájiriybelerde dálillengen.

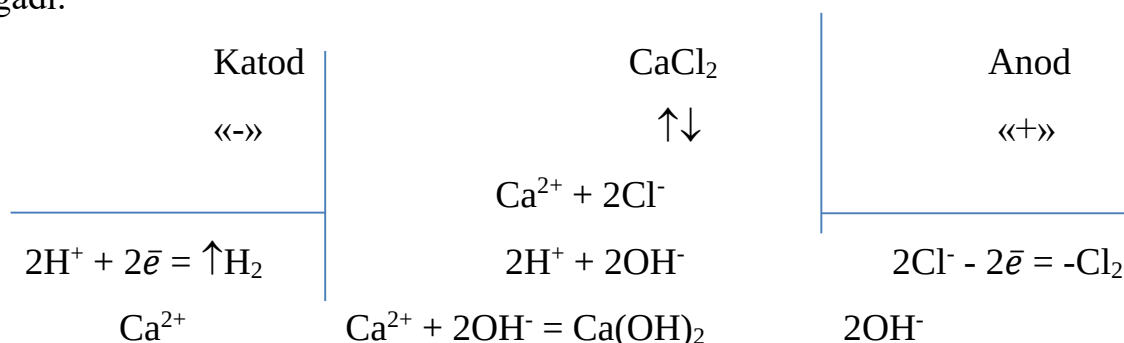
Haywan organizminde mıs temirdiń aktivligin asıradı. Temirdiń toqımalar daǵı háreketi, onıń sorılıwı, gemoglobinniń sintezleniwı hám mıstıń aktivligine baylanıslı. Lekin mıstıń ózi gemoglobın quramına kirmeydi. Bunnan basqa mıs organizmdegi kóp ǵana oksidlewshi fermentler (polifenoloksidaza, tirozinaza, askorbat kislota, oksidaza) quramına hámde qan plazması quramında ushıraytuǵın birikpeler (ceruloplazmin, gemukupreyn) quramına kiredi. Bular beloktıń mıslı birikpeleri. Ulıwma alǵanda mıs haywan organizminde qan payda bolıwı hám antitalalar sintezleniw processlerinde qatnasadı. Mıs haywan organizminen tiykarınan bawır arqalı ót kislotası menen ajırılıp shıǵarıladı.

Bul jetispewshilik saplastırılmaǵan halda pútin bir túrdiń joǵalıp ketip atırǵanlıǵın, tábiyattaǵı teńsalmaqlılıq buzılıp atırǵanlıǵın baqlap turıppız. Sonıń ushın dúnya alımları mikroelementler hám olardıń tiri organizmler tirishiligindegi roli ústinde tınımsız izleniwler alıp barmaqta hám dáslepki nátiyjelerge erispekte.

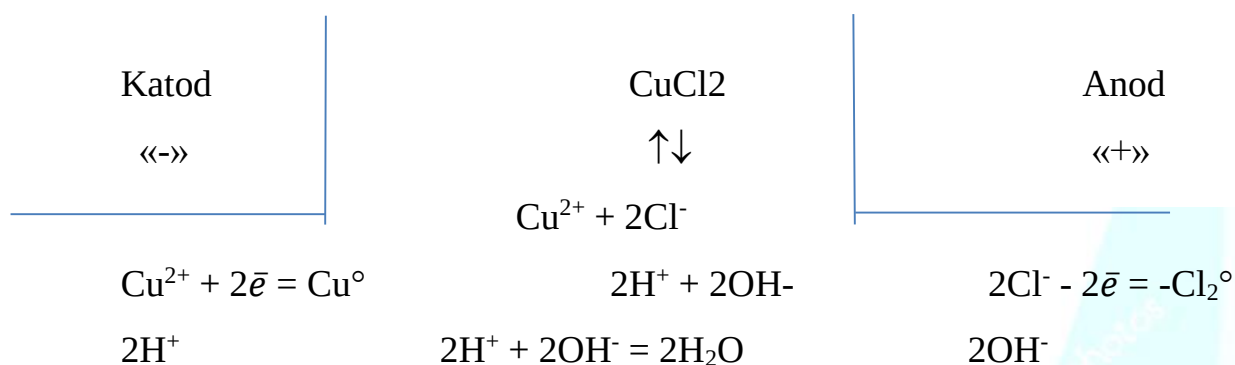
Juwmaqlap aytqanda, mikrobiogen hám makrobiogen elementler janlı hám jansız tábiyat ushın júda áhmiyetli.

Temaǵa tiyisli máseleler sheshiw

1-másele. Metallardıń aktivlik qatarında alyuminiyge shekemgi bolǵan metallardıń birikpeleriniń eritpeleri elektrolizlengende katodta vodorod ajralıp shıǵadı.

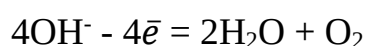

2-másele. Metallardıń aktivlik qatarında alyuminiyden keyin turǵan metallardıń birikpeleriniń eritpeleri elektrolizlengende katodta metall ajralıp shıǵadı.

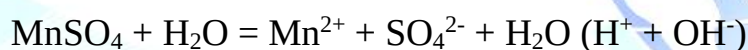

1. Kislorodsiz kislotalar hám kislorodsiz kislota qaldıǵına iye duzlardıń eritpeleri elektrolizlengende anodta kislota qaldıqları oksidlenedi. Joqarıdaǵı eki misalǵa qarań.

2. Kislorodli kislotalar hám olardıń duzlarınıń eritpeleri elektrolizlengende anodta OH^- ionları oksidlenedi hám kislorod ajralıp shıǵadı.

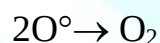

MnSO_4 eritpesiniń elektrolizi:

Katodta $\text{Mn}^{2+} + 2\bar{e} = \text{Mn}^\circ$

Anodta $2\text{OH}^- - 2\bar{e} = \text{H}_2\text{O} + \text{O}^\circ$

Eritpede $2\text{H}^+ + \text{SO}_4^{2-}$, yaǵniy H_2SO_4 qaladı.

“Aqiliy hujim” metodi

1) Jer qabigini neshe procentin 8 element quraydi?

A) 7. B) 8. C) 5. D) 6

2) Ca tiykarinan suyekte 1% ti organizmde qay jerde boladi?

A) miyde. B) qanda ham limfada C) jurekte

3. Brom elementini wazıypası

A) Joqari nerv iskerliginde. B) bilshiq etlerde. C) Este saqlaw

4. Beloklardi ozlestiriwde qaysı elementtiñ roli ulken?

A) Uglerod. B) Cink. C) Kaliy

5. Mikroelementler nelerdiñ payda bolıwına jardem beredi?

A) haywanlardıń ósiwine. B) belok, fermentler. C) mikroblarğa

6. Ósimliklerdiñ toqımalariniñ neshe % element quraydı?

A) 88%. B) 99,1. C) 99,5

PAYDALANILGAN ÁDEBIYATLAR: (REFERENCES)

1, Asqarov I., To‘xtaboyev N., G‘ofirov K. Kimyo 9-sinf. T., O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti, 2006.

2, Abdulxayeva M.M., Mardonov H.M. Kimyo. Akademik litsey va kasb-hunar kollejlari talabalari uchun darslik T., «O‘zbekiston», 2002.

3. Golish L.V. Ta’limning faol usullari mazmuni, tanlashni amalga oshirish. T., O‘rta maxsus kasb-hunar ta’limi markazi, 2001.

4. Nishonov M., Mamajonov Sh., Xo‘jayev V. Kimyo o‘qitish metodikasi. T., «O‘qituvchi», 2002.

RESPUBLIKAMIZNING JANUBIY-G‘ARBIY VILOYATLARIDA QORAMOLLAR VA PARRANDALAR GELMINTOZLARINING EPIZOOTOLOGIYASI

Akramov Komiljon Shuhrat o‘g‘li

doktorant

Veterinariya ilmiy-tadqiqot instituti

E-mail: komiljonshuhratovich@gmail.com

Meyliyev Salohiddin Salim o‘g‘li

doktorant

Veterinariya ilmiy-tadqiqot instituti

ANNOTASIYA

Ushbu maqolada Respublikamizning o‘ziga xos geografik-iqlim xususiyatlariga ega bo‘lgan Buxoro va Navoiy viloyatlarida chorva hayvonlari – qoramol va parranda (tovuq)larning gelmintozlari va ularning tarqalish darajasi bo‘yicha ma’lumotlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: gelmintoz, ekstenszararlanganlik, marshallagioz, nematodiroz, oshqozon-ichak strongilyatozlar, fassiolyoz, moniezioz, askaridioz, geterakidoz, kapilyarioz.

EPISOTOLOGY OF CATTLE AND POULTRY HELMINTOSES IN THE SOUTH-WESTERN REGIONS OF OUR REPUBLIC

ABSTRACT

This article presents information on helminthiasis of livestock - cattle and poultry (chicken) and their prevalence in Bukhara and Navoi regions, which have unique geographical and climatic features of our Republic.

Key words: helminthosis, extension, marshallagiosis, nematodiosis, gastrointestinal strongyliatosis, fasciolosis, monieziosis, ascariasis, heterokidosis, capillariosis.

O‘zbekiston respublikasining janubiy-g‘arbiy iqlim-mintaqasi viloyatlari hisoblangan Buxoro va Navoiy viloyatlari hududlarining asosiy qismi qizil-qum massivini egallaydi. Ushbu hududlarning iqlimi keskin kontinental bo‘lib, qish oylarida havoning harorati birmuncha sovuq ($-42-46^{\circ}\text{C}$ gacha) bo‘lishi, yozning jazirama kunlari esa anchayin issiq ($+46-49^{\circ}\text{C}$) bo‘ladi. Bunday iqlim sharoitida turli invasion kasalliklar, jumladan gelmintozlarning ham tarqalishi, kasalliklar qo‘zg‘atuvchilarining biologiyasi, epizootik jarayonga ta’sir ko‘rsatadi.

Yuqoridagilarni inobatga olgan holda bunday geografik-iqlim hududlarda gelmintozlarning tarqalishi va epizootologik jihatlarini o‘rganish, bu ma’lumotlar asosida kasalliklarga qarshi chora-tadbirlar ishlab chiqish va ularni amaliyotga joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi. Buxoro va Navoiy viloyatlarida chorva hayvonlari qoramollar va parranda (tovuq)larning gelmintozlari, bu hududga xos bo‘lgan asosiy gelmintozlarning tarqalishi bo‘yicha tadqiqotlar olib bordik.

TADQIQOTLARNING HAJMI VA USLUBLARI

Tadqiqotlar 2022-yilning sentabr-oktabr oylarida olib borildi, Navoiy viloyatida 82 bosh, Buxoro viloyatida 124 bosh qoramol, 76 va 92 bosh parranda (tovuq)larning tezak nam unalari gelmintoovoskopiyaning Fyulleborn va ketma-ket yuvish usullari hamda gelmintolarvoskopiyaning VITida takomillashtirilgan Berman-Orlov usuli (Ya.D.Nikolskiy, 1961) usullari bilan tekshirildi va bu tur hayvonlarning turli gelmintozlar qo‘zg‘atuvchilari bilan ekstenszararlanganligi aniqlandi.

TADQIQOT NATIJALARI

Qoramollarning turli gelmintozlar bilan zararlanganligini aniqlash natijalariga ko‘ra, Navoiy va Buxoro viloyatlarida tekshirilgan 206 bosh qoramollarning 92 boshi, ya’ni 44,6 foizi turli gelmintozlar bilan zararlangan bo‘lib, ular orasida 1 bosh (0,48%) mol marshallagiyalar bilan, 2 bosh (0,96%) nematodiruslar bilan, 49 bosh (23,8%) qoramollar boshqa oshqozon-ichak strongilyatozlar bilan zararlanganligi aniqlandi.

1-jadval

Buxoro va Navoiy viloyatlarida qoramollarni gelmintozlar bilan ekstenszararlanganligi

Viloyatlar	Tekshirilgan hayvonlar soni, bosh	Ekstenszararlanganlik							
		marshallagioz		nematodiroz		boshqa oshqozon-ichak strongilyatozlari		gelmintozlar bilan umumiy zararlantirish	
		bosh	%	bosh	%	bosh	%	bosh	%
*Navoiy	82	1	1,2	-	-	19	23,2	43	52,43
Buxoro	124	-	-	2	1,6	30	24,2	49	39,1
Ja’mi	206	1	0,48	2	0,96	49	23,8	92	44,6

Ma’lumki, bizning respublikamizda parrandachilik sohasi ham so‘mgi yillarda jadal tarzda rivojlanib bormoqda. Bu sohaning rivojlanishida avvalo hukumatimizning davlat siyosati darajasida e’tibori desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Bundan tashqari yirik ixtisoslashgan parrandachilik xo‘jaliklarining tashkil etilishi, turli sanoat korxonalarning yordamchi xo‘jaliklari va aholining shaxsiy xo‘jaliklarida ko‘plab parranda, ayniqsa tovuq boqilib, aholini parhez taomlar – tuxum va parranda go’shti bilan ta’minlash rivojlanib bormoqda.

Ushbu turdagi xo‘jaliklarda ham parrandalarning turli kasalliklari, jumladan gelmintozlari uchrab turadi. Biz respublikamizning Navoiy va Buxoro viloyatlarida asosan yerda saqlab boqiladigan parranda (tovuq)lar orasida gelmintozlarning qanday darajada tarqalganligini aniqlash maqsadida Navoiy viloyatining ayrim tumanlaridan 76 bosh, Buxoro viloyatidagi ayrim tumanlardan esa 92 bosh jami 168 bosh tovuqlarni

gelmintologik tekshirib ularning umuman 47 foizi gelmintozlar bilan, jumladan 26,7% tovuqlar askaridioz bilan, 33,3% - geterakidoz bilan, 11,3% kapilyarioz bilan zararlanganligi aniqlandi.

Navoiy viloyatida tovuqlarning gelmintozlar bilan umumiy zararlanganligi 43,4 foizni, askaridioz bilan zararlanganlik 26,3%, geterakidoz bilan – 32,9%, kapilyarioz bilan – 4,0 foizni tashkil qildi.

Buxoro viloyatida bu ko‘rsatgichlar mos ravishda 50,0, 27,2, 33,7, 17,4 foizni tashkil qilishi aniqlandi (2-jadval).

2-jadval

Respublikaning Navoiy va Buxoro viloyatlarida parranda (tovuq)larning gelmintozlar bilan ekstenszararlanganligi

Viloyatlar	Tekshirilgan parranda (bosh)	Ekstenszararlanganlik, %			
		askaridioz	geterakidoz	kapilyarioz	gelmintozlar bilan umumiy zararlanganlik
Navoiy	76	26,3	32,9	4,0	43,4
Buxoro	92	27,2	33,7	17,4	50,0
Ja'mi	168	26,7	33,3	11,3	47,0

Ma'lum bo'ldiki, Navoiy va Buxoro viloyatlarida hudud iqlimining quruq va issiq bo'lishiga qaramasdan parranda (tovuq)lar orasida askaridioz va geterakidoz keng tarqalgan, Buxoro viloyatida, parrandalar orasida kapilyarioz ham uchrashligi ma'lum bo'ldi.

XULOSALAR

1. Yuqorida aniqlangan ma'lumotlar Navoiy va Buxoro viloyatlarning keskin-kontinental iqlimi, hududining ma'lum qismi sho'rlanganligiga qaramasdan chorva hayvonlari orasida gelmintozlar birmuncha keng tarqalgan bo'lib, ular chorva hayvonlari patologiyasiga va chorva hayvonlari mahsuldorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

2. Qoramollar orasida gelmintozlar tarqalishining yana bir jihati – oxirgi yillar qoramollar orasida oldin deyarli kuzatilmagan gelmintozlarning paydo bo‘lishi, ya’ni qoramollar orasida toksokaroz bilan zararlanganlik (Buxoro viloyatida 17,7%, Navoiy viloyatida 37,8%) e’tiborni jalb qiladi va bu holatni bartaraf etish chora-tadbirlarni amalga oshirishni talab qiladi.

3. Parrandachilikka ixtisoslashgan fermer-dehqon xo‘jaliklari, sanoat korxonalarining yordamchi xo‘jaliklari va aholining shaxsiy xo‘jaliklarida gelmintozlar askaridioz, geterakidoz, kapilyarioz sezilarli darajada zarar yetkazishini hisobga olib bu kasalliklarni oldini olish choralarini amalga oshirish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Иргашев И.Х. Гельминты и гельминтозы каракульских овец. Ташкент, 1971. 283 с.
2. Никольский Я.Д. Методы качественного и количественного анализа для прижизненной диагностики гельминтозов мелкого рогатого скота. //Тр. УзНИВИ, т.14, 1961. –С. 153-159.
3. Oripov A.O., Yo‘ldoshev N.E. Qorako‘l qo‘ylarning asosiy gelmintozlari. Toshkent, 2009. 151 b.
4. Oripov A.O., Davlatov R.B., Yo‘ldoshev N.E. Veterinariya gelmintologiyasi. Toshkent, 2016. 239 b.

INTIZOMIY JAZO OLGAN ISHCHI-XODIMNI RAG‘BATLANTIRISH

Ramazonov Temurbek Farxod o‘g‘li

Toshkent davlat yuridik universiteti

Mehnat huquqi mutaxassisligi magistranti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada davlat muassasalarida ishlab, intizomiy jazo olgan ishchi-xodimning rag‘batlantirish olish yoki olmasligiga huquqiy baho berilib, qisqacha tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: Rag‘batlantirish, mehnat qonunchiligi, “Davlat mukofotlari to‘g‘risida”gi Qonuni, davlat xizmatchilari.

Davlat xizmatini tashkil etishda, uning rivojlanishi hamda faoliyatida barqarorlikni ta’minlash maqsadida davlat xizmatida o‘rnak bo‘layotgan xodimlarni rag‘batlantirish maqbul yo‘llardan biri sanaladi. Boisi, rag‘batlantirish intizomning, mehnat sifatining yaxshilanishiga yordam beradi, xizmatchilarning tashabbuskorlik va javobgarlik ruhida tarbiyalaydi.

Rag‘batlantirish hamma vaqt ma’lum bir huquqiy asosga tayanadi. U - o‘z vaqtida, obyektiv va ma’lum bir ahamiyatli bo‘lishi kerak. Rag‘batlantirish shunday qo‘llanilishi lozimki, u boshqaruv ishining yuqori natijalariga erishishning stimulgiga aylanishi lozim. Bu ma’noda rag‘batlantirish muvozanatga solishning turi (shakli) hisoblanadi. Shunga ko‘ra, quyida davlat xizmatchilarning rag‘batlantirish tartibining huquqiy asoslarini hamda ushbu sohada yetakchi xorij davlatlarining tajribasini tahlil qilgan holda ko‘rib chiqamiz.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 37-moddasiga asosan, har bir shaxs mehnat qilish, erkin kasb tanlash, adolatli mehnat sharoitlarida ishlash va qonunda ko‘rsatilgan tartibda ishsizlikdan himoyalash huquqiga egadir.

Mehnat qonunchilikka asosan, ishdagi yutuqlar uchun xodimga nisbatan rag‘batlantirish choralari qo‘llanilishi mumkin. Rag‘batlantirish turlari, ularni qo‘llanish tartibi, afzallik va imtiyozlar berish jamoa shartnomalari, ichki mehnat tartibi qoidalari va boshqa lokal hujjatlarda, jamoa kelishuvlarida, intizom to‘g‘risidagi ustav va nizomlarda belgilab qo‘yiladi.

Qolaversa, xodimlar mehnat sohasida davlat va jamiyat oldidagi alohida xizmatlari uchun davlat mukofotlariga taqdim etilishi mumkin. Ish haqi, mukofotlar, qo‘shimcha to‘lovlar, ustamalar va mehnat haqi tizimida nazarda tutilgan boshqa to‘lovlar rag‘batlantirish turlariga kirmaydi. Intizomiy jazo amal qilib turgan muddat mobaynida xodimga nisbatan rag‘batlantirish choralari qo‘llanilmaydi.

Qayd etish joizki, davlat xizmati faoliyati bitta normativ-huquqiy hujjat bilan tartibga solinmaydi. Har bir davlat organi qabul qilingan alohida normativ hujjat bilan o‘z xizmat faoliyatini amalga oshiradi. Demak, davlat xizmatchilarini rag‘batlantirish ham, tegishli davlat organining xizmat faoliyatini tartibga soluvchi maxsus normativ-huquqiy hujjatida ko‘rsatilgan normalar asosida amalga oshiriladi.

Masalan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2013-yil 12-sentyabrdagi PQ-2036-sonli qarori bilan tasdiqlangan O‘zbekiston Respublikasi prokuraturasi organlari va muassasalarida xizmatni o‘tash to‘g‘risidagi nizomga ko‘ra, prokuratura organlari xodimlari xizmatdagi tashabbuskorliklari va tezkorligi, xizmat vazifalarini vijdonan va namunali bajarganliklari uchun rag‘batlantiriladilar.

O‘zbekiston Respublikasi “Davlat mukofotlari to‘g‘risida”gi Qonuniga ko‘ra, davlat mukofotlari bilan taqdirlangan shaxslar imtiyozlardan foydalanadi, pul to‘lovlari yoki esdalik sovg‘alari olishi belgilangan.

Amaliyotda ko‘rishimiz mumkinki, davlat xizmatchilariga intizomiy jazo choralaridan biri qo‘llanilgan hollarda, ularga mukofotlar, qo‘shimcha to‘lovlar va mehnat haqi tizimida nazarda tutilgan boshqa to‘lovlar berilmasligi mumkin.

Biroq, O‘zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksining 180-moddasi 3-qismiga asosan, ish haqi, mukofotlar, qo‘shimcha to‘lovlar, ustamalar va mehnat haqi tizimida nazarda tutilgan boshqa to‘lovlar rag‘batlantirish turlariga kirmasligi

qayd etilgan. Shunga binoan, mukofot puli davlat organida o‘rnatilgan mehnat haqi tizimi bo‘yicha to‘lansa, bu to‘lov intizomiy jazo choralari qo‘llanilgan xodimlarga to‘lanishi mumkin bo‘ladi. Demak, mukofot puli rag‘batlantirish turiga kirish-kirmasligi har bir aniq holatda davlat tashkilotlarida xodimlarning vakillik organi bilan kelishilgan tarzda o‘rnatilgan mehnatga haq to‘lash tizimidan kelib chiqadi.

Qolaversa, davlat maxsus xizmati organlarining xizmat faoliyatiga oid normativ hujjatlarida aynan shu kabi mehnat haqi tizimida nazarda tutilgan to‘lovlar rag‘batlantirish turiga kirmasligi ko‘rsatilgan. Misol tariqasida, O‘zbekiston Respublikasi prokuraturasi organlari va muassasalarida xizmatni o‘tash to‘g‘risidagi nizomga ko‘ra, ish haqi, mukofotlar, qo‘shimcha to‘lovlar, ustamalar va mehnat haqi tizimida nazarda tutilgan boshqa to‘lovlar rag‘batlantirish turlariga kirmasligi belgilangan. Qo‘shimch ravishda, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 29-noyabrdagi PQ-3413-son qarori bilan tasdiqlangan Ichki ishlar organlarining intizom ustaviga ko‘ra, oylik ish haqi, mukofotlar, qo‘shimcha to‘lovlar, ustama haqlari va xodimlarning pul ta‘minotida nazarda tutilgan boshqa to‘lovlar rag‘batlantirishga kirmasligi belgilangan.

Davlat xizmatchilariga rag‘batlantirish tayinlanayotganda xizmatchining ish natijasi doim ham aniq baholanavermaydi. Ushbu holatda, bugungi kunda qo‘llanib kelinayotgan davlat xizmatchilarining baholashning zamonaviy usullaridan biri KPI tizimi natijalaridan kelib chiqib, rag‘batlantirish qo‘llanilishi maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz.

Xulosa o‘rnida takidlash lozimki, davlat xizmatchilariga beriladigan rag‘batlantirish turi sifatida qayd etilmagan pul ko‘rinishidagi mablag‘larni mehnat haqi tizimi sifatida davlat fuqarolik xizmati organlari jamoat shartnomalarida hamda davlat maxsus xizmati organlari faoliyatini tartibga soluvchi normativ hujjatlarda aks ettirish umumiy mehnat qonunchiligi talablariga muvofiq bo‘lishiga olib keladi, qolaversa yuqorida ko‘rsatib o‘tilgan muammolar oldi olinadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. T. «Adolat» 2017 y.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2013-yil 12-sentyabrdagi PQ-2036-sonli qarori
3. O‘zbekiston Respublikasi “Davlat mukofotlari to‘g‘risida”gi Qonuni
4. www.lex.uz

ВИДЫ, СВОЙСТВА И ПРИМЕНЕНИЯ КОСТНОГО КЛЕЯ

Отамуродов Журабек Отаниёзович

Докторант Бухорского инженерно-технологического института

E-mail: jurabek_i@mail.ru

Саидов Жамшид Аббос угли

E-mail: jamshid_saidov@bk.ru

Студент Бухорского инженерно-технологического института

АННОТАЦИЯ

В данном материале рассматриваются виды костного клея и их применения. Оптимальный вариант и этапы приготовления костного и мездрового клея. Приведены примеры для улучшения качества клеевого состава.

Ключевые слова: костный клей, мездровый клей, кожа, глютин, гранула, субстанция, антисептик.

TYPES, PROPERTIES AND APPLICATIONS OF BONE GLUE

ABSTRACT

This material discusses the types of bone glue and their applications. The best option and the stages of preparation of bone and scrapings glue. Examples are given to improve the quality of the adhesive composition.

Keywords: bone glue, scrapings glue, skin, gluten, granule, substance, antiseptic.

Костный клей в большинстве вариаций представляет собой соответствующую основу на базе органических компонентов. Они позволяют эффективно соединить элементы из дерева, картона и прочих похожих

материалов. Само соединение отличается максимальной прочностью, даже при разрушении конструкции можно заметить, что деформируется не клеевой слой, а прилегающие к нему слои древесины или аналогов.

Для приготовления органических клеев используется несколько основных видов, отличающихся по основным компонентам: мездровый клей, рыбий клей и чисто костный клей.

Костный клей наиболее распространена, состав получается из костных отходов животных. Самыми ценными экземплярами считаются гранулы, полученные из рогов. В набор входит коллаген, желатин и цистеин, которые обладают прекрасной вязкостью, способны прочно склеивать кожантатерейные изделия и похожих материалов. Мездровый клей изготавливается из отходов кожевенной промышленности. По сути, основная часть материала состоит из подкожной клетчатки, срезанной при выделке шкур. В состав этого клея часто добавляются обрезки натуральной кожи.

Рыбий костный клей готовят из костей, голов, чешуи, внутренностей, плавников. Эта субстанция самая дорогая, при этом она часто используется для реставрации картин и прочих работ, требующих максимальной внимательности и аккуратности. Производится состав для скрепления разнородных частей, выпускается в виде гранул или чешуек. Рассмотрим особенности всех вариаций, а также особенности их эксплуатации.

Костный клей продается в сухом виде. Масса собой представляет коричневые или желтые гранулы небольшого размера, иногда этот материал представлен в виде небольших плит. Качество состава можно определить визуально. Чем чище и светлее материал, тем качественнее продукт. Плитку нужно раздробить до состояния крошки, после чего использовать по прямому назначению. Приготовление костного клея подразделяется на следующие этапы:

Замачивание

Порошок или гранулы заливают холодной, предварительно кипяченой водой. Жидкость из-под крана может негативно сказаться на качестве готовой

массы. Заполняют емкость таким образом, чтобы были покрыты все элементы клеевого состава. Замачивание считается правильным, если субстанция станет мягкой и студенистой. Процесс замачивания занимает от 4-х до 12-ти часов, в зависимости от количества обрабатываемого продукта.

Варка

Набухший клей нужно варить около 15 минут на парной бане. Температурный режим должно составлять 60-80 градусов. В результате должна получиться однородная жидкая смесь без комков. Важно не нагревать массу на открытом огне и не доводить ее до кипения. Иначе белок, из которого сделаны гранулы, начнет деформироваться, при этом клеящая способность снизится. После образования на поверхности тонкой пленки можно использовать клейкую смесь.

Для увеличения устойчивости рабочего шва в клейкую смесь можно добавить олифу не больше 10 % от общей массы. Данный компонент позволяет увеличить устойчивость рабочего шва к воздействию влаги.

Для изготовления кожгалантерейных изделий в клейкую смесь рекомендуется добавлять глицерин. В готовую субстанцию добавляется 1 % глицерина.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ: (REFERENCES)

1. <https://32svarka.ru/metally-i-splavy/kostnyj-klej.html>
2. <https://armrinok.ru/obrabotka/kostyanoj-klej.html>
3. Отамуродов Ж. О. Техническая классификация сырья для производства прочного органического клея //Вестник науки. – 2022. – Т. 2. – №. 10 (55). – С. 124-130.
4. Урозов М. К., Отамуродов Ж. О. Получение технического прочного костного клея //Вестник науки. – 2022. – Т. 2. – №. 10 (55). – С. 144-151.

5. Urozov M., Otamurodov J. ПРЕИМУЩЕСТВА И НЕДОСТАТКИ ЖИВОТНЫХ И СИНТЕТИЧЕСКИХ КЛЕЕВ //Science and innovation. – 2022. – Т. 1. – №. А7. – С. 513-517.
6. Хайитов А. А., Отамуродов Ж. О. ЭФФЕКТИВНОЕ ПРОВЕДЕНИЮ ПРОЦЕССА ДУБЛЕНИЯ И ЖИРОВАНИЯ КАРАКУЛЕВЫХ ШКУР В ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ УСЛОВИЯХ //Вестник науки. – 2021. – Т. 3. – №. 9 (42). – С. 45-50.
7. Отамуродов Ж., Урозов М. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ОРГАНИЧЕСКИХ КЛЕЕВ ДЛЯ ПРОИЗВОДСТВА КОЖГАЛАНТЕРЕЙНЫХ ИЗДЕЛИИ. – 2022.

HOKIMLARNI LAVOZIMIGA TAYINLASH VA UNDAN OZOD ETISH MASALALARI: QIYOSIY HUQUQIY TAHLIL

Muxammadiyev Sindorbek Bobirjon o‘g‘li

Toshkent davlat yuridik universiteti

magistratura bosqichi talabasi

Elektron pochta: 1sindorlawyer99@gmail.com

ANNOTATSIYA

Bugungi globallashuv jarayonida davlat boshqaruv sohasini zamon talablariga mos ravishda rivojlantirib borish juda muhimdir. Bu borada mahalliy davlat boshqaruvi masalasi alohida o‘rin tutadi. UShbu maqolada O‘zbekistonda mahalliy davlat boshqaruvi bosh mansabdori bo‘lgan hokimlik institutining rivojlanish bosqichlari hamda ularni vazifasiga tayinlanishi va ozod etish masalalari, bu boradagi ilg‘or xorijiy mamlakatlar amaliyoti hamda ulardagi mavjud ustunliklarni milliy qonunchilikda qo‘llash bo‘yicha takliflar haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: davlat boshqaruvi, mahalliy davlat boshqaruvi, ma’muriy islohot, mahalliy ijro hokimiyati, hokim, gubernator, burgomistr, akim, hokimlarni lavozimiga tayinlash, hokimlarni lavozimidan ozod etish. hokim faoliyatini baholash.

ISSUES OF APPOINTMENT AND RELIEVE OF GOVERNORS TO THE POST: COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS

ABSTRACT

In today’s process of globalization, it is very important to develop the sphere of public administration in accordance with the requirements of the time. A special place in this issue is occupied by the issue of local government. This article will focus on the stages of development of the khokim institute, which is the main official of local

government in Uzbekistan, as well as on the issues of appointing and relieving them of their duties, on best foreign practices in this area and proposals for the application of their existing advantages in national legislation.

Key words: state administration, local public administration, administrative reform, local executive power, khokim, governor, burgomistre, akim, appointment of governors, relieve of governors. assessment of the activities of the governor.

Uzoq tarixiy davr mobaynida markaziy hokimiyat davlat boshqaruvi jarayonida mahalliy darajadagi davlat boshqaruvini tashkil etishga va hududiy boshqaruvni ushbu tizim orqali amalga oshirishga harakat qilib kelgan. Shuning uchun ham mahalliy ijro hokimiyati organi rahbarlari markaziy hokimiyatning joylardagi vakili sifatida ko‘rilgan. Ushbu prinsipdan kelib chiqilib ularning lavozimga tayinlanishi va undan ozod etilish masalalari markaziy hukumat tomonidan amalga oshirish tizimi ham shakllanib kelgan. Biroq vaqt o‘tgan sari odamlarning davlat boshqaruvi, xususan, mahalliy davlat boshqaruvi sohasidagi qarashlari o‘zgarib bordi. Endilikda mahalliy davlat boshqaruvi organlari, avvalo, markaziy hokimiyatning hududiy ko‘rinishi emas, balki aholining o‘zini o‘zi boshqarish tizimining ajralmas qismi degan tushunchalar shakllana boshladi. Mahalliy boshqaruvga tushunchasiga turli olimlar turlicha yondoshadilar. Masalan O.Turg‘unov “Mahalliy boshqaruv – davlatning hududiy birliklari negizida qonun hujjatlariga asosan tartibga solish faoliyati hisoblanib, mahalliy davlat hokimiyati vakillik va mahalliy ijro hokimiyati organlari tomonidan hudud manfaatlarini inobatga olgan holda olib boriladigan ijrochilik va farmoyish berish faoliyatidir”, - deb ta’rif bergan [1].

XIX asrning birinchi yarmidan boshlab dunyoning ko‘plab mamlakatlarida mahalliy boshqaruv birinchi navbatda shu hududda istiqomat qiluvchi aholi vakillarining xohish-istaklarini ro‘yobga chiqaruvchi tuzilma sifatida eng birinchi navbatda ular oldida javobgar bo‘lishi lozimligi belgilab qo‘yila boshlandi. Bu o‘z esa

navbatida mahalliy boshqaruv organi rahbarlarining o‘z lavozimlarini egallashi va undan ozod etilishining yangicha tizimlari shakllanishiga olib keldi. Shu tariqa ko‘plab rivojlanayotgan mamlakatlarda mahalliy davlat boshqaruvi rahbarlarini lavozimiga tayinlanishi va ozod etilishining yangi mexanizmlarini ishlab chiqish zaruriyatga aylanib bordi. O‘zbekiston Respublikasi ham bundan mustasno emas. Jumladan BMTning 2021-yil uchun O‘zbekiston bo‘yicha yillik xulosasida: “Mahalliy hukumat muxtoriyatga (avtonomiya) ega emas va ko‘p jihatdan markaziy hukumatga bog‘liqdir. Viloyat hokimlari amalda prezident tomonidan tayinlanadi, shu bilan birga mintaqaviy kengashlarga (Kengash) raislik qiladi. Natijada manfaatlar to‘qnashuvi yuzaga keladi va mahalliy aholi oldida ularning javobgarligini pasaytiradi. Shunday qilib, mahalliy hukumat o‘zini fuqarolarga xizmat ko‘rsatuvchi ta’minotchi (provayder) emas, balki hudud ma’muri deb biladi” [2].

Shundan kelib chiqib, O‘zbekistonda 2017-yilning 8-sentabrdagi “O‘zbekiston Respublikasida ma’muriy islohotlar konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi (PF-5185) farmon asosida qabul qilingan O‘zbekiston Respublikasida ma’muriy islohotlar konsepsiyasida vertikal boshqaruv tizimi va ijro etuvchi hokimiyat organlari hamkorligining mexanizmlarini takomillashtirish, jumladan kelgusida mahalliy ijro etuvchi hokimiyat organlari va hokimlar faoliyati ustidan ta’sirchan jamoatchilik nazoratini ta’minlashga qaratilgan yangi tizim ishlab chiqish dolzarbligi keltirib o‘tilgan. Bundan tashqari, mahalliy ijro organlarining samaradorligiga erishish, bu yo‘nalishda ushbu organ rahbari sifatida hokimlarning o‘z lavozimlarini egallashlari va undan ozod etilish mexanizmini zamon talabiga mos ravishda isloh etish masalalari ham dolzarb vazifalardan biri ekanligi qayd etib o‘tish lozim. Bu borada O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 2022-yilda qabul qilingan “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi”(PF-60)da ilgari surilgan islohotlar taklifi ahamiyatlidir. “Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi ijro etuvchi hokimiyatni tom ma’noda xalqqa xizmat qiluvchi organga aylantirishni nazarda tutadi” [3].

Bugungi kunda O‘zbekistonda hokimlarni lavozimiga tayinlash va undan ozod etish masalasi amaldagi qonunchilikka ko‘ra ko‘ra prezident vakolatlari doirasiga kiritilgan. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 93,102-moddalari, “Mahalliy davlat hokimiyati to‘g‘risida”gi 913-XII-sonli qonunning 2-moddasi prezident hokimlarni lavozimiga tayinlashi va undan ozod etishi belgilangan. Bu borada rivojlangan xorijiy mamlakatlar qonunchiligini o‘rganganimizda turli mamlakatlarda turlicha tizim mavjudligiga guvoh bo‘ldik. Jumladan, Germaniyada mahalliy davlat boshqaruvi sohasida o‘ziga xos kommunal tizimidan foydalaniladi.[4] Unga ko‘ra mahalliy darajadagi boshqaruv Kengash va Administratsiyaga beriladi. Kengashlar kollegial tartibda faoliyat yuritib, administratsiyaga bevosita yoxud bilvosita saylab qo‘yilgan burgomistr boshchilik qiladi.[5] Agar ularning faoliyatida noqonuniylik aniqlangudek bo‘lsa, fuqarolar burgomistrning iste‘fosini talab etishlari mumkin bo‘ladi. Bu holatda hududda referendum o‘tkaziladi va uning natijalari bo‘yicha burgomistrning keyingi faoliyati hal etiladi. Bu usul ancha keng tarqalgan bo‘lib, masalan Brandenburgda 1996-2005-yillar oralig‘ida 16 nafar burgomistr shu tariqa lavozimidan ozod etilgan. Bundan tashqari burgomistrning noqonuniy xatti-harakati yuzasidan sud ishi olib borilib, burgomistr sud qarori bilan ham lavozimidan ozod etilishi mumkin. [6] Yaponiyada mahalliy davlat boshqaruv tizimi 1947-yilda qabul qilingan Yaponiya konstitutsiyasi asosida amalga oshiriladi. Unga ko‘ra Yaponiya prefekturalari

(viloyat) gubernatorlar, shaharlar esa merlar tomonidan boshqariladi. Yaponiyada mavjud mahalliy davlat boshqaruvi tizimini samarali ishlashining sabablaridan biri bu hokimiyatlar bo‘linishi hamda bir-birini tiyib turish prinsiplarining yuqori darajada belgilab qo‘yilgani bilan ham bog‘liq. Masalan gubernatorlar ijro hokimiyati rahbari sifatida veto huquqiga egalar. Bu orqali ular mahalliy kengash tomonidan chiqarilgan normativ hujjatlarni to‘xtatib qo‘yishlari mumkin. Shuning bilan bir qatorda gubernatorlarda yakka-hokimlik hissi vujudga kelishini oldini olish maqsadida mahalliy kengashning har bir deputatiga maxsus vakolat berilgan bo‘lib, unga ko‘ra har bir deputat gubernatorga nisbatan ishonchsizlik votumi bildirish jarayonini boshlashi

mumkin. Biroq shuni ham ta’kidlash lozimki, gubernatorida o‘ziga ishonchsizlik votumi e’lon qilingan boshlab 10 kun muddat ichida mahalliy kengashlarni tarqatib yuborib, yangi saylovlarni boshlashi mumkin. Biroq basharti yangi saylangan mahalliy kengashning ilk majlisida yana ishonchsizlik votumi bildirilsa, gubernator 10 kun muddat ichida iste’fo berishi majburiy bo’ladi [7].

Shuningdek qo’shni mamlakat sifatida Qozog‘iston Respublikasidagi mavjud amaliyot ham biz uchun ahamiyatlidir. Qozog‘istonda mahalliy davlat boshqaruvida hududlarni boshqarish ijroiya hokimiyat rahbari – akimlarga yuklatilgan. Akimlarning o‘z lavozimlarini egallashi va undan ozod etilishining huquqiy asoslari esa Qozog‘iston Respublikasi Konstitutsiyasi va “Qozog‘iston Respublikasining mahalliy davlat boshqaruvi va o‘z-o‘zini boshqarish to‘g‘risidagi qonuni” bilan tartibga solinadi. Qozog‘istonda mahalliy davlat hokimiyati sohasidagi ko‘zga ko‘ringan olimlardan biri Kemelbekov Adlet fikricha: “Aslida Qozog‘istonda mahalliy o‘zini o‘zi boshqarishning alohida oganlari mavjud emas, ular bir vaqtning o‘zida davlat hokimiyatining eng quyi birligi hisoblanadi va asosan mahalliy aholini qiynayotgan muammolar bilan shug‘ullanib, ularning manfaatlari doirasida faoliyat yuritadi” [8]. Qozog‘iston Respublikasida ham mahalliy davlat hokimiyati rahbari hisoblanuvchi akimlarni lavozimiga tayinlash va undan ozod etish masalalari prezident vakolatlariga kiritish amaliyoti shakllangan. Biroq 2021-yilning may oyida mamlakat prezidenti Qosim-Jo‘mart To‘qayev amaldagi saylov va mahalliy boshqaruvga doir qonunchilikka o‘zgartirish kiritishga doir taklifni ilgari surdi. Unga ko‘ra endilikda eng quyi ma’muriy birliklar: tuman ahamiyatidagi shaharlar, shaharchalar, qishloq okruglari va qishloqlarning akimlari xalq tomonidan to‘g‘ridan-to‘g‘ri ovoz berish orqali lavozimiga tayinlanishi belgilab qo‘yildi. Endilikda “Qozog‘iston Respublikasining mahalliy davlat boshqaruvi va o‘z-o‘zini boshqarish to‘g‘risida”gi qonuni 36-moddasiga ko‘ra:

- Tuman ahamiyatidagi shaharlar, shaharchalar, qishloq okruglari va qishloqlarning akimlari aholi tomonidan umumiy, teng va to‘g‘ridan-to‘g‘ri ovoz

berish yo‘li orqali yashirin tarzda saylanadi. 25 yoshga to‘lgan Qozog‘iston Respublikasi fuqarolari akimlik lavozimiga saylanishlari mumkin.

- 1 shaxs surunkasiga 2 martada ortiq muddatga akimlik lavozimiga saylanishi mumkin emas. Akimlik muddati 4 yil.

Shuningdek, saylangan akimlarning o‘z lavozimidan ozod etilish asoslari ham qonunchilikda belgilangan bo‘lib, amaldagi akimning vafot etishi, respublika fuqaroligini yo‘qotishi, partiya a‘zolidan chetlashtirilishi, a‘zo bo‘lgan partiyasi tugatilishi va qonunda belgilangan boshqa hollarda ushbu jarayon sodir bo‘lishi mumkin. Bundan tashqari, mahalliy vakillik organi deputatlari tomonidan akimlarga ishonchsizlik votumi bildirilganda akimlar is‘tefoga chiqishi amaliyoti ham shakllangan. “Ushbu yangi tizim bo‘yicha akimlar mahalliy aholining ishonchini qozonishga, ularning fikr-mulohazalari bilan ish bolib borishga harakat qilishiga va shu orqali mahalliy aholining bevosita o‘zi yashab turgan hududini kompleks rivojlantirishda faol ishtirok etishiga imkon beruvchi muhitni yaratish mumkin deb hisoblaymiz”, -deb ta‘rif beradi Qozog‘iston Respublikasi Prezident Administratsiyasi rahbari o‘rinbosari Malik Murzalin [9].

Mahalliy davlat hokimiyati hamda ularning rahbarlarini lavozimiga saylash va undan ozod etish masalasida xorijiy rivojlangan mamlakatlardagi mavjud amaliyot va qonunchilik o‘rganilganda ularda bir qancha ustun jihatlar mavjud ekanligini aniqladik. Bular qatorida: mahalliy davlat boshqaruv organi rahbarini mo‘z lavopzimiga saylab qo‘yish amaliyoti, ularni lavozimidan ozod etishda mahalliy vakillik organi deputatlarining irodasini namoyish etuvchi ishonchsizlik votumi bildirish kabi institutlarni keltirishimiz mumkin. Ushub ustun jihatlardan mamlakatimizda olib borilayotgan ma‘muriy islohotlar jarayonida milliy qonunchiligimizda belgilab qo‘yish lozim deb hisoblaymiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Mahalliy boshqaruv.Darslik.O.Turg‘unov va boshqalar.Toshkent.2017.13-14-betlar

2. Birlashgan Millatlar Tashkiloti Yangilangan Umumiy Mamlakat Tahlili: O‘zbekiston. 2021-yil. uzbekistan.un.org
3. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. Sh.Mirziyoyev. Toshkent. 2021. 88-bet.
4. «Опыт формирования органов местного самоуправления в зарубежных государствах». «Марийский юридический вестник» № 4(15)/2015. Кудрявцев Валентин Викторович. Аспирант кафедры конституционного и административного права Марийского государственного университета. г. Йошкар-ола.
5. Сравнительное исследование российской муниципальной избирательной системы и немецкой модели организации местных выборов. ГБОУ ВПО «Рязанский государственный университет им. С.А. Есенина». Е. А. Шапошникова. 2012.
6. Элс Д. Местное самоуправление в Германии // Гос-во и право. 2002. № 3. С. 70.
7. Местное самоуправление в Японии. А.П. Мельников.
8. Features of development of the institute of local self-governance in the republic of Kazakhstan. Kemelbekov Adlet. Post-graduate student of the department of legal support of state and municipal service of the Russian Presidential academy of National Economy and Public Administration. «Образование и Право» № 12. 2019.
9. [https://strategy2050.kz/ru/news2851@21560@\\$8/pryamyevybory-selskikh-akimov-minimizirovany-riski-vydv*izheni&ya-svoikh/91](https://strategy2050.kz/ru/news2851@21560@$8/pryamyevybory-selskikh-akimov-minimizirovany-riski-vydv*izheni&ya-svoikh/91)

TENGLAMA VA TENSIZLIKLARNI YECHISHDA O‘ZGARUVCHINI QUTB ALMASHTIRISHLARDAN FOYDALANISH

Jabborov Muxammadi Musurmon o‘g‘li

Nizomiy nomidagi TDPU Umumiy matematika kafedrası katta o‘qituvchisi

muxammadijm@mail.ru

Muhammadiyev Samariddin Boymurod o‘g‘li

Nizomiy nomidagi TDPU magistranti

ANNOTATSIYA

Ayrim tenglama va tengsizliklarni elementar usullarda yechish ancha qiyinchilik tug‘diradi, yoki bu usullarda yechish imkonsiz bo‘ladi, bunday hollarda o‘zgaruvchini almashtirish usuli yordamida masalani sodda ko‘rinishga keltirish mumkin. Ushbu maqolada ayrim tenglama va tengsizliklarni o‘zgaruvchisini qutb koordinatalariga o‘tib yechish haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: Tenglama, tengsizlik, qutb koordinatalari, burchak, masofa.

АННОТАЦИЯ

Некоторые уравнения и неравенства элементарными методами решить труднее, либо решить их этими методами невозможно, в таких случаях задачу можно упростить, используя метод замены переменных. В данной статье рассматривается решение некоторых уравнений и неравенств путем преобразования переменной в полярные координаты.

Ключевые слова: уравнение, неравенство, полярные координаты, угол, расстояние.

ABSTRACT

Some equations and inequalities are more difficult to solve by elementary methods, or it is impossible to solve them by these methods, in such cases the problem can be simplified using the change of variables method. This article discusses the solution of some equations and inequalities by converting a variable into polar coordinates.

Keywords: equation, inequality, polar coordinates, angle, distance.

Matematikani o'rganish davomida ko'plab masalalarni yechish tenglama yoki tengsizliklarga keltirilib shu tenglamaning yechimi qidiriladi. Matematikada tenglama va tengsizlarni yechishni ko'plab usullari mavjud bo'lib bunday usullardan matematika fanini o'rganish davomida ko'p marta foydalanamiz. Bazida shunday tenglama va tengsizliklar uchraydiki ularni yechish biroz qiyinlik tug'diradi. Bunday tenglama va tengsizliklarni yechish uchun biz matematikaning boshqa elementlaridan foydalanishimizga to'g'ri keladi.

Ushbu maqolada bir necha tenglama va tengsizliklarni yechishda qutb koordinalaridan foydalanish haqida so'z boradi.

Tekislikda qutb koordinatalari quyidagicha kiritiladi: tekislikda O nuqta, OP nur va OP nurda yotuvchi $\overrightarrow{OE} = \vec{i}$ birlik vektorni belgilaymiz. hosil qilingan geometrik obraz qutb koordinatalari sistemasi deyiladi. Uni $(O, \vec{i})$ ko'rinishda belgilaymiz. O nuqta qutb boshi, OP nur qutb o'qi deyiladi. M nuqtaning tekislikdagi vaziyati ma'lum tartibda olingan ikki son: biri OE birlik kesma yordamida o'lchangan $\rho = |\overrightarrow{OM}| \geq 0$ masofa, ikkinchisi $\vec{i}$ nur $\overrightarrow{OM}$ nurning ustiga tushishi uchun surilishi kerak bo'lgan OP va OM vektorlar orasidagi φ burchak bilan to'la aniqlanadi. (ρ, φ) qutb koordinalaridan (x, y) dekart koordinalariga o'tish $x = \rho \cdot \cos \varphi$, $y = \rho \cdot \sin \varphi$ almashtirishlar orqali, aksincha, (x, y) dekart koordinalaridan (ρ, φ) qutb koordinalariga o'tish $\rho = \sqrt{x^2 + y^2}$, $\varphi = \arctg \frac{y}{x}$ almashtirishlar orqali bajariladi.

1-misol. $\begin{cases} x^2 + y^2 = r^2 \\ 4xy(2x^2 - r^2) = r^4 \end{cases}$ tenglamalar sistemasini yeching.

Yechish: Sistemadagi birinchi tenglama aylana tenglamasi bo'lib, uning qutb koordinatalari $\begin{cases} x = r \cos \varphi \\ y = r \sin \varphi \end{cases}$ ko'rinishida aniqlanadi. Haqiqatdan, ko'rish mumkinki bu

almashtirishlar $\cos^2 \varphi + \sin^2 \varphi = 1$ ayniyatga ko'ra birinchi tenglamani qanoatlantiradi,

ya'ni $(r \cos \varphi)^2 + (r \sin \varphi)^2 = r^2 \Rightarrow \cos^2 \varphi + \sin^2 \varphi = 1$. Endi $\begin{cases} x = r \cos \varphi \\ y = r \sin \varphi \end{cases}$

almashtirishlarni ikkinchi tenglamada qo'llaymiz:

$$4xy(2x^2 - r^2) = r^4 \Rightarrow 4r \cos \varphi r \sin \varphi (2r^2 \cos^2 \varphi - r^2) = r^4 \Rightarrow 2r^4 \sin 2\varphi (2 \cos^2 \varphi - 1) = r^4$$

Bundan $2 \sin 2\varphi (2 \cos^2 \varphi - 1) = 1$ ga ega bo'lamiz. $2 \cos^2 \varphi - 1 = \cos 2\varphi$ va

$$2 \sin 2\varphi \cos 2\varphi = \sin 4\varphi \text{ ekanligidan, } 2 \sin 2\varphi \cos 2\varphi = 1 \Rightarrow \sin 4\varphi = 1 \quad 4\varphi = \frac{\pi}{2} + 2\pi n \quad n \in \mathbb{Z}$$

demak $\varphi = \frac{\pi}{8} + \frac{\pi n}{2} \Rightarrow \varphi_1 = \frac{\pi}{8}; \varphi_2 = \frac{5\pi}{8}; \varphi_3 = \frac{9\pi}{8}; \varphi_4 = \frac{13\pi}{8}$ ga ega bo'lamiz. $\begin{cases} x = r \cos \varphi \\ y = r \sin \varphi \end{cases}$

ekanligidan $\begin{cases} x_1 = r \cos \frac{\pi}{8} \\ y_1 = r \sin \frac{\pi}{8} \end{cases} \Rightarrow \begin{cases} x_1 = \frac{r}{2} \sqrt{2 + \sqrt{2}} \\ y_1 = \frac{r}{2} \sqrt{2 - \sqrt{2}} \end{cases}$ har bir φ uchun bu tengliklarni bajarib

quyidagi yechimlarga ega bo'lamiz; $\left(\frac{r}{2} \sqrt{2 + \sqrt{2}}; \frac{r}{2} \sqrt{2 - \sqrt{2}} \right),$

$$\left(-\frac{r}{2} \sqrt{2 + \sqrt{2}}; -\frac{r}{2} \sqrt{2 - \sqrt{2}} \right), \left(-\frac{r}{2} \sqrt{2 - \sqrt{2}}; \frac{r}{2} \sqrt{2 + \sqrt{2}} \right), \left(\frac{r}{2} \sqrt{2 - \sqrt{2}}; -\frac{r}{2} \sqrt{2 + \sqrt{2}} \right)$$

2-misol. $\frac{4x^2 + 4y^2 + x^2 y^2}{x^4 + y^4 + 16} \geq 1$ tengsizlikni yeching.

Yechish: Yuqoridagi tengsizlikda $x = r \cdot \cos \varphi, y = r \cdot \sin \varphi$ almashtirishlarni amalga oshiramiz. U holda

$$\frac{4r^2(\cos^2 \varphi + \sin^2 \varphi) + r^4 \cos^2 \varphi \sin^2 \varphi - r^4(\cos^4 \varphi + \sin^4 \varphi) - 16}{r^4(\cos^4 \varphi + \sin^4 \varphi) + 16} \geq 0.$$

$$\sin^2 \varphi + \cos^2 \varphi = 1 \quad \text{dan} \quad \text{va} \quad 2\sin \varphi \cos \varphi = \sin 2\varphi \quad \text{dan} \quad \text{va} \quad (\sin^2 \varphi + \cos^2 \varphi)^2 = 1$$

$$\Rightarrow \sin^4 \varphi + 2\sin^2 \varphi \cos^2 \varphi + \cos^4 \varphi = \sin^4 \varphi + \cos^4 \varphi + 0,5\sin^2 2\varphi \quad \text{lardan}$$

$$\sin^4 \varphi + \cos^4 \varphi = 1 - 0,5\sin^2 2\varphi$$

Tengsizlikdagi kasrning maxraji r va φ ning har qanday qiymatlarida musbat qiymatlarni qabul qilganligi uchun $r^4(3\sin^2 2\varphi - 4) + 16r^2 - 64 \geq 0$ tengsizlikka ega bo'lamiz.

Bu tengsizlikning chap tomoni r ga nisbat bikvadrat ifodani tashkil qiladi. Shundan kelib chiqib, diskriminantni manfiy bo'lmasin deb olamiz.

$$D = 256 + 256(3\sin^2 2\varphi - 4) = 768(\sin^2 2\varphi - 1) = -768\cos^2 2\varphi \geq 0$$

Bu tengsizlik esa $\cos 2\varphi = 0$ (ya'ni $\sin^2 2\varphi = 1$) bo'lganda bajariladi. Bundan $2\varphi = \pm \frac{\pi}{2} + 2\pi \Rightarrow \varphi_1 = \frac{\pi}{4}; \varphi_2 = \frac{3\pi}{4}; \varphi_3 = \frac{5\pi}{4}; \varphi_4 = \frac{7\pi}{4}$.

Demak, $\sin^2 2\varphi = 1$ ni e'tiborga olsak, $-r^4 + 16r^2 - 16 \geq 0$ yoki $(r^2 - 8)^2 \leq 0$. Bundan $r = \pm 2\sqrt{2}$ kelib chiqadi. $x = r \cdot \cos \varphi$, $y = r \cdot \sin \varphi$ munosabatlardan (x, y) sonlar sifatida $(2\sqrt{2}; 2\sqrt{2})$, $(2\sqrt{2}; -2\sqrt{2})$, $(-2\sqrt{2}; 2\sqrt{2})$ va $(-2\sqrt{2}; -2\sqrt{2})$ larni olish mumkin.

Bu kabi misollardan foydalanish nafaqat o'quvchilarning matematik tayyorgarligi oshishiga, balki fan ichidagi ichki aloqadorliklarni o'rnata bilish ko'nikmalarining shakllanishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. А.Х.Шахмейстер. Иррациональные уравнения и неравенства. С-Петербург. Москва 2011.
2. А.С.Бортаковский, А.В.Пантелеев. Аналитическая геометрия в примерах и задачах. Москва 2005.
3. И.Ф.Шарыгина. Геометрические олимпиады, М.: МЦНМО, 2007. 152с.
4. Н.М.Седракан., А.М.Авоян. Неравенства. Метод доказательства. Москва. 2002.-256 с.
5. Е.Ю.Иванова. Тригонометрические уравнения и неравенства. МГУ Москва. 2008.

“АЛ-ЭЪТИМОД” АСАРИДА ИЙМОННИНГ ВОЖИБ БЎЛИШИ ВА УНИНГ МОҲИЯТИГА ОИД ҚАРАШЛАР ТАҲЛИЛИ

Маҳмудов Асрорхон Юсуфхонович

Ўзбекистон халқаро ислом

академияси магистранти

АННОТАЦИЯ

мақолада Абул-Баракот ан-Насафий “Ал-Эътимод” асарида иймоннинг вожиб бўлиши ва унинг моҳиятига оид қарашлар илмий таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: Ал-Эътимод асари, иймон, қибла, аркон, вожиб амал, мўтазила.

Абул-Баракот ан-Насафий “Ал-Эътимод” асарида ўзидан олдинги муаллифлардан фарқли ўлароқ иймонга тааллуқли масалар мавзусини иймоннинг вожиблиги ҳақидаги фасл билан бошлайди. Бундай тартиб Шайх Абу Мансур ал-Мотуридийнинг “Тавҳид” китобида ҳам, Абул-Муъин ан-Насафийнинг илми каломга бағишланган асарларида ҳам кузатилмайди. Фақат, Нуриддин ас-Собуний ўзининг “Ал-Кифоя” асарида мана шу тартибга риоя қилганини истисно қилишимиз мумкин.

Абул-Баракот ан-Насафий иймоннинг вожиблиги ҳақидаги фаслни қибла аҳли орасида иттифоқ қилинган масала билан бошлаб, сўнг ўзаро ихтилофли жиҳатларга эътиборни қаратган ҳолда мавзунини баён қилишга киришади.

Муаллифнинг зикр қилишига кўра Аллоҳ таолога иймон келтириш (қибла аҳли орасида) яқдиллик ила фарз ва Уни инкор этиш харомдир. Лекин улар иймоннинг вожиблиги ақл биланми ёки самъ (яъни, пайғамбарнинг даъватини эшитиш) биланми, деган масалада ҳамда иймоннинг гўзаллиги, неъмат берувчи

зотга шукр қилишнинг яхшилиги ва куфрнинг қабихлиги ақл билан билинадими ёки йўқми, деган масалада ихтилоф қилишди¹¹.

Мулҳидлар, рофизийлар, мушаббиха ва хавориж тоифалари: “Ақл билан ҳеч нарса вожиб бўлмайди, иймоннинг гўзаллиги ва куфрнинг қабихлиги ҳам у билан билинмайди. Балки, бу фақатгина шариъат орқали билинади”, дейишди.

Мўътазилалар: “Ақл иймонни ва неъмат берувчи зотга шукр қилишни вожиб қилади, нарсаларнинг гўзаллиги айнан унинг ўзи билан билинади ва ҳукмлар халойиқнинг манфаати тақозо этадиган нарсага кўра собит бўлади”, дейдилар.

Бизнинг баъзи асҳобларимиз (яъни, мотуридийя таълимоти уламолари) айтдилар: “Ақл айрим нарсаларнинг гўзаллиги ва қабихлигини, иймон келтириш ва неъмат берувчи зотга шукр қилиш вожиблигини билиш хусусиятига эгадир”.

Бизнинг гапимиз билан мўътазилалар фикри орасидаги фарқ шуки, мўътазилалар, худди банда ўзининг феълларини ўзи пайдо қилувчидир, деб айтганларидек, ақлнинг ўзи мустақил равишда (иймонни ва шукрни) вожиб қилувчидир, дейдилар.

Бизнинг наздимизда ақл иймон ва шукрнинг вожиблигини билиш учун воситадир, вожиб қилувчи эса у Аллоҳ таолодир. Чунончи, пайғамбар иймон ва шукрнинг вожиблигини билдирувчи экани, вожиб қилувчи зот эса Аллоҳ таолонинг Ўзи бўлганидек. Лекин пайғамбар воситачи вазифасини бажаради.

Ақл сабабли иймоннинг вожиблиги Абу Ҳанифа (роҳимаҳуллоҳ)дан ривоят қилинган. Дарҳақиқат, Ҳоким аш-Шаҳид “Ал-Мунтақо”да Абу Ҳанифа (роҳимаҳуллоҳ)нинг куйидаги гапни айтганини зикр қилади: “Осмонлар ва Ернинг яратилганини, ўзи ва ўзидан бошқаларнинг яратилганини билатуриб, Яратувчисини билмасликда бирор кимса учун узр йўқдир”.

Ривоят қилинишича, Абу Ҳанифа (роҳимаҳуллоҳ) деди: “Агар Аллоҳ таоло бирор пайғамбарни юбормаганида ҳам халойиқ зиммасига У зотни ўз ақллари

¹¹ Абул-Баракот ан-Насафий. Ал-Иътимод фил-иътиқод. Дор ал-кутуб ал-мисрийя. –Қоҳира: ал-Мактаба ал-азҳарийя лит-турос. 2012. 362-б.

билан танимоқлик вожиб бўлур эди”. Аҳли сунна вал-жамоадан бўлган машойихларимиз ҳам шу фикрдалар. Ҳатто, Шайх Абу Мансур Мотуридий (роҳимаҳуллоҳ) ақлли ёш бола ҳақида, Аллоҳ таолони танимоқлик унинг зиммасига вожиб бўлади, деганлар¹².

Мазкур гап Ироқ аҳлидан бўлган кўп машойихларнинг фикридир. Чунки балоғатга етган киши зиммасидаги вожиблик унинг ақли эътиборидандир. Агар ёш бола ҳам ақлли бўлса, зиммасига иймоннинг вожиб бўлишида худди балоғатга етган киши каби бўлади. Албатта, иккиси (яъни, ақлли ёш бола билан балоғатга етган киши) ўртасидаги тафовут фақатгина жуссанинг заиф ва кучлилигида холос. Рукнларни бажариш масаласида иккисининг фарқланишида ҳеч шубҳа йўқ. Лекин, қалбга тааллуқли бўлган ишда иккиси фарқланмайди.

Кўп машойихларимиз айтадилар: “Ёш бола зиммасига у балоғатга етишидан олдин ҳеч нарса вожиб бўлмайди. Бунга Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг: **“Уч тоифа инсондан қалам кўтарилган: то эҳтилом бўлгунича (яъни балоғатга етгунича) ёш боладан...”**, деган сўзларининг умумийлиги далил бўлади.

Шайх Абу Мансур роҳимаҳуллоҳ юқоридаги ҳадиси шарифни шариъатнинг амалий масалаларига йўйганлар.

Ақлли ёш боланинг исломи саҳиҳ экани хусусида асҳобларимиз (яъни, мотуридийя таълимоти уламолари) орасида ҳеч қандай хилоф йўқ.

Имом Ашъарий айтди: “Ақл сабабли ҳеч нарса вожиб ҳам бўлмайди, ҳаром ҳам бўлмайди. Лекин, ақл орқали айрим нарсаларнинг гўзаллиги ва қабихлиги билиниши жоиздир”. У кишининг наздида таклиф (яъни, бандалар зиммасига илоҳий бурчларнинг юкланиши)га оид жамики ҳукмлар самъ (яъни, пайғамбарнинг даъватини эшитиш) орқали қабул қилингандир. Бунга Аллоҳ таолонинг: **“Токи бирор пайғамбар юбормагунимизча азоблагувчи бўлмадик” (Исро, 15)** ояти далил бўлади. Дарҳақиқат, Аллоҳ таоло бу оятда

¹² Абул-Баракот ан-Насафий. Ал-Иътимод фил-иътиқод. Дор ал-кутуб ал-мисрийя. –Қоҳира: ал-Мактаба ал-азҳарийя лит-турос. 2012. 364-б.

пайғамбар юбормасдан азоблашни инкор қилди. Агар феъл ақл орқали яхши ёки қабих бўлганида, гарчи пайғамбарлар мавжуд бўлмасда азоблашнинг воқе бўлиши лозим бўлиб қолар эди.¹³

Яна бир далил шуки, агар неъмат берувчига шукр қилиш ақлан вожиб бўлганида, албатта, у бирор фойда туфайли вожиб бўлар эди. Акс ҳолда бу беҳуда иш бўлиб қоларди, ҳолбуки, беҳуда иш қабоҳатдир. Фойда эса ё Яратувчига қайтиши керак, ваҳоланки, У фойдадан муназзах. Ёки фойда бандага қайтиши керак. Бандага фойданинг қайтиши эса дунёда ёки охиратда бўлади. Биринчиси (яъни, шукр келтиришнинг фойдаси бандага дунёда қайтиши) мумкин эмас. Чунки неъмат берувчига шукрни бажо келтиришнинг дунёдаги натижаси ҳеч бир фойдасиз жонни қийнашдир. Иккинчиси ҳам худди шундоқ (яъни, шукр келтиришнинг фойдаси бандага охиратда қайтишини ўйлаш ҳам имконсиздир). Зеро, ухровий мукофотни идрок этишга ақл учун бирор йўл йўқ.

Биз мотуридийлар айтамыз: “Неъмат берувчига шукр келтиришнинг фойдаси – шукр келтирмаслик тақдирига кўра юзага келадиган азоб эҳтимолидан омонда бўлиш. Зотан шукр келтирмаслик тақдирига кўра юзага келадиган азоб эҳтимоли бор ишдир. Ўзидан хавфни бартараф этиш энг улуг фойдалардандир. Қолаверса, биз вожибликдан, уни бажариш билан савобга, тарк этиш билан азобга лойиқ бўлинадиган ишни назарда тутмаяпмиз. Зеро, бу иккиси самъ (яъни, пайғамбарнинг даъватини эшитиш) орқали билинади. Балки, биз бу ўриндаги вожибликдан иймон келтиришнинг бир нав қувватли экани, ношукрликнинг бир нав хатарли экани ақлда собит бўлишини назарда тутаяпмиз. Шу даражадаки, ақл у иккиси борасида (яъни, иймон ва ношукрлик борасида) тарк этиш ҳам бажариш ҳам баробар эканига ҳукм қилмайди, балки, иймон келтириш бир нав мақтовни тақозо этишига, иймонни тарк қилиш бир нав ёмонловни тақозо этишига ҳукм қилади”.¹⁴

¹³ Абул-Баракот ан-Насафий. Ал-Иътимод фил-иътиқод. Дор ал-кутуб ал-мисрийя. –Қоҳира: ал-Мактаба ал-азҳарийя лит-турос. 2012. 366-б

¹⁴ Абул-Баракот ан-Насафий. Ал-Иътимод фил-иътиқод. Дор ал-кутуб ал-мисрийя. –Қоҳира: ал-Мактаба ал-азҳарийя лит-турос. 2012. 367-б

Абул-Баракот ан-Насафий иймоннинг моҳияти борасидаги фикрларини “иймон” сўзининг луғавий маъносини таҳлил қилиш билан бошлайди. Унинг луғавий маънолари ичида луғатшунос олимлар томонидан бир овоздан яқдиллик ила қабул қилинган “тасдиқлаш” маъносини зикр қилиб, унга Қуръон оятидан бир мисол келтиради. Сўнг иймоннинг калом илмидаги истилоҳий маъносини унинг мазкур луғавий маъноси билан боғлаган ҳолда очиб беришга ҳаракат қилади. Абул-Баракот ан-Насафий иймон таърифида Абу Ҳанифа роҳимаҳуллоҳдан ривоят қилинган ва Абу Мансур ал-Мотуридий ихтиёр этган фикрга мойил эканини очиқ баён қилади. Сўнг иймон таърифидаги ихтилофли қарашларни зикр қилиб, бу масалада мотуридийлар маслаки тўғри ва устун эканига бир қанча далил ва ҳужжатларни келтириб ўтади.

Муаллиф таъкидлашича “иймон” сўзи луғатда “тасдиқлаш” маъносини билдиради. Аллоҳ таоло Юсуф алайҳиссаломнинг акалари ҳақида хабар бериб айтган: **“Гарчи биз ростгўй бўлсакда, сиз бизга ишонувчи (яъни, бизни тасдиқловчи) эмассиз”** (*Юсуф, 17*)¹⁵. Сўнг, ушбу қалб билан тасдиқлашдан иборат луғавий маъно Аллоҳ таоло учун банда зиммасига қатъий равишда вожиб бўлувчи иймон бўлиб, у (яъни, иймон) Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламни у зот Аллоҳ таолонинг ҳузуридан келтирган хабарларда тасдиқлашдир. Зеро, иймонга берилган ушбу таърифда тасдиқлаш вожиб бўладиган барча ҳақиқатларни тасдиқ қилиш мужассамдир. Бас, унда Аллоҳга, Унинг фаришталарига, китобларига, пайғамбарларига, Охират кунига ва батафсил равишда иймон келтириш вожиб бўладиган барча ҳақиқатларга иймон келтириш бордир.¹⁶

Демак, кимки Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламни у зот Аллоҳ таолонинг ҳузуридан олиб келган хабарларда тасдиқласа, у инсон ўзи билан Аллоҳ таолонинг орасида мўминдир. Иқрор эса Ислом ҳукмларини жорий қилиш учун қўйилган шарт ҳисобланади. Бу гап Абу Ҳанифа роҳимаҳуллоҳдан ривоят

¹⁵ Алоуддин Мансур. Қуръони Каримнинг ўзбек тилидаги изоҳли таржимаси –Т.: Шарқ, 1992.

¹⁶ Абул-Баракот ан-Насафий. Ал-Иътимод фил-иътиқод. Дор ал-кутуб ал-мисрийя. –Қоҳира: ал-Мактаба ал-азҳарийя лит-турос. 2012. 370-б

қилинган бўлиб, Шайх Абу Мансур ал-Мотуридий (роҳимахуллоҳ) ҳам шу фикрга юрган ва бу гап Имом Ашъарий (роҳимахуллоҳ)дан қилинган икки ривоятнинг саҳиҳроғидир.

Бунинг далили шуки, иймон куфрнинг зиддидир. “Куфр”нинг маъноси “ёлғонга чиқариш”, “инкор этиш” бўлиб, бу иккиси қалбда бўлади. Шундай экан, иккисининг зидди бўлган нарса (яъни иймон) ҳам ана шундоқ бўлиши керак. Чунки икки қарама-қарши тушунчаларнинг ўрни бошқа-бошқа бўлган пайтда иккиси орасида ўзаро зиддият йўқ бўлиб қолади. Шунинг учун Аллоҳ таоло куфрни иймонга муқобил қўйиб айтди: **“Ким тоғутга куфр келтирса ва Аллоҳга иймон келтирса, дарҳақиқат, у энг мустаҳкам тутқични ушлабди”** (Бақара, 256).¹⁷ Куфрдан мурод ёлғонга чиқариш, иймондан мурод тасдиқлашдир, бундан бошқа эмас. Бу эса иймон юқорида зикр қилинган маънода эканига далолат қилади.

Тил аҳлининг наздида иймон “тасдиқ”дан иборат экани собит бўлгач, кимки уни “маърифат” учун ном деб ҳисобласа, ҳақиқатда, у бир сўзни луғат жиҳатидан англашилган маъносидан бошқа маънога буриб юборган бўлади. Агар ана шу иш жоиз бўлганида, луғатдаги барча сўзларда бу иш жоиз бўлар эди. Ваҳоланки, бундай йўл тутишда луғатларни бекор қилиш ва самъий далолатларга эришишни йўққа чиқариш бор.

Бу билан Жаҳм ибн Сафвоннинг: “Албатта, иймон у маърифат (яъни, танимоқ)дир”, деган гапининг ботиллиги маълум бўлади. Аллоҳ таолонинг: **“Биз уларга Китоб ато этган кишилар у зотни (яъни, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламни) худди ўғилларини таниганларидек танийдилар”** (Бақара, 146) оятига биноан аҳли китоблар Набий соллаллоҳу алайҳи васалламни таниганликлари, ҳолбуки, тасдиқламаганликлари туфайли мўмин бўлмаганликлари ҳам фикримизни тасдиқлайди.¹⁸

¹⁷ Куръони карим маъноларининг таржима ва тафсири. Таржима ва изоҳлар. Шайх Абдулазиз Мансур. –Т.: Тошкент ислом университети нашриёти. 2006.

¹⁸ Абул-Баракот ан-Насафий. Ал-Иътимод фил-иътиқод. Дор ал-кутуб ал-мисрийя. –Қоҳира: ал-Мактаба ал-азҳарийя лит-турос. 2012. 372-б.

Шунингдек, Абдуллоҳ ибн Саъид ал-Қаттоннинг: “Иймон у иқрордир, лекин қалб билан таниш ва тасдиқлаш шарти билан”, деган гапининг ботиллиги ҳам маълум бўлди. Аллоҳ таолонинг: **“...магар қалби иймон билан хотиржам бўлгани ҳолда мажбурланган киши бундан мустасно”** (*Наҳл, 106*) ояти иймоннинг ўрни тил эмас, қалб эканига далолат қилади.

Аҳли ҳадислар айтганидек амаллар иймондан бир бўлак эмас. Бу (яъни, амаллар иймоннинг бир бўлаги, деган) гап Молик, Авзоъий, аҳли зоҳир, Аҳмад ибн Ҳанбал роҳимаҳумуллоҳлардан ҳикоя қилинади. Чунки улар: “Иймон – у қалб билан тасдиқлаш, тил билан иқрор қилиш ва рукнларга амал қилиш”, деганлар.

Мўътазилалар наздида иймон жамики тоатларнинг номидир.

Имом Фаҳриддин ар-Розий: “Амаллар иймон тушунчасидан ташқаридаги ишлардир”, деган.

Амаллар иймон номи остига кирувчидир, дегувчилар ихтилоф қилишди. Имом Шофий роҳимаҳуллоҳ: “Фосиқлик иймондан чиқармайди”, деганлар.

Аммо, мўътазила ва хаворижларга келсак, уларнинг қондаси узвийдир. Чунки улар: “Фосиқ иймондан чиқади”, дейишади. Сўнг, ана шундан кейин мўътазила ва хаворижлар ҳам ўзаро ихтилоф қилишди. Мўътазилалар айтди: “Албатта, фосиқ иймондан чиқади, лекин куфрга кирмайди. У икки манзила (яъни, иймон ва куфр) орасида бўлади”. Хаворижлар деди: “Албатта, фосиқ куфрга киради”.

Биз мотуридийларнинг далилимиз шуки, Қуръони каримнинг бир қанча ўринларида амаллар иймонга боғловчи орқали атф қилиб келтирилган. Аллоҳ таоло айтади: **“Шундай зотларки, улар ғайбга иймон келтирадилар, намозни қоим қиладилар ва Биз уларга ризқ қилиб берган нарсалардан инфоқ-эхсон қиладилар”** (*Бақара, 3*). **“Албатта, Аллоҳнинг масжидларини Аллоҳга ва Охират кунига иймон келтирган, намозни қоим қилган ва закотни берган ... зотларгина обод қиладилар”** (*Тавба, 18*). **“Албатта, иймон келтирган ва солиҳ амалларни қилган зотлар...”** (*Буруж, 11*). Маътуф маътуфун алайҳдан

бошқа бўлади. Яна бир далилимиз шуки, иймон амалларнинг саҳиҳ бўлиши учун шартдир. Аллоҳ таоло: **“Ким мўмин бўлган ҳолида солиҳ амалларни қилса...”** (*Тоҳо, 112*) деган. Шарт ва маршрут ўзаро бошқа-бошқа нарсалар бўлади. Аллоҳ таоло айтган: **“... ва ораларингизни ислоҳ қилингиз. Агар мўмин бўлсангизлар, Аллоҳ ва Унинг Расулига итоат этингиз”** (*Анфол, 1*). Агар иймон саҳобалар наздида маълум иш бўлмаганида, бу бефойда шарт бўлиб қолар эди.

Дарҳақиқат, Аллоҳ таоло иймон номи билан хитоб қилди, сўнг амалларни вожиб қилди. Бас, айтди: **“Эй иймон келтирганлар, сизларга рўза тутиш фарз қилинди”** (*Бақара, 183*). Бу ҳолат амал иймондан бошқа эканига ва иймон номи тасдиқнинг ўзига чегараланишига далилдир. Шунинг учун Аллоҳ таолонинг душманлари азобни ва умидсизликни ўз кўзлари билан кўрган пайтларида бошқа амалларга эмас, айнан тасдиққа шошилдилар. Фиръавнга ғарқ етганида у: **“Бану Исроил иймон келтирган Зотдан бошқа илоҳ йўқлигига иймон келтирдим ва мен мусулмонлардандирман”**, (*Юнус, 90*)¹⁹ деган.²⁰

Юқорида келтирилган далиллар ва фикр-мулоҳазалардан шуни хулоса қилиш мумкинки, иймоннинг моҳияти тасдиқдан иборат экан. Бу эса айнан қалбнинг тасдиқи банданинг Охиратдаги нажотига – қачондир албатта жаннатга киришига ва Дўзахда мангу қолмаслигига сабаб бўлишини ифода этади. Тил билан бўладиган иқрор эса унинг бу дунё ҳаётида мусулмон сифатида эътироф этилиши учун шарт ўлароқ эътиборга олинади. Арконларни бажариш, солиҳ амаллар қилиш ва гуноҳлардан сақланиш иймоннинг рукни ҳам, шарти ҳам ҳисобланмаса-да, улар иймоннинг самараси бўлиб, унинг нури зиёда бўлишида, банданинг Дўзах азобидан қутулиб қолиши ва Жаннатдаги юксак мақомларга ноил бўлишида муҳим аҳамият касб этади.

¹⁹ Куръони карим маъноларининг таржима ва тафсири. Таржима ва изоҳлар. Шайх Абдулазиз Мансур. –Т.: Тошкент ислом университети нашриёти. 2006.

²⁰ Абул-Баракот ан-Насафий. Ал-Иътимод фил-иътикод. Дор ал-кутуб ал-мисрийя. –Қоҳира: ал-Мактаба ал-азҳарийя лит-турос. 2012. 375-6.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Абул-Баракот ан-Насафий. Ал-Иътимод фил-иътиқод. Дор ал-кутуб ал-мисрийя. –Қоҳира: ал-Мактаба ал-азҳарийя лит-турос. 2012. 362-б.
2. Алоуддин Мансур. Қуръони Каримнинг ўзбек тилидаги изоҳли таржимаси – Т.: Шарқ, 1992.
3. Абул-Баракот ан-Насафий. Ал-Иътимод фил-иътиқод. Дор ал-кутуб ал-мисрийя. –Қоҳира: ал-Мактаба ал-азҳарийя лит-турос. 2012. 370-б
4. Қуръони карим маъноларининг таржима ва тафсири. Таржима ва изоҳлар. Шайх Абдулазиз Мансур. –Т.: Тошкент ислом университети нашриёти. 2006.
5. Абул-Баракот ан-Насафий. Ал-Иътимод фил-иътиқод. Дор ал-кутуб ал-мисрийя. –Қоҳира: ал-Мактаба ал-азҳарийя лит-турос. 2012. 372-б.

TO‘R TENGLAMALARINI YECHISH METODLARI

Toshboyev Abdulakim Kamol O‘g‘li

Termiz Davlat Universiteti magistratura bo‘limi Amaliy matematika va Axborot texnologiyalari Mutaxassisligi 2–kurs magistranti

Tursunov Javohirbek Abdurasulovich

Termiz Davlat Universiteti magistratura bo‘limi Amaliy matematika va Axborot texnologiyalari Mutaxassisligi 2–kurs magistranti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Puasson tenglamasi uchun Dirixle masalasini yechishga mo‘ljallangan to‘g‘ridan-to‘g‘ti va itersiya (ketna-ket yaqinlashishlar) metodlari bayon qilinadi.

Kalit so‘zlar: To‘r, Elliptik tenglamalar, Approksimatsiya, differensial tenglamalar, xos qiymat, algebraik tenglamalar sistemasi, Puasson tenglamasi, xos vektor.

ABSTRACT

This article describes the direct and iterative (successive approximations) methods for solving the Dirichlet problem for the Poisson equation.

Key words: Grid, Elliptic equations, Approximation, differential equations, eigenvalue, system of algebraic equations, Poisson's equation, eigenvector.

To‘g‘ri metodlar

Elliptik tenglamalar chegaraviy masalalarni ayirmali approksimasiyalashga chiziqli algebraik tenglamalar sistemasi xosil bo‘ladi. Ushbu sistemaning A matrisasi yuqori tartibli bo‘lib, uning tartibi to‘rning tugunlari soni N ga teng bo‘ladi. Masalan,

xar bir $x_1, x_2, \dots, x_p$ ($h_1 = h_2 = \dots = h_p = h$) o'zgaruvchilar bo'yicha h qadamga ega bo'lgan to'r uchun to'rning umumiy tugunlari soni $N = O(\frac{1}{h^p})$ ga teng bo'ladi, buyerda p – o'lchamlar soni. Ikki va uch o'lchamli masalalar uchun tenglamalar soni juda ko'p bo'ladi, $N \approx 10^4 - 10^6$ (masalan, $h = \frac{1}{100}$ bo'lgan holda). Bundan tashqari, sistema matrissasi ko'pgina nol elementlarga ega, maxsus (lenta simon) strukturaga ega bo'lgan tarqoq matrissadan iborat bo'ladi va nihoyat, Sistema matrissasi yomon tartiblangan bo'ladi, ya'ni, matrissaning eng katta xos qiymatining eng kichik xos qiymatiga nisbati juda ham katta $\sim 10^3 - 10^4$ bo'ladi va u $O(h^{-2})$ tartibli miqdorni tashkil etadi.

Ushbu maxsusliklar sababli, eleptik to'r tenglamalarining sonli yechishga mo'ljallangan maxsus samarali algoritmlarni ishlab chiqish talab qilinadi.

Bunday sistemalarni to'g'ridan – to'g'ri yechishga mo'ljallangan metodlardan, odatda o'ta tor doiradagi, amma, juda muxim to'r tenglamalari sinfini yechishda foydalanish mumkin. Bundan tashqari to'g'ri metodlardan, iterassiya metodlari yuqori qatlamidan operatorning teskarisini topishda foydalanish mumkin, u mos ravishda tanlab olinadi.

Hozirgi kunda Puasson tenglamasi uchun ayirmali chegaraviy masalalarni dekart, qutib, silindirik va sferik kordinatolar sistemasida yechishga mo'ljallangan ikkita to'g'ri metodlar mavjud. Ulardan biri – dekompozitsiya metodi yoki toq – juft yo'qotish usuli faktorizasiyaga asoslangan bo'lib, Gauss yo'qotish usuling modifikatsiyasidan iborat.

O'zgaruvchilarni ajratishga asoslangan to'g'ri metodlardan yana biri Fur'ening tez almashtirish algoritmgiga asoslangan metoddan iborat.

Har ikkala metodlar uchun ikki o'lchovli masala yechimini topish mo'ljallangan arifmetik amallar soni Q quydagicha aniqlanadi.

$$Q = O(N^2 \log_2 N)$$

Bu yerda N – bitta yo'nalish bo'yicha tugunlar soni.

Yuqorida ta’kidlangan, ikkita metodlardan tashqari yana bitta to‘g‘ri metod mavjud: bu matrissali progonka metodidir. Ushbu metod ayirmali elliptik tenglamalarni murakkab formadagi sohalar uchun yechishda yaroqli bo‘lib hisoblanadi. Ammo, matrissali progonka metodi ayirmali eliptik tenglamalarni yechishda $O(N^4)$ arifmetik amal talab etadi va oraliq natijalarni saqlash uchun juda katta hajmdagi kompyuter xotirasini talab qiladi. Ayni paytda elliptik ayirmali tenglamalarni turli o‘ng tomondagi ifodalar va turli chegaraviy shartlar bilan yechishning seriyali hisoblashlarini olib borishda progonkali matrisalarni saxlab qo‘yish xamda xar safar ushbu matrisalardan foydalanish orqali arifmetik amallar sonini ikkinchi va undan keying seriyada olib boriladigan xisoblashlar uchun $O(N^3)$ gacha kamaytirishi mumkin.

Ketma – ket yaqinlashishlarga asoslangan itersiya metodi ixtiyoriy murakkablikdagi soxalarda yanada umumiyroq xolatlarda qo‘llanilishi mumkin.

To‘g‘ri (bevosita) yechish metodlarini chegaraga ega bo‘lgan to‘g‘ri to‘rtburchakli soxada

$$\bar{G} = \{0 \leq x_\alpha \leq l_\alpha, \alpha = 1, 2\}$$

Puasson tenglamasi uchun Direxle masalasini yechishga nisbatan qarab chiqamiz:

$$\Delta u = \Delta u = \frac{\partial^2 u}{\partial x_1^2} + \frac{\partial^2 u}{\partial x_2^2} = -f(x), \quad x = (x_1, x_2) \in G, \quad u|_\Gamma = \mu(x). \quad (1)$$

$G = \bar{G} + \Gamma$ soxada h_1 va h_2 qadamlar bilan to‘g‘ri to‘rtburchakli to‘r kiritamiz:

$$\omega_h = \{x_{i_1 i_2} = (i_1 h_1, i_2 h_2) \in \bar{G}, i_\alpha = 0, 1, 2, \dots, N_\alpha, h_\alpha N_\alpha = l_\alpha, \alpha = 1, 2\}$$

To‘r soxasi chegarasini γ_h orqali belgilaymiz:

$$\gamma_h = \{x_{i_1 i_2} \in \Gamma\}.$$

Puasson tenglamasi uchun Dirixle masalasi (1) ga mos ayirmali Dirixle masalasini qo‘yamiz.

$$\Lambda y = -f(x), x \in \omega_h, y|_{\gamma_h} = \mu(x) \quad (2)$$

$$\text{bu yerda } \Lambda = \Lambda_1 + \Lambda_2, \Lambda_\alpha y = y_{x_\alpha x_\alpha}, \alpha = 1, 2, \quad y_{i_1 i_2} = y(i_1 h_1, i_2 h_2)$$

$$\Lambda_1 y_{i_1 i_2} = \frac{y(i_1 - 1, i_2) - 2y(i_1, i_2) + y(i_1 + 1, i_2)}{h_1^2},$$

$$\Lambda_2 y_{i_1 i_2} = \frac{y(i_2 - 1, i_1) - 2y(i_1, i_2) + y(i_1, i_2 + 1)}{h_2^2}$$

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Самарский А.А., Николаев В.С. Математическое моделирование. М. Наука, 2017-450с.
2. Исроилов М. Ҳисоблаш методлари. Тошкент, «Ўқитувчи», 2005.
3. Самарский А.А. Теория разросных схемю- М. Наука, 1989.-432с.
4. <http://www.aim.uz>:
5. <http://www.arxiv.uz>
6. <http://www.techno.edu.ru>

ĞAWASHA SORTLARÍNDÁ 1000 DANA SHIGIT AWIRLIĞÍ HÁM BIR GÓREKTEGI ÓNIMDI SALISTIRIW

Djarasov Aydos Djarasovich

Qaraqalpaqstan awıl xojalıǵı hám agrotexnologiyalar institutı

1 – kurs magistrantı

E-mail: djay26912@gmail.com

Seytmusaev Abat Idirisovich

Qaraqalpaqstan awıl xojalıǵı hám agrotexnologiyalar institutı

a.x.i.k docent

ANNOTACIYA

Biz maqalamızda ğawasha sortlarında mıń dana shigit awırlıǵın hám de bir górektegi ónimdi arnawlı tárezi járdeminde ólshep alamız. Shıqqan nátiyjeler arqalı usı belgiler menen ğawasha sortların ózara salıstıramız.

Gilt sózler: ğawasha sortları, górek, shigit, arnawlı tárezi, labaratoriya xanası hám taǵı basqa.

COMPARISON OF THE WEIGHT OF 1000 COTTON SEED AND THE YIELD PER UNRÍPE COTTON BELL IN COTTON SORTS

ABSTRACT

In this article, we will measure the weight of 1000 cotton seeds and the yield of one unripe cotton bell in cotton through using a special scale. Based on the obtain results, we will compare cotton sorts with these characters.

Key words: the sorts of cotton, unripe cotton bell, cotton seed, special scale, laboratory room etc.

Mámleketimizde xalq sanınıń artıp barıwı menen sheklengen resurslardan maqsetke muwapiq paydalanıw hámde xalqı azıq-awqat ónimleri menen tolıq

táminlew ushın awıl xojalıǵı xızmetkerleri eginlerdiń jańa sortların jaratıw hámde diyxansılıqtı bunnan bilayda rawajlandırıwǵa tuwrı kelmekte. Házirgi zaman awıl xojalıǵı sortlarına jańa talaplar qoymaқта. Bizge belgili bolǵanıday selekciya

jetiskenlikleri arqalı awıl xojalıǵı eginleriniń ónimdarlıǵın 30 % asırıwǵa boladı. 15 % ónimdarlıq jaqsı agrotexnikaǵa hám 15% bolsa tuqımershilik jumıslarına baylanıslı eken.

Mámleketimizde awıl xojalıǵın, solardan ǵawasha selekciyası hám tuqımershiliginiń jetilisiwi, onıń rawajlanıwında 1996-jıl 29-avgusttaǵı «Tuqımershilik haqqında»ǵı, 1996-jıl 30-avgusttaǵı «Selekciya jetiskenlikleri haqqında»ǵı Ózbekstan Respublikası nızamlarınıń baspa sözde jariyalanıwı hám ámelge engiziliwi úlken áhmiyetke iye. Seleksiya jumıslarında bolsa sort jaratıw ushın baslanǵısh materialdı jaqsı tańlaw úlken áhmiyetke iye. Jaratılǵan sort bolsa jergilikli klimat sharayatqa maslasqan hám joqarı zúraátli bolıwı kerek.

Sol tiykarda tájriybemizdiń maqseti ǵawasha sortların jaratıw ushın qimbat bahalı baslanǵısh material tańlaw esaplanadı. Usı maqsetke erisiw ushın bolsa aldımızǵa tómendegi wazıypalardı qoydıq.

- Ǵawasha sortlarında xojalıq bahalı belgilerin anıqlaw
- Anıqlanǵan nátiyjelerdi hár bir sortta óz-ara salıstırıp úyren

Izzertlew usılı-labaratoriya usılı. Tájiriyyede ǵawashanıń C-4727, T-1805, Mańǵıt-1, Ravnaq-1, Sultan, Shımbay-5018 sortları úyrenildi. . Atız usilinda tájriybeler Qaraqalpaqstan Respublikası Oraylıq rayonlarınıń biri Nókis rayonu aymaǵında (Ózbekstan Respublikası Prezidenti janındaǵı Aral boyı xalıqaralıq innovaciya orayı) ótkerildi. Tájriybe maydanı ortasha dárejede shorlanǵan, jer astı izey suwları 1,70 – 2 m tereńlikte jaylasqan. Labaratoriyalıq tájriybeler bolsa Qaraqalpaqstan awıl xojalıǵı hám agrotexnologiyalar instituti labaratoriya xanasında ótkerildi.

Izzertlew nátiyjeleri sonı kórsetti: mın dana shigit awırlıǵı boyınsha C – 4727 hám T - 1805 sortlarında shigit awırlıǵı bir qansha joqarı (109,1 – 104,9), eń tómen kórsetkish bolsa Mańǵıt – 1 hám Rabnaq – 1 sortlarına tiyisli boldı (99,01-100,8), qalǵan Shımbay-5018 hám Sultan sortları ortasha kórsetkishti kórsetti (101,1-101,9).

Bir túptegi górek ónimi boyınsha sortlar 4 terimde ólshendi hám olardıń ortasha kórsetkishi alındı. Buǵan kóre eń joqarı awırlıqqa iye T-1805 hám Rabnaq-1 sortları boldı (6,42-6,21), eń tómen kórsetkishti C-4727 hám Sultan sortları kórsetti (5,73-5,81). Mańǵıt-1 hám Shımbay-5018 sortları ortasha kórsetkishke iye boldı (6,03-5,87).

Juwmaqlap aytqanda, mın dana tuqım awırlıǵı boyınsha C-4727 hám T-1805 sortları bir qansha joqarı awırlıqqa iye, bir górektegi ónim boyınsha T-1805 hám Rabnaq-1 sortları jaqsı nátiyjege iye boldı. Bul bolsa joqarıdaǵı sortlar ústinde ótkeriletuǵın tájiriybeler unamlı nátiyjeler beretuǵınlıǵın kórsetedi.

PAYDALANÍLGAN ÁDEBIYATLAR: (REFERENCES)

1. Орипов Р, Остонов С. Пахтачилик. Самарканд. 2005.
2. Ismaylov U.E. Diyqanshılıq ilim izertlew tiykarları menen. NÓKIS.

«BILIM». 2015.

Internet materialları

www.ziyonet.uz

www.edu.uz.

www.agro.uz

UMUMTA'LIM MAKTABLARI O'QUVCHILARINING TAFAKKURINI YUKSALTIRADIGAN O'TKAZILADIGAN PSIXOLOGIK MASHQ VA TRENINGLAR

Umirov Almardon Olmamatovich

Surxondaryo viloyati Uzun tumanidagi

41-maktabning psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada umumta'lim psixologlari tomonidan o'quvchilar bilan o'tkaziladigan psixologik mashq va treninglar haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: Psixologik, guruh, o'quvchi, davra, o'yin, suhbat, maktab, erkinlik, munosabat.

Treningning asosiy maqsadi – shaxsni psixologik ozod qilish, bunda tabiiy erkinlikni his etishni, o'z guruhida va undan tashqarida o'zaro munosabat va aloqa o'rnatishdan iborat. Har qanday psixologik treninglarni tashkil etish quyidagi bosqichlardan tashkil topadi:

1. Guruhni tashkil etish yoki yig'ish bosqichi.
2. Boshlang'ich bosqich.
3. Ishni olib borish bosqichi.
4. Yakunlash bosqichi.

Eng muhimi guruhni tashkil etish bosqichi bo'lib, bunda quyidagi jihatlarga e'tibor berish kerak:

- Har qanday treningda (faqat nogironlar bilan o'tkaziladigan maxsus treninglarni hisobga olmaganda) tashqi jismoniy defektga ega bo'lgan yoki psixik holatida buzilishlar bo'lgan kishilar ishtirok etmasligi lozim. Negaki, bunday holatlarda aynan

ana shunday kamchilika ega bo‘lganlarda aks ta’sir bo‘lishi ehtimoli kuchliroqligi har qanday mutaxassis uchun tashunarli bo‘lsa kerak;

- guruh a’zolarining soni 8 tadan 12 tagacha bo‘lgani ma’qul;

- ishtirokchilarning yoshi iloji boricha taxminan teng bo‘lishi, ya’ni ular orasidagi farq 4-5 yoshni tashkil etishi mumkin;

- ishtirokchilar orasida ayol va erkaklar soni imkoni boricha teng bo‘lishi kerak.

Bundan tashqari yana quyidagilarga ham e’tibor berish lozim bo‘ladi:

Treningda muammosi bir xil bo‘lgan odamlarni to‘plash kerak. Trening ishtirokchilari iloji boricha bir-biriga notanish bo‘lishlari lozim. Trening o‘tkaziladigan xona albatta izolyatsiyalangan bo‘lishi shart, ya’ni hech kim ularni bezovta qilishi mumkin emas va ular ham boshqalarga xalaqit bermasliklari kerak.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqqan holda umumta’lim muassasalari o‘quvchilari bilan amalga oshirilishi mumkin bo‘lgan psixologik mashq va treninglarni ko‘rib chiqamiz.

“Intervyu” – mazkur trening o‘quvchilar bir-biri bilan tanishishi va boshqalarni eshitishga o‘rgatadi. Guruhlarni juftlarga bo‘lish kerak. Har bir bola yonida o‘tirgan o‘rtog‘iga o‘zi haqida gapirib beradi. Gapirayotgan odamning gapini bo‘lmasdan uning hikoyasini diqqat bilan eshitish kerak. Hikoya 5 daqiqadan oshmasligi lozim. Psixolog vaqtni nazorat qiladi. Barcha diqqat bilan eshitishni o‘rganganidan keyin guruh birga yig‘iladi. Har bir bola o‘zining hamrohini tanishtiradi, eslab qolganlarni aytib beradi.

“Men bu” (30 daqiqa) – bu o‘yin bolalar o‘rtasida ishonchli muhit paydo bo‘lgandan keyin o‘tkaziladi. Bu treningni o‘tkazishdan ko‘zlangan asosiy maqsad shuki, bolalar bir-birlarini yaqindan taniydilar, o‘zlari haqida gapirib berishlari uchun yordam beriladi. Hamma bolalarga qog‘oz va ruchka tarqatiladi. Har bir bola 5 daqiqa davomida o‘zini ta’riflovchi 10 ta so‘z yoki jumla yozadi. O‘zining tavsifini har bir bola qog‘ozga yozib, ko‘kragiga qadab oladi. Ma’lum vaqt o‘tib, bolalar ayvonchada aylanib, bir-birlari haqidagi tavsiflarni o‘qiy boshlaydi. Hamma o‘qib bo‘lgandan keyin, davra qurib o‘tiradilar, kim nimani eslab qolsa, hayratga solgan, kuldigan bo‘lsa shularni muhokama qiladi.

“Koptok” (5 daqiqa) – bolalar ismini eslab qolish va guruhdagi bezovtalikni tarqatish maqsadida mazkur trening o‘tkaziladi. Mazkur treningda asosiy material sifatida koptokdan foydalaniladi. Hamma bolalar davra qurib o‘tiradilar. Psixolog biror bolaga koptok otadi, bunda u o‘zini va koptokni otgan bolaning ismini aytadi. O‘yin ishtirokchilari bir-birlarining ismlarini qayta-qayta so‘rab eslab qolgunlaricha va koptokni tez-tez oshirgunlaricha davom etadi.

“Men o‘zimni yaxshi ko‘raman, chunki men” – mazkur treningdan ko‘zlangan maqsad, o‘quvchilarning o‘zini – o‘zi ijobiy baholashni shakllantirish. Hamma doira shaklida o‘tirib, o‘zining eng ijobiy xislatlarini aytadi. Sarflanadigan vaqt 20 daqiqani tashkil etadi. “O‘ziga o‘zi xat yozish” – o‘quvchilarning o‘zlariga adekvat ya’ni to‘g‘ri munosabatni shakllantirish. Ishtirokchi o‘ziga o‘zi xat yozadi. Unda o‘zidagi mavjud ijobiy munosabatlar bitilgan bo‘ladi. Har bir xat o‘qib eshittiriladi va muhokama qilinadi. Sarflanadigan vaqt 40 daqiqa.

“Avtobusda” – o‘quvchilarda muomala madaniyatini shakllantirish, shaxslararo munosabatlarni ijobiy rivojlantirish. Ishtirokchilardan biri avtobusdagi bezori rolini o‘ynaydi, qolganlar esa yo‘lovchilar. Bezori avtobusdagi ikkita o‘rindiqni egallab olib, biriga o‘zi o‘tiribdi, biriga esa magnitofonni qo‘ygan. U hech kimga joy bermoqchi emas. Yo‘lovchilardan har biri bezori bilan til topishib uning yoniga o‘tirishga harakat qilib ko‘rish kerak. Shart shuki – maqsadga janjalsiz erishish lozim.

Yuqoridagi ko‘rib o‘tgan treninglarimizni umumtali maktablaridagi amaliyotchi psixologlar, sinf rahbarlari tomonidan o‘rinli foydalanilsa, o‘quvchilarning qobiliyatlari rivojlanishida, iqtidorlarini o‘z vaqtida namoyon etishlarida o‘z samarasini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI: (REFERENCES)

1. F.A.Akramova, N.A.Israilova, T.L.Xurvaliyeva. Ijtimoiy – psixologik trening va mashqlar to‘plami. Toshkent 2014.
2. V.M.Karimova. Psixologiya. O‘quv qo‘llanma. – T.: 2002. 3. M.G.Davletshin, S.M.To‘ychiyeva. Umumiy psixologiya. – T.: 2002
3. Aliyeva B. Umumta’lim maktablari o‘quvchilari bilan o‘tkaziladigan psixologik masj q va treninglar. Journal of innovations in social science. Volume: 02 Issue: 04 | 2022 ISSN: 2181-2594

ASOSIY QOMUSIMIZDA TA'LIMGA YANGICHA YONDASHUVNING AKS ETISHI

Qurbonov Sayqal Sa'dulayevich

Surxondaryo viloyati Uzun tumani

41-maktab direktori

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada Konstitutsiyamizda ta'limga oid o'zgarishlarning aks etishi haqida fikr bildirilgan.

Kalit so'zlar: Asosiy qonun, pedagog, majburiyat, kasbiy, faoliyat, norma.

Oliy Majlis Qonunchilik palatasi “O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”gi qonun loyihasini e‘lon qildi. Loyihada asosiy qonunning 64 ta moddasiga 200 dan ortiq o‘zgartishlar kiritish hamda 16 ta normani o‘z ichiga olgan 6 ta yangi modda (prim-moddalar) qo‘shish taklif etilmoqda. Bu o‘zgarishlar ichida ta‘lim sohasiga oid 41-modda ham bor. Va unda quyidagi masalalar belgilab berilganini ko‘rishimiz mumkin. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga o‘zgarish kiritishga doir takliflar ichida 41-moddani o‘zgartirish bo‘yicha bildirilgan takliflar ijobiy yechim topishi amalda konstitutsiyamizning milliy qiyofasini belgilab beradi. Boisi ushbu takliflarga e‘tibor qaratadigan bo‘lsak, “pedagog xodimlarning maqomini har jihatdan mustahkamlash jamiyat va davlatning maqsadi ham mas‘uliyatli vazifasidir. Pedagog xodimlarning kasbiy faoliyatiga aralashishga, shuningdek, ularning xizmat majburiyatlarini bajarishiga monelik qilishga yo‘l qo‘yilmaydi” degan normalar bilan boyitish taklif qilinmoqda. Bu mamlakatimizning qisqa tarixida yuz bergan salbiy holatlar hamda ushbu holatlarning xalqimizning milliy mentalitetiga zid bo‘lganligi sababli ko‘pchilik fuqarolarimizning haqli e‘tirozlariga sabab bo‘lganligi bilan bog‘liq holatlarning oldini

olish imkonini beradi. Xalqimizda “Ustoz otangdek ulugʻ” degan naql bor va ustozlarni hurmat qilish milliy xarakterimizning ajralmas qismidir. Afsuski, 2017 yilgacha oʻqituvchilar, hatto maktab oʻquvchilarining ham paxta terimiga majburlanishi, bu davrda mashgʻulotlar chetga surib qoʻyilishi, bu ham yetmagandek, ayrim rahbarlarning oʻz vakolatlaridan chetga chiqib, taʼlim muassasalari oʻqituvchilarini obodonlashtirish, hatto qurilish ishlariga majburlanishi oxir-oqibat taʼlim tizimiga putur yetkazdi. Buni toʻgʻri anglagan Oʻzbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev, prezidentlik muddatining birinchi kunlaridanoq taʼlimni isloh qilishni, birinchi navbatda oʻqituvchilarning obroʻ-eʼtiborini oshirishdan boshlash lozimligini taʼkidlab kelmoqda. Va yangilanayotgan konstitutsiyaning 41-moddasini yuqoridagi normalar bilan boyitishi haqidagi takliflari ham, oʻsha keyingi 5-6 yil davomida amalga oshirib kelinayotgan ijobiy ishlarning navbatdagi bosqichi boʻldi, deb oʻylayman.

Ushbu moddaga kiritilayotgan yangi normalardan yana biri – isteʼdodli yoshlarning moddiy ahvolidan qatʼi nazar taʼlim olishlarini davom ettirishlarini davlat oʻz zimmasiga olayotganligidir. Maʼlumki, yangi konstitutsiyada konseptual oʻzgarish yasayotgan normalardan biri – mamlakatimizni “ijtimoiy davlat” deb eʼlon qilinayotganidir. Ijtimoiy davlatning asosiy belgilaridan biri jamiyatda ijtimoiy adolat va ijtimoiy tenglikning taʼminlanganligidir. Shunga koʻra, 41-moddaga kiritish taklif etilayotgan yuqoridagi norma davlat isteʼdodli yoshlarni keng, jumladan moddiy ahvolidan ham qatʼi nazar, qoʻllab-quvvatlashini nazarda tutadi.

Keyingi vaqtlarda mamlakatimizda bu borada qator ijobiy ishlar amalga oshirib kelinmoqda. Oʻzbekistonda keng oʻtkazilayotgan “Yosh kitobxon” va “Zakovat” tanlovlari, isteʼdodli yoshlarni qoʻllab-quvvatlash “Ulugʻbek” jamgʻarmasi hamda iqtidorli yoshlarning xorijiy nufuzli taʼlim muassasalarida tahsil olishlarini qoʻllab-quvvatlashga qaratilgan “El-yurt umidi” jamgʻarmalari faoliyatining davlat tomonidan keng qoʻllab-quvvatlanayotgani shular jumlasidandir. Xususan, iqtidorli yoshlarning xorijiy tillarni oʻrganishlari va xalqaro sertifikatlariga ega boʻlishlarini ragʻbatlantirish uchun ushbu sertifikatga ega boʻlgan yoshlarning imtihon xarajatlari qoplab berilmoqda. 2021 yil 1 maydan 5 turdagi, 2022 yil 1 yanvardan 13 turdagi (jami 18

turdagi) xalqaro imtihon tizimlarida yuqori natijaga erishgan yoshlarning imtihon xarajatlari qoplab berilmoqda. Bugunga qadar mazkur tizim orqali 5441 nafar yoshlarning imtihon xarajatlari qoplab berildi va bu qariyb 10 mlrd so‘mni tashkil qilmoqda.

Ushbu normalarning konstitutsiyaga kiritilishi ko‘pchilikni qiziqtirayotgan yana bir muammoga ham ijobiy yechim bo‘lib, o‘z hissasini qo‘shadi. Ma’lumki, keyingi yillarda mamlakatimizda mulkchilik shakli turlicha bo‘lgan oliy ta’lim muassasalari ko‘payib bormoqda. Ayrim xususiy ta’lim muassasalari ta’lim berish sifatiga ko‘ra mamlakatimizning otaxon universitetlarini ham ortda qoldira boshladi. Iste’dodli yoshlarning ushbu muassasalarda tahsil olishlari esa, ulardagi iste’dodning yanada sayqallanishiga olib keladi. Yangi konstitutsiyaga kiritish taklif etilayotgan davlatning ijtimoiy ekanligi, iste’dodli yoshlarning moddiy ahvolidan qat’i nazar davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlanishi hamda 41-moddada taklif etilayotgan yana bir norma – mulkchilik shaklidan qat’i nazar, barcha turdagi ta’lim muassasalari rivojlanishi uchun davlat teng sharoitlar yaratib berishi to‘g‘risidagi normalarga tayangan holda aytish mumkinki, yangilangan Konstitutsiya iste’dodli yoshlarni eng yaxshi ta’lim muassasalarida, u xoh xususiy bo‘lsin, xoh davlatniki, ta’limni davom ettirishlari uchun asos bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI: (REFERENCES)

1. Yunusov A. Yangi tahrirdagi Konstitutsiya: ta’limga yondashuvni o‘zgartirish vaqti keldi. Kun.uz. 01.07.2022
2. Konstitutsiyaga taklif etilayotgan o‘zgarishlar ro‘yxati. Kun.uz. 25.06.2022
3. Konstitutsiyaga kiritilayotgan o‘zgarishlar muhokama qilindi. Xabar.uz. 28.06.2022

MEHNAT QONUNCHILIGIDA YANGI QABUL QILINGAN NORMALARNING AHAMIYATI

Xushnazarova Lobar Muhiddinovna

Toshkent davlat yuridik universiteti

Mehnat huquqi mutaxassisligi magistranti

ANNOTATSIYA

Mehnat to‘g‘risidagi qonunlar ishchilarni himoya qilish bilan bir qatorda ularni kuchaytirish uchun ham ishlab chiqilgan. Ular ish beruvchi va xodim o‘rtasidagi munosabatlarni nazorat qilishni ta‘minlaydi, bu har ikki tomonning o‘z harakatlari uchun javobgar bo‘lishiga imkon beradi. Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasining mehnat qonunchiligidagi yangi normalarning ijtimoiy hayotga tatbiq qilishning ahamiyati haqida qisqacha bayon qilinadi.

Kalit so‘zlar: mehnat, mehnat huquqi, qonunchilik, Konstitutsiya, normalar, demokratiya va h.k.

Ish beruvchi va xodim o‘rtasida tabiiy ierarxiya mavjud. Biroq, mehnat qonunlari kuchning bu nomutanosibligini tartibga solishga yordam beradi, shunda hech bir ish beruvchi o‘z xodimini ekspluatatsiya qila olmaydi va har ikki tomon ham mehnat sharoitlari bo‘yicha bir-biri bilan teng ravishda muzokara olib borishi mumkin. Xodim sifatida sizning ish joyingiz hayotingizning ayrim jihatlari uchun javobgar bo‘lishi mumkin. Bunga otalik ta‘tillari, ota-onalik ta‘tillari va moslashuvchan vaqt variantlari kabi oilaviy majburiyatlar kiradi. Sizning ish joyingiz ish va hayot muvozanatini o‘rnatishingiz uchun shaxsiy majburiyatlar davrida sizga pullik ta‘til berishga tayyor bo‘lishi kerak. Bundan tashqari, umume’tirof etilgan mehnat qonunlarining eng muhim xususiyatlaridan biri bu bolalar himoyasini ta‘minlashdir. 14 yoshgacha bo‘lgan bolalar ko‘p joylarda ishlashga ruxsat etilmaydi.

Huquqiy normalar davlat bilan chambarchas bog‘liq, davlatsiz huquq bo‘lishi mumkin emas, chunki davlat huquqni keltirib chiqaradi. Huquqiy normalarni amalga oshirishni kafolatlaydi. Har bir sohadagi huquq mehnatga borib taqaladi. Har qanday demokratik jamiyatda shu jamiyat taraqqiyoti qay darajada bo‘lishidan qat’i nazar, o‘zining huquqiy manfaatlaridan kelib chiqib va inson huquqlarini himoyalashga asoslangan qonun asoslari, ya’ni Konstitutsiyasi bo‘lishi zarur. Bu Konstitutsiya, awalo, inson huquqlarini himoya qilishi, shu bilan bir qatorda, iqtisodiy va ijtimoiy huquqlar ham himoyalaniishi kerak. Mustaqil O‘zbekiston Respublikasi 1992-yil 8-dekabrda o‘zining birinchi demokratik Konstitutsiyasini e’lon qildi. Bu Konstitutsiyaning IX bobi iqtisodiy va ijtimoiy huquqlarni himoyalashga qaratilgan. 37-moddada «Har bir shaxs mehnat qilish, erkin kasb tanlash, oqilona mehnat sharoitlarida ishlash va qonunda ko‘rsatilgan tartibda ishsizlikdan himoyalaniish huquqiga egadir» deyilgan, matn davomida «Sud hukmi bilan tayinlangan jazoni o‘tash tartibidan yoki qonunda ko‘rsatilgan boshqa hollardan (harbiy xizmat chog‘ida, favqulodda holat sharoitida va h.k.) tashqari majburiy mehnat taqiqlanadi» deb qo‘yilgan. Shu bobning 38-moddasida «Barcha yollanib ishlayotgan fuqarolar dam olish huquqiga egadirlar. Ish vaqti va haq to‘lanadigan mehnat ta’tilining muddati qonun bilan belgilanadi» deyilgan jumla ham ijobiy xususiyatga ega. Dam olish huquqini ta’minlash mana shu huquqning amalga oshirilishini ta’minlaydigan ijtimoiy bazaga asoslanishi kerak. Bu bandda ana shu bazani ta’minlash imkoniyatini beradigan qonun barpo etilishi mumkinligi belgilangan. Shuningdek, 39- moddada «Har kim qariganda, mehnat layoqatini yo‘qotganda, shuningdek, boquvchisidan mahrum bo‘lganda va qonunda nazarda tutilgan boshqa hollarda ijtimoiy ta’minot olish huquqiga ega. Pensiyalar, nafaqalar, ijtimoiy yordamning boshqa turlarining miqdori rasman belgilab qo‘yilgan tirikchilik uchun zarur eng kam miqdordan oz bo‘lishi mumkin emas» deyilgan.

Yangi Mehnat kodeksi xodimlar, ish beruvchilar va davlat manfaatlarining muvozanatini ta’minlash hamda ularni muvofiqlashtirish asosida yakka tartibdagi mehnatga oid munosabatlarni va ular bilan bevosita bog‘liq bo‘lgan ijtimoiy

munosabatlarni tartibga soladi. Mehnat to‘g‘risidagi qonunchilik quyidagi shaxslarga nisbatan (agar ular bir vaqtning o‘zida ish beruvchilar yoki ularning vakillari sifatida ish yuritmasa) tatbiq etilmaydi:

- ✓ muddatli harbiy xizmatni o‘tayotgan harbiy xizmatchilarga;
- ✓ tashkilotlarning kuzatuv kengashlari a‘zolariga;
- ✓ mazkur tashkilotning xodimlari bo‘lmagan taftish komissiyalari a‘zolariga (taftishchilarga);
- ✓ fuqarolik-huquqiy xususiyatga ega shartnomalar asosida ishlarni bajarayotgan (xizmatlar ko‘rsatayotgan) shaxslarga;
- ✓ agar qonunda belgilangan bo‘lsa, boshqa shaxslarga.

Kodeksda kamsitish deganda jinsi, yoshi, irqi, millati, tili, ijtimoiy kelib chiqishi, mulkiy holati va mansab mavqei, yashash joyi, dinga bo‘lgan munosabati, e‘tiqodi, jamoat birlashmalariga mansubligi, shuningdek xodimlarning ishchanlik sifatleri va mehnati natijalari bilan bog‘liq bo‘lmagan boshqa jihatlariga qarab mehnat va mashg‘ulotlar sohasida biror-bir to‘g‘ridan-to‘g‘ri yoki bilvosita cheklovlar belgilash, xuddi shuningdek biror-bir to‘g‘ridan to‘g‘ri yoki bilvosita imtiyozlar berish tushuniladi. Majburiy mehnat biror-bir jismoniy shaxsdan jazoni qo‘llash tahdidi ostida talab etiladigan, bajarilishi uchun ushbu shaxs ixtiyoriy ravishda o‘z xizmatlarini taklif qilmagan har qanday ishni yoki xizmatni anglatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. T. «Adolat» 2017.
2. Saidov va boshq. Davlat va huquq asoslari. (Darslik) T., 2002.
3. Q. Yormatov, Y. Isamuhamedov. Mehnatni muhofaza qilish. (Darslik) T., 2002.
4. www.lex.uz

TABLE OF CONTENTS

Sr. No.	Paper/ Author
1	
	ГЕНДЕР ТЕНГЛИК МУАММОЛАРИ – ГЕНДЕР АДОЛАТ ЕТАКЧИСИ Қахҳоров С.Қ., Избуллаева Г.В. Page No.: 3-8
2	
	КРИТЕРИАЛЬНАЯ ТЕХНОЛОГИЯ ОЦЕНКИ УЧЕБНЫХ РЕЗУЛЬТАТОВ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЕ Мамадазизова Зарина Аллаёровна Page No.: 9-12
3	
	TALABALARDA MASALA YECHISHDA TEXNIK IJODKORLIK TAJRIBASI Artikov Maqsud Baxadirovich Page No.: 13-16
4	
	MINERAL TÓGINLER TEMASIN OQITIW METODIKASI Jadigerova Shaxnoza Keunimjay qizi Page No.: 17-21
5	
	XIMIYADAN MÁSELELER SHESHIWDIÑ ÁHMIYETI Artikov Maqsud Baxadirovich, Jumanova Surayyo Shomurodovna Page No.: 22-25
6	
	TALABALARNING KIMYODAN MASALA YECHISHDA IJODIY TAFAKKURNING INTELLEKTUAL QIYINCHILIKLARI Artikov Maqsud Baxadirovich Page No.: 26-28

7

FEATURES OF AUDIT PLANNING IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

Shavkatjonov Mardon Zokirjon o'g'li, Abdullaeva Nilufar Javdatovna

Page No.: 29-35

8

HAYVON ARXISEMALI LEKSEMALARINING INSON XARAKTERINI IFODALASHDAGI O'RNI

Ismailova Dilnoza Shavkatovna

Page No.: 36-39

9

ПЕРЕРАБОТКА НЕСТАНДАРТНОГО КОЖЕВЕННОГО СЫРЬЯ И ОТХОДОВ ПРОИЗВОДСТВ

Хайитов А.А., Комилов Ж.Ж.

Page No.: 40-45

10

LOKLI MINIATYURA SAN'ATINING SHAKLLANISH TARIXI VA O'ZIGA XOS BADIY USLUBI

Qarshiyeva Dilshoda Yalgash qizi

Page No.: 46-51

11

BIOGEN ELEMENTLERDIN AHMIYETI TEMASIN OQITIV METODIKASI

Temirov Adil Naurizbaevich, Tungishbaev Qasim Abay uli

Page No.: 52-56

12

RESPUBLIKAMIZNING JANUBIY-G'ARBIY VILOYATLARIDA QORAMOLLAR VA PARRANDALAR GELMINTOZLARINING EPIZOOTOLOGIYASI

Akramov Komiljon Shuhrat o'g'li, Meyliyev Salohiddin Salim o'g'li

Page No.: 57-61

13

INTIZOMIY JAZO OLGAN ISHCHI-XODIMNI RAG'BATLANTIRISH

Ramazonov Temurbek Farxod o'g'li

Page No.: 62-65

14

ВИДЫ, СВОЙСТВА И ПРИМЕНЕНИЯ КОСТНОГО КЛЕЯ

Отамуродов Журабек Отаниёзович, Саидов Жамшид Аббос угли

Page No.: 66-69

15

HOKIMLARNI LAVOZIMIGA TAYINLASH VA UNDAN OZOD ETISH MASALALARI: QIYOSIY HUQUQIY TAHLIL

Muxammadiyev Sindorbek Bobirjon o'g'li

Page No.: 70-76

16

TENGLAMA VA TENSIZLIKLARNI YECHISHDA O'ZGARUVCHINI QUTB ALMASHTIRISHLARDAN FOYDALANISH

Jabborov Muxammadi Musurmon o'g'li, Muhammadiyev Samariddin Boymurod o'g'li

Page No.: 77-80

17

“АЛ-ЭЪТИМОД” АСАРИДА ИЙМОННИНГ ВОЖИБ БЎЛИШИ ВА УНИНГ МОҲИЯТИГА ОИД ҚАРАШЛАР ТАҲЛИЛИ

Маҳмудов Асрорхон Юсуфхонович

Page No.: 81-89

18

TO'R TENGLAMALARINI YECHISH METODLARI

Toshboyev Abdulakim Kamol O'g'li, Tursunov Javohirbek Abdurasulovich

Page No.: 90-93

19

ĞAWASHA SORTLARÍNDÁ 1000 DANA SHIGIT AWIRLIĞÍ HÁM BIR GÓREKTEGI ÓNIMDI SALISTIRIW

Djarasov Aydos Djarasovich, Seytmusaev Abat Idirisovich

Page No.: 94-96

20

UMUMTA'LIM MAKTABLARI O'QUVCHILARINING TAFAKKURINI YUKSALTIRADIGAN O'TKAZILADIGAN PSIXOLOGIK MASHQ VA TRENINGLAR

Umirov Almardon Olmamatovich

Page No.: 97-99

21

**ASOSIY QOMUSIMIZDA TA'LIMGA YANGICHA
YONDASHUVNING AKS ETISHI**

Qurbonov Sayqal Sa'dulayevich

Page No.: 100-102

22

**MEHNAT QONUNCHILIGIDA YANGI QABUL QILINGAN
NORMALARNING AHAMIYATI**

Xushnazarova Lobar Muhiddinovna

Page No.: 103-105

“Educational Research in Universal Sciences”

“INTERNATIONAL CONFERENCE ON INNOVATIVE DEVELOPMENT OF EDUCATION 2022/17”

www.erus.uz

Languages of publication: o'zbek, english, русский, казак, точик

**TASHKENT, UZBEKISTAN
2022/ NOVEMBER 30**